ואף־על־פי־כן ממשית היא כל־כך, עד שיש אשר יפלא ממני להגיד, מה הדור, אשר בו אני חי.

יש אשר תתמיה אותי שלשלת־יחסי זאת. אני, האדם המודרני, אדם אני, בלי ספק; ואולם אני, ג ד ל ־ ה שֵ ן הקדמון, אינני אדם. אין זאת כי בשלשלת־יחסי זאת התחברו שני חלקי אישיותי אלה. ההלכו ב נ י ־ ה ע ם בדרך התהוות האדם, בטרם השמידום ע ם ־ ה א ש, ואני ויוצאי־חלצי עברנו את הדרך הזאת עד תֻמה? או אולי התערב אחד מיוצאי־חלצי בבני ע ם ־ ה א ש והיה, כאחד מהם? לא ידעתי פשר הדבר הזה. רק זאת ידעתי אל־נכון: ג ד ל ־ ה שֵ ן הטביע את חותם רשמי־חייו על אחד מיוצאי־חלציו וחותמו זה בן־קְיָם היה וצבא־הדורות, אשר בינו וביני, לא טשטש את צורתו.

עוד אחת עלי להגיד, בטרם אכלה דברי. לעתים קרובות אני חולם חלום, שהמאורע שֶבו בודאי שאֵרע לי בימי שבתי במערה הגבוהה, הנשגבה מעלות אליה. זכורני, שהרחקתי לנדוד ביער לצד מזרח ובדרכי נזדמן לי שבט אחד מ עַ ם ־ ה ע צ י ם. נִלְפַתִּי בסבך והסתכלתי בשעשועיהם. ועידת־צחוק היתה להם והם מכרכרים בכל עֹז וצוֹחים במקהלות.

ופתאם כבשו את המולתם והפסיקו מכרכוריהם. מתכַוצים מפחד רבצו תחתם לארץ ובעיני־דאגה תרו את המקום מסביב, כמבקשים דרך להסוג אחור. אז הופיע א ד ו ם ־ ה ע י ן בתוכם, כֻלם נרתעו מפניו לאחוריהם, כֻלם נבהלו. אולם הוא לא נגע בהם לרעה. הוא היה אחד מהם. אשה זקנה מבנות ע ם ־ ה ע צ י ם, אשתו האחרונה, שרכה דרכה אחריו ברגליה המשׂרָגות, העקֻמות, נשענת בארץ בפרקי־ידיה מזה ומזה בדרך הִלוכה. הוא ישב בתוך החוג. רואה אני אותו עתה, בכתבי את דברי אלה, והוא יושב רעום־פנים ומציץ בעיניו אחוזות־הדלקת בחוג א נ ש י ־ ה ע צ י ם היושבים מסביבו. הוא מציץ לעברים, כופף אחת מרגליו, רגלי־מפלצת, וחוכך את כרסו, באצבעותיה המשׂרגות. א ד ו ם ־ ה ע י ן הוא, הפרא הקדמון.

כל הלילה, בכתה ולא מצאה לה מנוח. בבקר לקחה את הילד בזרועותיה ובצעקותיה האיֻמות, רמיזותיה ותנועותיה, האיצה בי להמלט שנית והיא יצאה ראשונה. מנוסתנו השניה הזאת ארכה לנו ימים רבים. שמונת בני־העם, שרידי העדה, נשארו במערות ותקוה לא היתה להם. נִשְמַד נשמדו, בלי ספק, ואפילו אם לא שבו הצַידים, כי רע היה האקלים במקום ההוא, אשר על שפת־הים. בני־העם לא היו מסֻגלים מטבע בריָתם לחיי חוף־הים.

הלכנו לדרום, הקפנו את הבצה הגדולה ימים רבים, אולם נזהרנו מבוא בגבוליה. פעם אחת חזרנו לאחורינו, לצד מַערב, עברנו רכס־הרים ויצאנו אל שפת־הים. אולם רע היה המקום בעינינו. עצים לא היו בו – וכֻלו שפֵלה זועפת אחת, שקצף־הים מרעים בה קולו ורוחות חזקות נושבות בה בלי־הפוגות. שבנו לאחורינו, עברנו את רכס־ההרים שנית, הלכנו למזרח ולדרום, עד שפגענו עוד הפעם בבצה הגדולה.

כעבור זמן־מה, הגענו אל קצה־הבצה הדרומי ועדַין היינו הולכים לדרום ולמזרח. חבל־הארץ הזה היה יפה מאד. האויר היה חם ושוב היינו ביער. אחרי־כן עברנו רכס־גבעות שפל, עד שבאנו אל ארץ־יערות יפה מן הראשונה. וככל אשר התרחקנו משפת־הים כן הלך האויר וחם ואנחנו עושים את דרכנו הלאה, עד שבאנו אל נהר אחד, שקלת־הרגלים ידעה אותו, כפי הנראה. בודאי, שלכאן הגיעה בתוך ארבע שנות־נדודיה, בפרשה מן העדה. את הנהר הזה עברנו בקורות ויצאנו ליבשה לרגלי כֵּף גדול אשר בעֵברו השני. במרום הכֵּף מצאנו את ביתנו החדש – מערה, נשגבה מעלות אליה וסמויה מעין כל אשר מתחת.

לא נשאר לי לספר כי־אם מעט. כאן ישבנו אני וקלת־הרגלים ועשינו בית לנו. וכאן תַּמה פרשת זכרונותי. לא יצאנו מן המקום ההוא לנוד עוד על־פני האדמה. חלומותי אינם עוברים את גבול מערתי הגבוהה, הנשגבה מֵעֲלות אליה. כאן בודאי שנולד אותו ילד, שיָרש ממני את מהות חלומותי וספג אל קרבו את כל רשמי־חיי – רשמי־חייו של גדל־השן, אישיותי האחרת, שאינה אישיותי הממשית

עם פי־הנהר. במערות האלה התישבנו, בשימנו את משכננו על שפת־הים.

לא רב היה מספרנו. ברבות הימים החלו באים אלינו עוד מבני־העם, אחד־אחד, שנים־שנים ושלשה־שלשה היו משרכים דרכם מן הבצה, נראים כמתים בחייהם, שלדים מתנועעים סתם, עד שלבסוף עלה מספרנו לשלשים. ושוב לא בא אלינו איש מן הבצה ואדום־העין לא היה בתוכנו. מן הילדים לא עבר אף אחד את בצת־הפחדים בשלום.

לא אספר כאן בפרטי שנות שבתנו על שפת הים. מקום־מושבנו זה לא שָׁפַר עלינו. האויר היה טחוב וקר ופעם בפעם אחזונו צנה ושעול. באקלים שכזה לא יכולנו להתקים. אמנם ילדים נולדו לנו, אולם אחיזתם בחיים היתה רפויה והיו מתים בעצם ילדותם ומִכּפר הגדולים, הנפטרים מן העולם, רב ממספר הַיִלוֹדים. וכך הלך מספרנו הלוך וקטון.

השנוי העקרי, שבא באכלנו, אף הוא היה שנוי לרעה ולא לטובה. רק מעט צמחים ומעט פֵּרות מצאנו לנו ועל־כרחנו נעשינו אוכלי־דגים. אכלנו צְדָפִים, רְכִיכות, שַׁבְּלוּלִים וְסַרְטַנֵּי־יָם גדולים, שהיו נפלטים ליבשה בימות־סער. מצאנו גם מיני צמחי־ים, ראוים לאכילה. אולם שנוי זה, שבא באכלנו, גרם לנו חָלְיֵי־מֵעַיִם, ואיש ממנו לא שמן בימים ההם. כֻּלנו כאחד צנומים היינו וחולניים במראנו. וכשיצא סרוח־אזן פעם אחת לדוג שבלולים גדולים, נגזר מארץ־החיים. עם זוּמו של ים נאחז אחד מהם באצבעותיו, ושלולית־הים באה אחר־כך וְטִבְּעַתּוּ. ביום־המחרת מצאנו את גופו. מאורע זה שמש לנו לקח טוב. למן היום ההוא לא נָצוד עוד איש ממנו בקלפת־השבלול, הנסגרת מאליה.

אני וקלת־הרגלים הצלחנו לְגַדֵּל בֵּן אחד לנו, לגדלו שנים אחדות, לפחות. אמנם מֻבטחני, שלעולם לא היה מתקים באותו אקלים מְשֻׁבָּל, אולם יום אחד הופיעו אנשי־האש עוד הפעם. במורד־הנהר באו האנשים ולא ברפסודה, אלא במין סירה מְגֻשמת. שלשהם תתרו בה, ובתוכם – אותו צַיד קטן, זקן ובמוש. הם יצאו על חופנו והזקן, הצולע על ירכו, עבר את החול ובדק במערותינו.

כעבור רגעים אחדים שבו האנשים, אולם קלת־הרגלים התחלחלה מאד. כֻּלנו נבהלנו, אולם פחדה גדל מפחדנו. היא התיפחה

פרק שמונה־עשר

זכרונות ברורים מימי־נדודינו בבצה הגדולה אין לי. ערבוביית־רשמים ובלבול־זמנים אני מעלה, מדי התאמצי לזכור את המוצאות אותנו שם. איני יודע, כמה ארכו לנו הימים באותה רחבה גדולה, אולם יש לשער, ששבועות על שבועות תעינו בה. זכרונותי אלה חלום־בלהות אחד הם לי. רצוץ מפחד רב־חליפות, אני תועה בה ימי דורות רבים עד אין־מספר, נע ונד בערבה מחובה וזועפת, נחשי־ארס שפים אותנו וחיות־טרף שואגות מסביבנו, הבֹץ מזדעזע מתחת רגלינו ויונק את כפות־רגלינו.

ידעתי, כי נחלים ואגמים ויַמי־טיט הִטו אותנו מדרכנו פעמים אין־ספורות. סופות קמו עלינו והמַים היו מציפים את חלקות־השפלה רחבות־הידים: תקופות רעב ויסורים באו לנו ואנחנו כלואים בעֵצים ימים רבים והמים, העוברים ושבים, צָרִים עלינו.

תמונה אחת עומדת חיה לנגד עיני. עצים עבֻתים עוטרים אותנו, גבעולי־אזוב אפורים תלוים בענפיהם וצמחים לַפפניים גדולים מסתלסלים מסביב לגזעיהם, כנחשים בריחים, ומתפתלים במקלעותיהם בחללי־האויר. והבֹץ על כל סביבותינו, בֹץ רך, מְבַעְבֵעַ ומעלה אֵדים, סוער ונאנק מתוך זעזועים פנימיים. ובַתָּוֶך אנחנו יושבים, שנים־עשר במספר, רזים אנחנו ומְדֻכדכים ועצמותינו שְׂפוּ מבעד לעורנו, אשר צָפַד עלֵיהֶן. בשיר, בפטפוט ובצחוק אין אנו נותנים קולנו. אין אנו משתובבים ומתהוללים. פזיזותנו וקלת־דעתנו כבושות בקרבנו ואנחנו הוגים הגה תהִיה וצער חרישי, מסתכלים איש בפני רעהו ומתקַבצים יחד צפופים. דומה, שנהפך העולם לתֹהו ובֹהו ואנחנו, השרידים היחידים, נקבצנו יחד לאחר יום החֻרבן.

מאורע זה אין לו שום קשר עם שאר המאורעות, שאֵרעו לנו בבצה. איני יודע, איך עלה בידנו לעבור אותה, אולם לבסוף יצאנו אל רכס־גבעות שפל, יורד אל שפת הנהר. נהרֵנו היה זה, והוא מגיח ויוצא מן הבצה הגדולה, כמונו אנו. על שפתו הדרומית, מקום שהיה מפלס לו נתיב בין הגבעות, מצאנו מערות רבות, מערות אבני־חול. מרחוק שמענו את המית הים, המשתער מן המערב על גבולו, אשר

ה פ נ י ם ואשתו מבין העצים, עברו על פנינו ונסו למזרח. דומם נסו שניהם, נחפזים עד מאד ואותות־פחד בפניהם. מעֵבר בואם נִשְׂאו אלינו צעקות הצידים וקריאותיהם ויללות אחד ה ע ם. א נ ש י ־ ה א ש כבר מצאו דרך לעבור את הבצה.

אנכי, ק ל ת ־ ה ר ג ל י ם, ו ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן עשינו דרכנו בעקבות ש ע י ר ־ ה פ נ י ם ואשתו. בבואנו אל קצה הבצה הגדולה עמדנו מלכת: לא ידענו את נתיבותיה. מחוץ לגבולי־נחלתנו רבצה בִּצה זו ו ב נ י ־ ה ע ם הוקירו רגליהם ממנה. מעולם לא יצא איש אליה, ואם יצא היוצא, לא שב עולמית. סמל המסתורים והפחד היתה זאת בעינינו, סמל הכמוס הנורא, וּבְקָצֶהָ עמדנו מלכת. מפחדים היינו מפניה. צעקות א נ ש י ־ ה א ש הלכו הלוך והתקרב. הבטנו איש אל רעהו. ש ע י ר ־ ה פ נ י ם רץ לפנינו דרך הבצה הרופסת, עד שמצא לו מַעַר־דֶשֶׁא להעמיד עליו את כף־רגלו הכן, וכדרך שתים־עשרה אמה בינו ובינגו. אשתו לא הלכה אחריו. היא נסתה ללכת – אלא שנרתעה לאחוריה מפני הקרקע הבוגד ורבצה תחתיה.

ק ל ת ־ ה ר ג ל י ם לא חכתה לי ולא עצרה בלכתה, עד שהרחיקה כדרך מאה אמה מ ש ע י ר ־ ה פ נ י ם והלאה והגיעה למַעַר גדול מן הראשון. בשקרבנו אליה אני ו ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן, נראו א נ ש י ־ ה א ש בין העצים. אשתו של ש ע י ר ־ ה פ נ י ם, שפַחדה העבירה על דעתה, השתערה אף היא אחרינו. אלא שֶׁעִוֶּרֶת היתה ברוצה, לא נהגה בעצמה זהירות כל־שהיא ורגליה טבעו בבֹּץ. פנינו לאחורינו וראינו את הצַידים יורים בה, עד שהיא טובעת ושוקעת מטה־מטה. אותה שעה נטפל לנו ש ע י ר ־ ה פ נ י ם וארבעתֵנו עשינו את דרכנו הלאה, בלי דעת, אנה אנחנו הולכים, מעמיקים וחודרים אל לב־הבצה.

א ד ו ם ־ ה ע י ן היה חבוי בנקרת הגזע והחצים לא שלטו בו. א נ ש י ־ ה א ש עמדו יחד והתיעצו שעה קלה, עד שהתחיל אחד מהם מטפס ועולה על העץ. איני יודע, מה אֵרע לו שם, אבל שמעתי את זעקתו וראיתי את רגזת העומדים מתחת. לא עברו רגעים מועטים וגופו נפל תחתיו ונחבט בקרקע ושוב לא נע ולא זע. הם הביטו בו והרימו את ראשו, אולם בהוציאם אותו מידיהם, חזר ונפל לאחוריו. א ד ו ם ־ ה ע י ן הניח בו את חמתו.

הם קצפו עד מאד. חור היה בַּגֶזַע סמוך לארץ. הם לקטו עצים ועשב וערכו מדורת־אש. אנכי ו ק ל ת ־ ה ר ג ל י ם ישבנו יחד חבוקים, צופים ומחכים בסבך. מדי פעם בפעם היו משליכים לתוך האש ענפים יְרקים רבי־עלים, והעשן היה מתעבה והולך.

פתאם ראינו אותם נרתעים לאחוריהם מעם העץ. אולם שעתם לא הספיקה להם להמלט. גוף א ד ו ם ־ ה ע י ן טס וירד לתוכם. אים היה זעמו בגזרו על ימין ועל שמאל בזרועותיו הארֻכּות. הוא הפשיט את עור פניו של אחד מהם, הִפשיט, פשוטו כמשמעו, באצבעותיו המשׂרגות ובשריריו השַׂגיאים, ונקב בשִׁניו את צואר השֵׁני. א נ ש י ־ ה א ש נסוגו אחור בזעקות־שבר נוראות ומיד השתערו עליו כֻּלם. הוא מצא לו יתד והתחיל רוצץ את גֻלגלותיהם כקלִפות־הביצים. עצום היה מהם ושוב הרתיעם לאחוריהם. שעת־כּשר היתה לו זאת והוא פנה להם עֹרף ונמלט על נפשו, שואג בחרון־אפו. חצים אחדים התעופפו אחריו, אולם הוא צלל בסבך ועקבותיו לא נודעו.

אני ו ק ל ת ־ ה ר ג ל י ם זחלנו משם בלאט ושוב נתקלנו בסיעת א נ ש י ־ ה א ש. הם הבריחונו אל בצת הגרגרים הכחֻלים, אולם נהירים היו לנו שבילי־העצים אשר בחלקותיה הרחוקות, והם לא יכלו לרדוף אחרינו על־פני האדמה וכך נצלנו. יצאנו אל עברה השֵׁני, ובאנו אל מֵצַר־היער, המפריד בין בצת הגרגרים הכחולים ובין הבצה הגדולה, המשתרעת למערב. שם מצאנו את ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן. נפלאתה ממני דרך פליטתו־הוא. אין זאת, כי לא לן בלילה בטירה.

במֵצר־היער הזה היינו יכולים לבנות לנו קני־עצים לשבת בהם, אלמלא שקדו עלינו א נ ש י ־ ה א ש להכחידנו. בצהרים יצאו שְׂ ע י ר ־

גמרו לכבוש את ארצנו. כבוש אים היה זה. לא יכולנו לעמוד לפניהם. הרג היה זה, כליון חרוץ, כי לא חסה עינם: נער וזקן השמידו ואת זכרנו מחו מן הארץ.

חָרב עלינו העולם. נמלטנו אל היער, מנוסנו האחרון, וגם שם סַבונו והשמידונו למשפחותינו. הֶרֶג רב ראינו ביום ההוא ואני חפצתי לראות את כל אשר סביבותי. אנכי וקלת־הרגלים לא התמהמהנו על העצים, ולפיכך לא סבונו הצידים. אולם מפלט לא היה לנו. אנשי־האש היו נטושים בכּל ועושים בנו כָלָה. בכל אשר פּנִינו נתקלנו בהם ועינינו ראו הרבה ממעשי־ידיהם.

לא ראיתי, מה קרה את אמי. אולם ראה ראיתי את הפמפטן נופל מת לארץ מעל עץ־מולדתי הזקן. חוששני, שכרכרתי כרבור־גיל כל־שהוא למראה־עיני זה. טרם אֲכַלֶּה את דברי, אני רואה חובה לעצמי לספר בזה על־דבר אדום־העין. הוא נלכד עם אשתו על־גבי עץ אחד, אשר עם בצת־הגרגרים. אני וקלת־הרגלים עמדנו לראות, מה יֵעָשֶׂה בו. אנשי־האש היו טרודים בו מהרגיש בנו, והסבך, אשר בו נלפּתנו תחתינו, הסתירנו מעיניהם.

בעשרים צַיָּדים עמדו תחת העץ וירו חצים אל גופו. פעם בפעם היו מרימים את החצים, הנושרים לארץ מבין העלים. לא יכולתי לראות את אדום־העין, אבל שמעתי את שאגתו. בודאי שהתכנס אל אחת מנקרות הגזע; אולם אשתו לא הספיקה להמלט שמה. החץ פגע בה והורידה לארץ. אָנוש היה פצעה, כי על־כן לא נסתה לברוח. היא גהרה על בנה כסוככת עליו, התינוק דבק בה בכל כֹּחו והיא רומזת רמיזות־תחנונים אל אנשי־האש וקוראת אליהם קריאות־תחנונים. הם סבבוה וצחקו לה, כדרך שצחקנו אני וסרוח־אֹזן לאיש־העץ הזקן, וכדרך שחטטנו שנינו בגופו במקלות ובזמורות, כן חטטו הם בגופה. בקצות קשתותיהם חטטו באבריה ונקרו בצלעותיה. אולם צחוק הרבה לא עשתה להם, כי לא עמדה על נפשה. יתר על כן: גם כעוס לא כעסה, כי רק גהרה על עוללה, בהתחננה אליהם. אחד מאנשי־האש נגש אליה ובידו יתד. היא ראתה והבינה את הכל, ואף־על־פי־כן לא הפסיקה מתחנוניה, עד שירדה עליה המהלומה.

מאחוריו וראשו, ראש־גֶרֶם, מפניו, כי בגבו ירוהו אנשי־האש, בטפסו במעלה־הצור. הוא נפל תחתיו על הזיז ודמו שותת אל פי מערתי.

עכשו התחילו המערות שבשורות העליונות מתרוקנות בבת אחת; כמעט כל בני־העם, שעדַין לא הטרידם העשן, נסו יחד אל ראש הסלע. מנוסתם זאת היתה להם הצלה מועטת, כי על־כן לא יכלו עם־האש לירות בהם במהירות מספיקה. חלל־האויר מלא חצים, ועשרות־עשרות מן העם נפלו חללים למטה. אולם מתי־מספר הצליחו לעלות אל ראש הסלע ולהִמלט על נפשם.

חפץ־המנוסה גבר בי עתה על סקרנותי. החצים חדלו מבוא. האחרונים שבבני־העם נעלמו מן העין, אם כי אחדים מהם אפשר היו מתחבאים עוד במערות העליונות. אני וקלת־הרגלים יצאנו לברות אל ראש־הצור. למראֵנו השמיעו אנשי־האש קול־צעקה. לא אני הייתי סבת־צעקתם, כי אם קלת־הרגלים. הם פטפטו מתוך התרגזות, מרמזים עליה איש אל אחיו. הם לא נִסו לירותה. אף חץ אחד לא דרכו בה. הם קראו אליה קריאות־רצון רכות. עמדתי מלכת והבטתי מאחרי. אולם היא היתה מפחדת, ומתיפחת האיצה בי. עבֹרנו את ראש הסלע לבוא בסתר־העצים.

מאורע זה מתמיהני לעתים תכופות ומביאני לידי השערות משֻׁנות. אם אמנם מבנות־מינם היתה קלת־הרגלים, על־כרחך שאבדה מתוכם בעודה קטנה מזכור אותם. שאם לא כן, לא היתה מפחדת מפניהם. יש לשער, להפך, שמעולם לא אבדה להם, אם כי היתה מבנות־מינם, אלא שנולדה בעבי־היער, הרחק ממושבותיהם, ואביה אפשר היה איש־אֵש, שפרש מעדתו ואמה – אחת מבנות־עמי. אך מי חכם ויגיד זאת? נשגב הדבר ממני, וקלת־הרגלים לא היטיבה לדעתו ממני.

יום־בלהות עבר עלינו. רוב השרידים נסו אל בצת הגרגרים הבחֻלים, להתחבא בסבכי־היער אשר בסביבותיה, וכל אותו היום גדדו סיעות־צַיָדים מאנשי־האש על־פני היער והמיתו אותנו בכל אשר מצאונו. בודאי שהוציאו עם־האש אל הפֹעל תכסיס־מלחמה מסדר ומתֻקן מראש. כיון שפרצו אוכלוסיהם אל מעבר לגבולי־נחלתם.

הצור, אולם בשבתי במרום הסלע, לא הציק לי ביותר, אם כי עקוץ עקץ את עיני, עד שהִכַּבְתּין בפרקי אצבעותי.

מֹח־עצם הזקן היה הראשון, אשר הטרידו העשן מתוך מערתו. רוח קלה נִדפה את העשן אותה שעה ואני ראיתי את כל אשר מסביב. מֹח־עצם בקע בעַב־העשן, דרך ברגלו על גחלת לוחשת אחת, זעק זעקת־פתאם מכאב־הַכְּוִיָּה ונסה לטפס במעלה־הצור. מטר־חצים נִתַּך עליו והוא עמד על אחד הזיזים, נאחז בבליטת הצור לבלתי הִכשל, מתעטש, שואף רוח בכבדות, מנענע ראשו ומתנודד. כשתים־עשרה נוצות־חצים היו תקועות בגופו. זקן היה האיש ולא חפץ למות. נענועי גופו הלכו והתרחבו, ברכיו כשלו, והוא בוכה בכי־תחנונים מדי התנענעו. ידו רפתה מן הזיז והוא התגלגל ונפל למטה. עצמ־תיו, עצמות זקן, בודאי שנשברו כֻּלן, גונח וחלוש נסה לקום על רגליו, אולם איש־אֵש אחד השתער עליו ורצץ את גֻּלגלתו בִּיָתד.

ומקרה מֹח־עצם קָרה רבים מבני־העם. מבלתי יכלתם לשאת את מחנק־העשן, היו נחפזים ויוצאים מתוך מערותיהם ונופלים חללי־חצים. נשים וילדים אחדים נשארו במערות ונחנקו בהן, אולם רֹב העם מתו בחוץ.

כאשר כִּלו אנשי־האש את מעשם בשורת־המערות הראשונה, התחילו מתקינים עצמם לִשְׁנות אותו בשורת־המערות השניה. במפסם למעלה ועֶשְׂבָּם וַעֲצֵיהֶם אתם, הצליח אדום־העין למלט את נפשו ואת נפשות אשתו ובנו. כפי הנראה, היו אנשי־האש סבורים, שבין גֵרוש לגֵרוש נִשְׁאַר חבוים במערותינו, ולפיכך לא היו נכונים בעלִיָּתם וחציהם לא התחילו להתעופף, כי אם בהיות אדום־העין במרום הסלע. בהגיעו אל ראשו, פנה לאחוריו, שלח מבט זועם ברודפיו, שאג וטפח על לבו. הם כוננו אליו את חציהם והוא מהר להמלט על נפשו, אף כי לא השיגוהו.

ראיתי את גֵרוש השורה השלישית והשורה הרביעית. אחדים מן העם נמלטו אל ראש הסלע, אולם רֻבם הומתו ונפלו מעליו, בעודם מעפילים לעלות. זוכר אני את אֶרֶךְ־השפה. הוא הגיע עד זיז־מערתו, צועק בקול מעורר־רחמים. חץ תקוע בחזהו, נוצת־החץ בולטת

נפשו מתוך זחילה, אבל אנחנו החישונו את קִצם. הגברים שבעם כבר היו שואגים שאגות־זעם וממטירים אבנים על שלשת האנשים אשר מתחת. אחדים מ א נ ש י ־ ה א ש שָבו אל הצור לסחוב את הפצועים למקום־מבטח, אולם אבנינו הרתיעו את המושיעים האלה לאחוריהם.

חמת ע ם ־ ה א ש עלתה להשחית והם נשמרו מאד לנפשותיהם. בכל צעקות־כעסם עמדו מרחוק, בהשליחם בנו את חציהם, ומיד פסקה יריתנו. כששה מאנשינו נפלו חללים, עד עשרים נפצעו, ואנחנו נסוגונו אחור לתוך מערותינו. לא יצאתי אל מחוץ לתחומי־היריה, גם בהתכנסי לתוך מערתי הגבוהה, אולם רבה היתה הדרך לפני א נ ש י ־ ה א ש מפגוע בי והם לא הוציאו הרבה חצים עלי. סקרנותי נֵעורה בי. חפצתי להביט על סביבותי, ועד ש ק ל ת ־ ה ר ג ל י ם מתחבאת בתוך המערה, רועדת מפחד והוגה הגה־בכיה חרישי על שאני מסרב להכנס, התכַּוצתי בַּפֶּתח, צופה ומסתכל.

המלחמה היתה מתגברת ורפה חליפות והכרעה אין לה. ישבנו במערותינו ו א נ ש י ־ ה א ש לא ידעו, איך יוציאונו משם: לעלות אל המערות לא ההינו ואנחנו נזהרנו מִשׂים את גופותינו מטרה לחציהם. מדי פעם בפעם, בגשת אחד מהם לרגלי הצור, ישליך אחד העם אבן על ראשו, ומיד יְנֻעֲצוּ בו חצים אחדים. ערמומיתם זאת צלחה בידם בתחלה, אולם עברה שעה קלה ו ב נ י ־ ה ע ם לא נִפְתּוּ עוד לצאת ממחבואיהם. המלחמה נמשכה והכרעה לא היתה לה.

מאחורי ע ם ־ ה א ש ראיתי את הצַיָד הזקן הכמוש מפקד את כל הצבא. הם שמעו בקולו והלכו בפקודותיו אנה ואנה. אחדים מהם הלכו היערה ושבו טעוני זרדים, עשב ועלים יבשים. א נ ש י ־ ה א ש התכנסו יחד, רֻבּם עמדו על מקומם הכן, קשתותיהם וחציהם בידיהם, והם נכונים לירות את כל היוצא מפתח מערתו חוצה, ומעוטם צוברים את העצים ואת העשב היבש בפתחי המערות אשר בשורה התחתונה, מתוך הערמות האלה העלו בלהטיהם את המפלצת אשר יִרֵאנו – את הָ אֵ ש. תלתלי־עשן יצאו בתחִלה והסתלסלו במעלה־הסלע. אחרי־כן ראיתי את הלהבות אדֻמות־הלשון מזנקות כנחשים פעוטים ומציצות מבינות לעצים. העשן היה הולך ומתעבה ועוטף לרגעים את כל פני

פרק שבעה־עשר

בשנה השנית למעשה המסֻפר, בראשית ימי הסתיו, אֵרע המאורע. אדום־העין, שנִסה לגזול ממני את קלת־הרגלים ולא עלתה בידו, לקח לו אשה חדשה, ולא יאמן כי יסֻפר: אשתו זאת עוד היתה בחיים. יתר על כן: ילד היה להם, תינוק בן חדשים אחדים – בנו הראשון של אדום־העין. אף אחת מנשיו הקודמות לא האריכה ימים, כדי לדת לו בנים. שנת־ברכה היתה השנה ההיא לכל העם. האויר היה נוח ביותר ואת אָכְלֵנוּ מצאנו לשבע. זוכר אני ביחוד את לֶפֶת השנה ההיא. יְבוּל־האגוזים אף הוא עלה יפה ושזיפי־היער היו גדולים ומתוקים מכל אשר לפניהם.

בקצרה: שנת ברכה והצלחה היתה זו. ואז אֵרע המאורע: בבֹקר־השכם נתפשנו במערותינו לפתע־פתאם. בדמדומי־היום האפורים והצוננים הקיצונו והנה המות עולה עלינו. קול הגה והי, קול־ענות, העיר אותי ואת קלת־הרגלים. מערתנו היתה גבוהה מכל המערות אשר בסלע ואנחנו זחלנו אל פיה והצצנו מתוכה ולמטה. הככר מלאה המוני עם־האש. זעקותיהם וקריאותיהם הוסיפו על המהומה, אולם משטר וסדר שררו במערכותיהם, ובמערכותינו אנו – ערבוביה ומבוכה. איש איש מאתנו נלחם בפני עצמו ועשה מה שעשה על־דעת עצמו ואיש מאתנו לא ידע, מה גדול האסון אשר קרנו.

עד שהתחלנו מסקלים אותם באבנים, נקבצו אנשי־האש לרגלי הצור המוניםֿ־המונים. נִכּר, שֶׁיְּרִיָּתֵנוּ הראשונה רִצצה גֻלגלות אחדות, שכן נשארו שלשה מהם מוטלים על הארץ, כשנסוג כל החיל אחור. הללו היו מפרכסים ומפרפרים ואחד מהם חותר להמלט על

צעקה אימה. לא ידעתי, מה טיב המאורע הזה, אם כי הרגשתי בנמר וַחֲבַרְבּוּרוֹת־עורו הֵנֵצו לעיני, בקפצי לעלות על אחר העצים.

שן־החרב הזקן היה זה. קול־שאוננו העיר אותו במאורתו, והוא הגיח עלינו חרש. קלת־הרגלים עלתה על העץ הסמוך אל עֵצי ומיד נטפלתי לה. חבקתיה בזרועותי ואמצתיה אל לבי, והיא מתיפחת ובוכה בחשאי. קול נהם וּפִצּוּחַ־עצמות עלה באזנינו: שן־החרב סעד לבו בבשר רחַב־הפנים. ומנגד עמד אדום־העין מציץ למטה בעיניו אחוזות־הדלקת. הנה מפלצת עצומה ממנו עומדת שם! אני וקלת־הרגלים פנינו לנו וְדרך העצים יצאנו בלאט לשוב אל מערתנו, עד שכל העם הנאספים על העצים ממטירים ענפים וזמורות ולעג הרבה על ראש אויבם מאז. הוא כשכש בזנבו, נהם ולא הפסיק מסעודתו.

כך נִצלנו. מקרֶה היה זה, מקרה בלבד. שאם לא כן, הייתי מת בזרועות אדום־העין ולא הייתי מתגלגל ועובר דרך מאות אלפי שנה, עד צאתי לאור באור־החיים בימי דור קורא עתונים, נוסע בְּרַכְבוֹת־חשמל וכותב ספורים על ימים מקדם, בכתבי אני את ספורי זה.

מגֹבה שכזה בימים כתקונם, היה הַקְפִּיץ שברגליה מֵקֵל את זעזוע גופה הנחבט בקרקע. אולם כֹּחה תש והיא לא יכלה להשתמש הפעם באותו קפיץ. רגליה, שלא עמדו כל־צרכן בזעזוע־התבוסה, מָעֲדוּ והיא נפלה תחתיה ונהפכה על צדה. נפילתה לא הזיקתה, אלא שפרחה רוחה והיא שכבה בלא כֹּח, עמֵלה באויר־נשימתה.

א ד ו ם ־ ה ע י ן השתער עליה ותפָשׂה. אצבעותיו המשרגות נקלעו בשער ראשה והוא הזדקף מלוא־קומתו ושאג שאגת נצחון ושאט־נפש על כל העם החרדים, הרואים בו מעל העצים. אז נטרפה דעתי, זהירותי זֹרתה לרוח וחפץ־החיים נשכח מלבי. עוד א ד ו ם ־ ה ע י ן שואג, ואני השתערתי עליו מאחוריו. השתערותי היתה בלתי־צפויה כל־כך, עד שהפלתיו לארץ, לִפפתיו בזרועותי וברגלי ותחרתי לְהַדְקוֹ תחתיו, אלמלא אחזה ידו האחת בשער ק ל ת ־ ה ר ג ל י ם, לא הייתי יכול לעשות זאת.

מנהגי עודד את רוח ר חַ ב ־ ה פ נ י ם והוא חש לעזרתי. גם הוא השתער על א ד ו ם ־ ה ע י ן, שִׁקַע את שִׁניו בזרועו והתחיל שורט ומורט את פניו. שעת־כשר היתה זו ליתר העם להמפל לנו. אותה שעה היינו יכולים לגזור את א ד ו ם ־ ה ע י ן מארץ־חיים; אולם אַחֵינוּ בני־עמנו נשארו על העצים בפחדם.

אי־אפשר היה, שלא יתגבר א ד ו ם ־ ה ע י ן על שנינו במלחמתו בנו. רק מפני ש ק ל ת ־ ה ר ג ל י ם היתה למכשול לו בתנועותיו לא שם קץ לחיינו תכף ומיד. רוחה שבה אליה והיא אף היא התחילה נלחמת בו. הוא מֵאן לפתוח את ידו הנאחזת בשערה, ומתוך כך בא בין הַמְּצָרִים. הוא תפשׂני בזרועי, ואני ידעתי, כי בא קצי. הוא התחיל מושך אותי אליו, למקום שיוכל לנעוץ את שִׁניו בגרוני. פיו היה פתוח והוא מגחך. ובו ברגע, שהתחיל מתאזר עֹז במלחמתו בי, שָׁסַע שֶׁסַע בכתפי, אשר כאבה עלי כל ימי.

ובו ברגע אֵרע דבר־מה. איש לא הזהירנו. גוף גדול נפל עלינו, על ארבעת המתגוללים על הארץ, הלפותים איש בידי רעהו. הגוף הנופל הפרידנו לפתע־פתאם, התהפכנו על פנינו פעמים אחדות, ומגֹדל ההפתעה הרפינו איש מרעהו. ברגע ההפתעה צעק ר חַ ב ־ ה פ נ י ם

לא היה משתנה. בודאי שהיה תופש את קלת־הרגלים, בטרם התכנסה אל מערתנו. לא יכולתי אפוא לעשות דבר, כי־אם להביט בו מרחוק מתוך זעם אין־אונים, לנטות מדרכו הצדה ולכבוש את כעסי מדי התקרבו.

שעות חלפו. היום רד והרדיפה לא כלתה. א ד ו ם ־ ה ע י ן גמר בדעתו לְהַתִּישׁ את כֹּחה של ק ל ת ־ ה ר ג ל י ם וּבִצְדִיָּה הֶלְאָה אותה במרוצה. עבר זמן רב וקלת־ה ר ג ל י ם, שהיתה הולכת ועיפה, לא יכלה לשטוף בריצתה כאשר בראשונה. אז החלה לטפס ולעלות לקצות הדקים שבענפים, למקום שלא היה יכול להגיעה. שם א־שר היה לה לנוח מעט, אולם א ד ו ם ־ ה ע י ן שד מְשַׁחַת היה. כיון שלא היה יכול לטפס אחריה, היה מפילה מעל העץ, בנענעו אותו בחזקה, בכל כֹּחו וכֻבדו היה מנענע את הענף הנה והנה, עד שהיה מַשִּׁיבָהּ מעליו כְּהַשִּׁיב את הזבוב מעל השוט. בפעם הראשונה הצילה את נפשה, בנפלה אל בין הענפים התחתונים. בפעם השניה לא מנעו בעדה הענפים מנפול לארץ, אולם עצור עצרו בעד נפילתה. ופעם אחת הִשִּׁיב אותה מעל העץ בכֹח רב כל־כך, עד שהוטלה על עץ אחר רחוק מן הראשון. נִפְלֵאת היתה דרך־אחיזתה בענפי־העץ, בהצילה את נפשה. רק מאֹנס היתה שמה את מִבְטֶחָהּ הארעי בענפים הדקים, אולם עיפה היתה כל־כך, עד שמנוס אחר לא היה לפניה ומדי פעם בפעם היתה עולה בעל־כרחה לקצות הענפים הדקים,

ועדַין לא פסקה הרדיפה, ועדַין העם צוֹחים, טופחים על לבם וחורקים שִׁנֵיהֶם. אז בא הקץ. דמדומי־ערב כבר היו ממשמשים ובאים. חֲרֵדָה, מרתיתה ונושמת בכבדות דבקה ק ל ת ־ ה ר ג ל י ם האמללה בענף דק וגבוה. דרך שלשים רגל היתה בין הענף ובין הארץ, ודבר אין בַּתָּוֶךְ. א ד ו ם ־ ה ע י ן נענע את הענף למעלה ולמטה, בעמדו עליו סמוך לגזע העץ. הענף היה בידו כמטֻלטלת ונענועיו מתרחבים והולכים עם כל טלטול מטלטולי ג פו. ופתאם שִׁנָּה א ד ו ם ־ ה ע י ן מדרך־טלטוליו, והענף כמעט השלים את נענוע־ירידתו. בית־אחיזתה נשמט מידיה והיא נפלה לארץ בקול צעקה.

אלא שהוזקפה בחלל־האויר וירדה לארץ על רגליה. ברדתה

מהושיעה. מפלצת רבת־כח היה האכזר והיה יכול לְשַׁסְּעֵנִי כְּשַׁסַּע את הגדי. ואמנם כל ימי היתה כתפי האחת חבולה, כואבת עלי תמיד וַעֲוִית אוחזת אותה בימי־גשמים: מומי זה מידו בא לי.

קלת־הרגלים היתה חולה, כשהפליא אדום־העין את מכתי. נִכַּר, שהקדחת הצהֻבּה, שהיתה פוגעת בנו מפקידה לפקידה, אחזה גם בה. בין כך ובין כך וקלת־הרגלים היתה יגעה וכבדת־תנועה שלא כדרכה. גמישות שריריה לא היתה לה והריצה קָשְׁתָה עליה, בהשיג אדום־העין אותה עם מאורת כלבי־היער, כדרך מילים אחרים מדרום למערות. בימים כתקונם היתה חוזרת במעגל סביבו, שוטפת במרוצה, עוברת אותו ובאה במחסה־מערתנו צרת־הפה. עכשו שהיתה יגעה וכבדת־תנועה, לא יכלה לחזור במעגל סביבו ולברוח. הוא חסם את דרכה לפניה מדי פעם בפעם, עד שחדלה מנסיונה ותתרה בכל מאמצי־כחה להתחמק מידו השלוחה.

אלמלא מחלתה, היתה משתמטת ממנו על־נקלה, אולם במצבה זה היתה זקוקה לכל זהירותה וערמומיותה, כדי שתוכל להמלט. ידה היתה על העליונה, רק בעלותה על ענפים, דקים מֵעֲלות הוא עליהם ובנתרה מעץ אל עץ שעורי־מרחק, אשר למעלה מכחו. טביעת־עֵינה אף היא עמדה לה לשַׁעֵר מדת כל מרחק וחוש היה לה להכיר בו, מה כחו של כל ענף וזמורה וכל בד רָקֵב.

הוא רדף אותה בלי־הֶשֶׂךְ. דרך היער רצו שניהם רצוא ושוב, סובבים־הולכים ומשתערים לעברים. כל העם רגז והשמיע קול־עֲנוֹת, שהיה מתגבר בהתרחק אדום־העין, ומשתתק בהתקרבו. עדי־ראיה חַדְלֵי־כֹחַ היו כֻּלם. הנשים היו צֹוְחות והוגות והגברים טופחים על לבם בזעמם אין־אונים. רְחַב־הפָּנים היה כועס ביותר ואף־על־פי שהיה מנמיך קולו, בהתקרב אדום־העין, לא היה כובשו כיתר העם.

ואשר לי אני, לא הצטינתי בגבורת־רוח יתרה. כן, מנהג גבור לא נהגתי באותו מעמד. ובכלום הייתי עוזר לקלת־הרגלים, אִלּוּ התיצבתי לפני אדום־העין? מפלצת רבת־כח היה זה, חית־טרף עצומה ותקוה לא היתה לי בהלחמי בו. הרֹג הֲרָגַנִי ומצב הדברים

בקריאות רעבתניות. אולם אנחנו לא שמנו לבנו לו, ובפנותו נוהם ללכת דרך הסבך, לעגנו לו שנינו. תור האביב היה בארץ, וקולות־לילה שונים ומשֻׁנים נשאו מעברים. חיות־היער היו טרודות במלחמות, כדרכן בתקופת־השנה הזאת. מתוך הקן שמענו צהלת סוסי־יער ונחרתם, תרועת פילים ושאגת אריות. כעבור זמן־מה יצאה הלבנה, האויר היה חם ואנחנו צחקנו לנו ופחד לא ידענו.

זכורני, שבבֹקר יום־המחרת נזדמנו לנו שני תרנגולי־בר, שהתלהבו במלחמתם כל־כך, עד שנגשתי אליהם וחטפתים בצואריהם. כך מצאנו לנו אני וקלת־הרגלים פת־שחרית ביום־חתונתנו. בשַׂר העופות ערב לחכנו. נקל היה לצוד צפרים ובהמות־שדה בתקופת האביב. ומעשה בשני יַחְמוּרים, שנלחמו זה עם זה לאור־הלבנה באחד מלילות השנה ההיא ואני וקלת־הרגלים מביטים בהם מעל העץ והנה אריה ולביאתו זוחלים ובאים אליהם חרש והורגים אותם, בעוד הם נלחמים.

אין לדעת, עד מתי היינו יושבים עוד בְּקִנָּהּ של קלת־הרגלים. אולם בצאתנו יום אחד מקנני, פגע ברק בעץ, בַּדיו הגדולים הֻתְּזוּ וקננו נהרס. אמרתי להקים את הריסותיו, אולם קלת־הָרגלים לא הניחה לי. פחד הברק היה עליה, כפי שהֻרְאֵיתִי לדעת לאחר־זמן, ולא יכולתי לְפַתּוֹתָהּ לשוב אל העץ. מקץ רגל־הַרְדּוּפִים יצאנו לשבת במערה, כשם שגרש אותי סרות־אֹזן, בקחתו לו אשה, כך גרשתי אני אותו מן המערה, בהתנחלי בה עם קלת־הרגלים והוא לן בלילות בנקרת המערה הכפולה.

עם בואנו לשבת בתוך העֵדה באה הרעה. נשים לאין־מספר היו לאדום־העין אחרי המזמרת, כי היא גם היא הלכה בדרך שאר נשיו. לעת־עתה היתה לו איזו בריה קטנה, רכה ועלובה, בוכה ומתיפחת בלי־הפוגות, בין שהכה אותה ובין שלא הכה אותה, ויומה אף היא ממשמש ובא. עוד בטרם הלכה זו לעולמה, נתן אדום־העין את עיניו בקלת־הרגלים. אשריה, שכשמה כן היתה, מפליאה לעשות בקלות־ריצתה דרך העצים. רק על בינתה ואֹמץ־לבה היתה יכולה להשען במלחמתה את אדום־העין. ידי קצרה

שכתקונם היה מְדַדְנִי אל ראש אחד העצים. הָנֵס הֱנִיסַנִי גם הפעם אל בין ענפי עץ אחד, אולם ק ל ת - ה ר ג ל י ם כבר היתה הולכת ומתעלמת מן העין ואני מהרתי לקפוץ ארצה לעשות את דרכי הלאה, וכפשע היה ביני ובין המות. אז בא עלי אויבי מאז, הצבוע. מתוך מנהגי למד זה, שדבר־מה מתרגש ובא, וכשעה שלמה הלך בעקבותי. בדרך מרוצתנו הרגזנו עלינו סיעה של חזירי־יער, אשר פנו לרדפנו. ק ל ת - ה ר ג ל י ם לבה מְלָאָהּ לקפוץ בחלל־האויר קפיצָה רבה אחת, שהיתה למעלה מכֹּחִי. בעל־כרחי ירדתי לארץ, החזירים עמדו שם ואני לא שמתי לבי, ירדתי לתוך ארבע אמותיו של אחד מהם, הקרוב אלי מכֻלם. הם סַבּוּנִי, בפנותי לברוח, הניסוני אל בין ענפי שני עצים והטוני מן הדרך, אשר בה רדפתי אחרי ק ל ת - ה ר ג ל י ם. שוב ירדתי לארץ, פניתי להם עֹרֶף, חָציתי רַחבה גדולה אחת וכל הסיעה כֻּלה נוהקת, מסמרת שערהּ וחושפת מלתעותיה מאחורי.

אִלּוּ נכשלתי או התנגפתי באותה רַחבה, מיד אבד סִבְרִי ובטל סִכּוּיִי. אלא שלא נכשלתי ולא התנגפתי ואחת היתה לי, אם אפל ואם לא. במצב־רוחי באותה שעה הייתי יכול להתיצב לפני אדום־העין עצמו או לפני עשרים איש מ ע ם - ה א ש, היורים בחצים. שגעון־האהבה היה בי, בי, לא ב ק ל ת - ה ר ג ל י ם. פקחת היתה זו ונפשה לא שמה בכפה. ובהביטי עתה מבעד למאות־שנים באותה רדיפת־האהבה הפראית, אני זוכר שלא נחפזה ק ל ת - ה ר ג ל י ם להמלט ממני, כְּשֶׁאֲחֵרוֹנֵי החזירים, אלא היתה במחכה לי, שאשוב לרדוף אחריה. ובהסוגה אחור נזהרה להוליך אותי בדרך, שֶׁבָּהּ היתה רוצה ללכת.

לבסוף היה החֹשך על הארץ. היא הוליכה אותי מסביב לבֶהֶף צוק עוטה־אזוב, בולט בין העצים. אחרי־כן הבקענו לתוך סבך־שיחים עבות, אשר שרט ומרט את בשרי בדרך עָברי. אולם משערתה לא נפל ארצה, כי ידוע ידעה את הדרך. בלב הסבך עמד אלון גדול. קרוב מאד הייתי אליה בהתחילה לטפס ולעלות עליו, ובין עפאיו, ב־עון־קִנָּה, אשר לשוא בקשתיו ימים רבים, תפשתי אותה.

הצבוע, שלא עמד מלכת אחרינו, ישב מתחת לאלון ונתן קולו

הסתכלתי בה והרגשתי בשנוי, שֶׁחָל במַרְאֶהָ. היא גדלה, שמנה ובגרה. שרטוטי גופה נעשו עֲגֻלִּים משהיו, שריריה מלאים יותר, ובכל ישותה היה משהו מבגרות ממשמשת ובאה, משהו כמוס, חדש עמה ומגָרה אותי. שלש שנים התעלמה ממני, שלש שנים, לכל־הפחות – ושִׁנּוּי זה שחל בה בולט היה. שלש שנים אֵלו שאמרתי, אינן אלא השערה בלבד, ואפשר, שמאז ראיתיה, עברה עלי עוד שנה, שנה רביעית, אלא שערבבתי את מאורעותיה במאורעותיהן של שלש השנים האחרות. וככל אשר אני מעַיֵּן בדבר, כן יתברר לי, שארבע שנים התעלמה ק ל ת ־ ה ר ג ל י ם ממני.

אנה הלכה זו, למה הלכה ומה המוצאות אותה בתקופת הימים ההם לא ידעתי. נבצר ממנה ספור הדברים האֵלה, כשם שנבצר ממני ו מ ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן ספור כל המוצאות אותנו במסעינו. מסתבר, שאף היא יצאה מרצונה לנוד כמונו על־פני הארץ. ואפשר, להפך, ש א ד ו ם ־ ה ע י ן גרם לצאתה. דבר ברור הוא, שמפקידה לפקידה היתה מזדמנת לו, בנודו ביער, ולוּא רדף אחריה אפילו פעם אחת, כי אז עזבה את היער מטעם זה בלבד והלכה לה באשר הלכה. מתוך המאורעות, שאֵרעו לאחר־כך, אני בא לידי סברה, שהרחק הרחיקה לנדוד לדרום, עברה רֶכֶס הרים, ירדה לשפת־נהר אשר בארץ נכריה, ואיש מבני־מינה אין אִתה. בחבל הארץ ההיא ישבו רבים מבני ע ם ־ ה ע צ י ם, ומסתבר, שהם הם שגרשוה משם והחזירוה אלי ואל העֵדה. טעם סְבָרָתי זאת יתברר לקמן.

הצללים היו הולכים ומאריכים, אני רודף אחריה ביתר־עז ועדַין איני יכול לתפשה. היא העמידה פניה כחותרת בכל כֹּחה להתחמק ממני, ואף־על־פי־כן לא היתה מתרחקת אלא כדי שליחות־יד. שכחתי את הכֹּל, את שעת היום המאֻחרת, את בוא הלילה ואת אויבי הטורפים. מטֹּרף הייתי מאהבה ומכעס, כי לא נתנַתני לקרוב אליה. מוזר היה הדבר בעיני, כי כעסי זה כחלק הוא מתשוקתי אליה.

שכחתי את אשר מסביבי וברוצי אחריה דרך רַחבה אחת, נתקלתי בְּמִרְבַּץ נחשים. הם לא עכבו על ידי. כמשֻׁגע הייתי, ובהשתערם עלי, שטיתי מהם, חמקתי ועברתי. אחרי־כן פגעני נחש בריח, שבימים

פרק ששה־עשר

מצאתי אותה בסביבות עץ־מולדתי, סמוך לבִצת־הגרגרים, — מקום שהיתה אמי יושבת ומקום שם בנינו אני וסרוח־אוזן את מעון־עצינו הראשון. בלתי־צפוי היה הדבר: בבואי אל מתחת לעץ אחד שמעתי את קול הצלילים הרכים, אשר ידעתי. נשאתי עיני והנה קלת־הרגלים יושבת על אחד הענפים, מנענעת רגליה הֵנה והֵנה. מדי הביטה אלי.

רגעים אחדים עמדתי דומם. שמחה גדולה שמחתי למַרְאֶהָ, אלא שמעין רֹגז שבכאב העיב את שמחתי, כעבור זמן־מה. התחלתי מטפס ועולה אליה על העץ והיא נרתעת לאחוריה ועולה לאִטה במעלה הענף. אך שלחתי ידי אליה והיא נִתרה בחלל־האויר אל בין ענפי העץ הסמוך. מבין העלים המרשרשים הציצה בי והגתה הגה חרישי. זנקתי אליה בדלקי אחריה, אולם המעשה הראשון חזר ונשנה: צלילי־קולה הרכים נשמעו שנית והיא הציצה בי מבין עלי עץ שלישי.

הרגשתי, ששונה הענין ממה שהיה לשעבר, בטרם צאתנו אני וסרוח־אוזן לנוד על־פני הארץ. חפצתי בה, אף ידעתי, שאני חפץ בה, והיא גם היא ידעה זאת, על־כן לא נתנַתני לקרוב אליה. שכחתי, שקלת־הרגלים כשמה כן היא, והיא שהוֹרַתְנִי פרק בחכמת־הַטִּפּוּס. מעץ אל עץ רדפתי אחריה והיא מתחמקת ממני פעם בפעם, מציצה בי לאחוריה בעיניה החסֻדות והוגה הגה רך, מכרכרת ומנתרת, מתנענעת ומשתמטת מידי. וככל אשר הוסיפה להתחמק ממני כן גדל חפצי לתפשה, וצללי היום הפונה הולכים ומאריכים ומעידים בי, ששוא הם נסיונותי.

ברדפי אחריה או מדי עמדי לנוח על אחד העצים הקרובים,

וצפרניהם מאה רגל ארכן והם נוראים מכל חיות־הטרף אשר בארץ.

בֹקר אחד, בטרם יצאו ב נ י ־ ה ע ם היערה, נפלה מהומת־חרדה בקהל השואבים ושותי־המים, אשר על שפת הנהר. כל העדה נמלטה אל המערות. לעתים כאלה היינו נוהגים להמלט תחלה, ולדרוש ולחקור לסבת־המהומה לאחר־כך. אחרי־כן ישבנו צופים בפתחי־מערותינו. עבר זמן־מה ו א י ש ־ אֵ ש יצא בזהירות על הככר. הצַיָד הזקן הכמוש היה זה. זמן רב עמד והתבונן בנו, מסתכל במערות ומעביר את מבטו על־פני צלע־הסלע מראשו ועד תחתיתו. במורד אחד השבילים ירד למקום־השתיה, וכעבור רגעים מועטים שב בשביל אחר. ושוב עמד על מקומו זמן רב, מסתכל בנו בכונה יתרה. אז שב על עקבו, צולע על ירכו, ונעלם ביער, ואנחנו קוראים זה אל זה מפתחי־המערות קריאות תְהִיה ותחנונים.

ומדֻבלל היה למֹח־עצם, ומראהו כמראה זקָנו של אֲבִי הגנן.

מֹח־עצם היה הזקן האחר אשר בעֵדה. יוצא־מן־הכלל היה האיש. בני־העם לא האריכו ימים ורֻבם לא היו מגיעים אפילו לשנות־עמידה. מיתה משֻׁנה היתה דרך מיתתם. איש איש מהם מת כדרך שמת אבי, כדרך שמת רצוץ־הַשֵּׁן וכדרך שמתו זה עתה אחותי וחסר־השֵׂער, מיתה משֻׁנה וחטופה, בדמי־ימיהם ובמלוא־אונם. מיתה בדרך הטבע? מיתה משֻׁנה — זו היתה מיתה בדרך־הטבע בימים ההם.

איש מת מתוך זקנה לא היה בעם. בחיי לא קרה כדבר הזה. ואפילו מֹח־עצם, שהיה יחיד בדורו ועומד להוציא שנותיו, לא מת בדרך־הטבע. כל מום רע וכל קלקלה קשה שבחושים, בין קלקלת־קבע ובין קלקלת־אֲרָעי, מיתה חטופה היתה כרוכה בהם. עדי־ראיה לא היו להן למיתות אלו, על־פי רֹב: לפתע־פתאם היו בני־העדה מתעלמים מן העין. בבֹקר היו יוצאים ממערותיהם ואינם שבים עולמית. בלעי חיות־טרף היו מוצאים את קבורתם.

התנפלות עם־האש בחלקת־הגזרים היתה תחלת הכוף ואנחנו לא ידענו. ברבות הימים התחילו הצַיָּדים אנשי־האש באים בגבולנו לעתים תכופות יותר ויותר. שנים־שנים ושלשה־שלשה היו באים, זוחלים בלאט דרך היער וחציהם המתעופפים שמים את המרחק לאַל ומורידים להם את צידם מעל כל עץ גבוה, בלי אשר יטפסו עליו בעצמם. קשתם וחציהם כתוספות־שרירים היו להם, לזנק בהן ולפגוע בצידם, עד שהיו יכולים לנתר דרך מאה רגל ויותר ולהמית את צידם מדרך רחוקה אשר כזאת. בכֹחם זה היו אִימים בעינינו משן־החרב עצמו. עוד זאת, כי פקחים ביותר היו בני־העם הזה. שפה היתה להם ושפתם נתנה כח למחשבותיהם. ולנוספות ידעו האנשים לשתף את מעשיהם. אנחנו, בני־העם, נעשינו זהירים מאד, בהיותנו ביער, עֵרָנים ביותר, זריזים ביותר ומפחדים ביותר היינו. שוב לא היינו יכולים לשים את מבטחנו בעצים בשעת הסכנה, לעלות בראש אמיר ולתת את קולנו בצחוק על אויבינו הטורפים, אשר על הארץ מתחת. אנשי־האש אף הם טורפים היו, מלתעותיהם

משכתי בכל כֹּחי את החץ אשר בפצע. ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן השמיע קול צעקה בצאת החץ ובכעסו הכני מכה אחת. אולם בעוד רגע מהרנו שנינו להִמלט על נפשנו.

הבטתי אחרי. מ ֹ ח ־ ע צ ם הזקן, העזוב לנפשו במרחק מאחרינו, שׂרך את דרכו חרש. צולע ומתחרה את המות במרוצת־כשלונו. פעם בפעם היה נכשל ונוטה לנפול, ופעם אחת נפל תחתיו, אולם החצים חדלו מבוא. הוא פרכס מתוך חולשה וקם על רגליו. זקנתו הַמֻפלגת היתה לו למכשול, אולם הוא לא חפץ למות. שלשת א נ ש י ־ ה א ֵ ש, אשר הגיחו ממארבם ביער היו יכולים לתפשו על־נקלה, אלא שלא נִסו לתפשו. זקן היה האיש ובשרו קשה מהיות להם חפץ בו. ואולם באחותי ו ב ח ס ַ ר ־ ה ש ע ר היה להם חפץ, כי על־כן ראיתי, בהביטי אחרי מעל אחד העצים, כי מרוצצים א נ ש י ־ ה א ש את גֻלגלותיהם באבנים. אחד מ א נ ש י ־ ה א ש היה הצַיד הזקן והכמוש, הצולע על ירכו.

דרך העצים עשינו את דרכנו אל עֵבר המערות — אספסוף סוער ופרוע מְדַדֶה אל מאורותיהן את כל בריות־היער הקטנות ומבעית את עורבי־הגלנדריונים, הצורחים בחֻצפת־רגז. עכשו שעברה שעת־הסכנה, עמד אֶ ר ֶ ך ־ ה ש פ ה לחכות לאביו־זקנו, מ ֹ ח ־ ע צ ם. הזקן ונכדו היו המאַסף למחנה הפליטים וְרֶוַח דור אחד בין שניהם.

כך נעשה ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן רַוָק עוד הפעם. בלילה ההוא ישנתי אתו במערתו ובְרית־ידידותנו חֻדשה כקדם. מות בת־זוגו לא צִער אותו. כי על־כן לא נִכּרו בו סִמני צער וגעגועים. פצע־רגלו הוא אשר הטריד אותו ושבוע תמים עבר עליו, עד ששבה אליו פזיזותו.

מ ֹ ח ־ ע צ ם היה הזקן האחד אשר בעֵדה. ובהביטי עתה לאחור ומראהו ברור לעיני, יש שאני מוצא דמיון רב בינו ובין אֲבִי הגַנן אשר לאבי. אֲבִי הגנן היה זקן מֻפלג, שפניו כמושות ומקֻמטות ביותר ומדי הציצו בי בעיניו הפעוטות, המלפלפות ומדי מַלמלו בפיו חסַר־השִנים, היה מראהו כמראה מ ֹ ח ־ ע צ ם ותנועותיו כתנועות זקן ה ע ם. דמיון זה היה מפחידני בימי־ילדותי, ומדי ראותי את הזקן משרך דרכו בשתי משענותיו, הייתי בורח מפניו. גם זקן קלוש

התנחלתי במערה העזובה, אלא שרחבת־פה היתה זו ולאחר שתפשני בה אדום־העין פעם אחת כמעט־קט, שבתי ללון בנקרת המערה הכפולה. אולם בקיץ הייתי פורש מן המערות במשך שבועות רצופים לן במלון־העצים, אשר עשיתי לי סמוך לפי־הפלג.

סרוח־אֹזן אף הוא לא ראה בטוב. בת הפטפטן היתה אחותי וסרוח־אֹזן קץ בחייו מפניה. לא היתה מערה מלֵאה ריב ומדנים כמערתם. אדום־העין התעטר בנשיו הרבות וסרוח־אֹזן היה כָּפוּת לאשתו האחת, ומסתבר, שפקח היה אדום־העין מחמוד את אשת סרוח־אֹזן.

אַשְׁרֵי סרוח־אֹזן שמתה. מאורע יוצא מגדר־הרגיל אֵרע בקיץ ההוא: בימי הקיץ המאֻחרים, כמעט בסופו, עלה סְפִיחַ גזרים משרגי־שרשים. שרשי־ספיח אלה, אשר לא פִּלל להם איש, היו רעננים, רכים ורְוֵי־עסיס, וימים אחדים היתה חלקת־הגזרים מקום־מרעה חביב על כל העדה. בֹּקר אחד השכמנו בעשרותינו אל החלקה לאכול פת־שחרית. מימיני עמד חסר־השער, אביו ובנו, מֹח־עצם הזקן ואֶרֶך־השפה מאחריו, ומשמאלי סרוח־אֹזן ואחותי, העומדת על־ידי.

איש לא הזהיר אותָנו. לפתע־פתאם נתרו אחותי וחסַר־השֵׂער ממקומם וזעקה פרצה מפיהם. באותו רגע הגיע לאזני זמזום החצים, הנתקעים בהם, ותוך־כדי רגע נפלו שניהם לארץ, מפרכסים, שואפים ונושמים, וכל העם הנותרים נסים אל העצים. חץ עבר על־פני, ננעץ באדמה וקצֵה נוֹצָתו מרתית ומתנענע מפגיעתו הפתאֹמית בארץ, בהֵעָצר מעופו. זכורני, שנטיתי מן החץ אגב ריצה, עובר ועוקף אותו יותר מכפי הצֹרך. בודאי ששָׁמַטְתִּי ממנו, כִּשְׁמוֹט הסוס מדבר נורא בעיניו.

סרוח־אֹזן הרץ על־ידי נפל תחתיו: חץ פלח את סֹבך־רגלו והכשילו. הוא נִסה לרוץ הלאה, אולם החץ הכשילו והפילו שנית. נלפת ורועד מפחד ישב לארץ וקרא אלי בקול־תחנונים. מהרתי לשוב אליו, הוא הראַני את החץ. החזקתי בו להוציאו, אולם כאֵב־המשיכה גרם לו, שיתפשני בידי להפסיקני. והנה חץ טס ועובר בינינו ועוד אחד נתקל בסלע, מתפוצץ ונופל לארץ. תרדה נפלה עלי, ולפתע־פתאם

ואני לא נסיתי לפרקו מעלי, כי בכל כֹּחי חתרתי למפס למעלה אל מחוץ לתחומי פגיעתן של שאר החיות.

ולא שמתי לבי לכאב־ירכי האכזרי, עד שנמלטתי משאר הכלבים. בְּגֹבַהּ שתים־עשרה רגל מעל לבני־הסיעה הנוהמים, המקפצים ומתגרדים בסלע ונופלים לאחוריהם, תפשתי את הכלב בגרונו והתחלתי חונקו לאט־לאט. זמן רב ארכה לי עבודתי זאת. הוא שרט את עורי ותלש את שערי ובצפרני רגליו האחוריות פרפר וחתר לשמטני בכבדו מצלע־הסלע.

לבסוף נפתחו שִׁניו מאליהן והרפו מבשרי השסוע. העליתי את גוית הכלב אתי אל ראש הסלע וכל הלילה הסתופפתי בפתח מערתי, אשר שם ס ר ו ת ־ א ֹ ז ן ואחותי. ועדַין לא הונח לי, כי ב נ י ־ ה ע ם שפכו זעמם עלי על הרגיזי אותם משנתם. גם אני התנקמתי בהם. מדי פעם בפעם, בהשתתק שאון הכלבים, הייתי מגלגל אבן על ראשיהם ומעורר את שאונם והמונם, וחרפות ב נ י ־ ה ע ם הרוגזים שבות ונתכות עלי מעבָרים. בבֹּקר חלקנו אני ו ס ר ו ת ־ א ֹ ז ן ואשתו את בשר הכלב חלק כחלק וימים אחדים לא באו אל פינו לא צמחים ולא פֵרות.

ס ר ו ת ־ א ֹ ז ן לא ראה חיים עם האשה אשר לקח ולא היתה לו נחמה אלא זו, שימי שבתו את אשתו לא ארכו. גם אני גם הוא שבענו רֹגז בתקופת־חיינו זאת. בודד הייתי. הָשלכתי ממערתי הקטנה, השאננה מפחד, ולהתחבר אל אחד הבחורים האחרים מבני־העם לא יכולתי. ידידותי עם ס ר ו ת ־ א ֹ ז ן כבר נעשתה לי טבע.

אמנם גם אנכי יכולתי לקחת לי אשה, ובודאי הייתי לוקחה לי, לולא מעט הנשים אשר בעֵדה. מִסְתַּבֵּר, שלא מעטו הנשים בקרבנו אלא מפני רעבתנותו של א ד ו ם ־ ה ע י ן, להודיע, כמה גדולה היתה הסכנה הכרוכה בו לקיום העדה. ק ל ת ־ ה ר ג ל י ם אף היא היתה מְכַבֶּבת בי, כי עוד טרם שכחתיה.

בין כך ובין כך ואני הייתי נע־ונד בארץ כל הימים אשר חי ס ר ו ת ־ א ֹ ז ן עם אשתו, חיי תלואים לי מנגד בשנתי בלילות ומנוח אין לי. א ח ד ־ ה ע ם מת ואלמנתו לְקָחָה אל מערת איש אחר.

פרק חמשה־עשר

ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן לקח לו אשה, בחֹרף השני לשובנו ממסעינו רבי־המאורעות נהיה הדבר, ואני לא פִּללתי לו, כי לא הגיד לי מאומה. רק בעלותי פעם עם דמדומי־ערב אל מערתנו אשר במרום־הסלע, נודע לי הדבר. דחקתי את עצמי לתוך הפתח ושם עמדתי. מקום לא היה לי במעוני. ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן השתקע במערה עם בת־זוגו, הלא היא אחותי, בת ה פ מ פ ט ן, אבי־חורגי.

נסיתי להִכנס בחזקת־היד. אולם המערה לא היתה דַיָּה כי־אם לישיבת שנים, ושנים אלה כבר ישבו בה. ידי היתה על התחתונה, ואחרי שֶׂרטם בבשרי ותִּלשם את שערי, שמחתי להסוג אחור. בלילה ההוא ולילות רבים לאחריו, ישנתי בנקרת המערה הכפולה. מתוך נסיונותי, שנתנסיתי בה, נתתי אותה למקום־מבטח. סבור הייתי, שכדרך שהתחמקו שני ב נ י ־ ה ע ם מ ש ן ־ ה ח ר ב הזקן וכדרך שהתחמקתי אני מ א ד ו ם ־ ה ע י ן, כך אתחמק מכל חיה דורסת, ברוצי רצוא ושוב מן המערה האחת אל השנית.

אלא ששכחתי את כלבי־היער. הללו קטנים היו כדי עבור בכל מקום, שהייתי יכול להִדחק ולעבור בו. לילה אחד הריחוני הכלבים מרחוק. אִלו נכנסו לשתי המערות בבת אחת, היו תופשים אותי. וכיון שלא כך היתה דרך־כניסתם, קפצתי ההוצה מפי המערה השניה ואחדים מהם רודפים אחרי דרך הנקרה. בחוץ עמדו שאר הכלבים מבני הסיעה. הם זִנקו עלי ואני קפצתי אל צלע־הסלע והתחלתי מטפס למעלה. אחד מהם, חיה רעה, רזה ורעבה, תפשני תוך כדי קפיצתי. שִׁניו ננעצו בשרירי ירכי וכמעט שֶׁגְּרָרַנִי לאחורי. הוא נאחז בי

עצמו, מְפרש וּמֻבדל משאר העולמות הקטנים, החָגים ברעש מסביבו, ואז יבוא רִתמוס הכלל, מחיאת־כפים או הַקָשָה במקל על־גבי קורה, כרכור שחוזר עליו אחד מבני הכנופיה פעמים אחדות, או זמר מְקֻטע, הָגוּי בקצב ובהטעמה עולה ויורדת: אַ־בַּנְג, אַ־בַּנְג, אַ־בַּנְג! אַ־בַּנְג, אַ־בַּנְג! וכל ה ע ם, כל העולמות המְפֹרשים האלה, נַעֲנים לו אחד אחד, עד שהם יוצאים במחולות־מחנים או מזמרים במקהלה כֻּלם כאחד. „הא־אה, הא־אה, הא־אה־הא!” היתה אחת מזמירות־המקהלה החביבות עלינו ביותר. ואחריה: „אַה־וַה, אַה־וַה, אַה־וַה־הַה!”

מנותרים מתוך העויות־שגעון, חגים ונעים כאחד, היינו יוצאים במחולות, בשיר וזמר, באפלולית בין־השמשות, הצונחת על הארץ בנעוריה, באים לידי שכחה, מַשרים אֲחדות בתוכנו ומגיעים לשכרון־החושים. כך שִׁכְּכָה האמנות את זעמנו ב א ד ו ם ־ ה ע י ן וצַוְחַת־מקהלתנו הפראית ועידת־המולתנו לא חדלו, עד שהזהיר אותנו הלילה מפני בלהותיו, ובקראנו חרש זה את זה, זחלנו בלאט אל מאורותינו אשר בסלעים. הכוכבים יצאו וחֹשך היה על הארץ.

רק מפני החֹשך היינו מפחדים. גרעיני־אמונה וּמֻשגי עולם כמוס עוד טרם יהיו בלבנו. ידענו רק את עולם־המציאות ולא היינו מפחדים אלא מפני דברים שבמציאות ופגעים של ממש: מפני החיות הדורסות, חיות בשר־ודם. הן הן שהפכו לנו את החֹשך לפחדים, כי עת־הטרף היה החֹשך. רק אז היו יוצאות ממאורותיהן ומזנקות לא־נראות על טרפן מתוך העלטה, מֵאָרְבָן.

אפשר שמתוך הפחד הזה, פחד בריות־החשך הממשיות, נולד פחד הבריות הדמיוניות, אשר התפתח לאמונה בעולם כביר בלתי־נראה. אפשר שככל אשר הלך דמיון האדם הלוך והתפתח, כן גדל והתפתח גם פחדו את המות, וצאצאי־ה ע ם אָצלו מפחדם זה על החֹשך ומלאוהו שדים ורוחות. סבור אני, שפחד ע ם ־ ה א ש מפני החֹשך כבר היה מֵעֵין זה. אולם אנחנו, ב נ י ־ ה ע ם, לא היינו מפסיקים את עידות־המולתנו ובורחים אל מערותינו, כי־אם מפני ש ן ־ ה ח ר ב, הנמר הזקן, האריות וְהַתַּנִּים, כלבי־היער, הזאבים וכל חיות־הטרף, האוכלות בשר, למיניהן.

נסינו לעשות את צלילי־קולנו לְבוּש למחשבות הכהות, המרפרפות בצללים בהכרתנו. ח ס ר - ה שֵ ע ר התחיל מפטפט בקול רם. בצלילי־פטפוטו התאמץ להביע את כעסו על א ד ו ם - ה ע י ן ואת הפצו לשלוח ידו בו. עד כאן הגיע הוא בהבעת רעיונו ואנחנו בהבנתנו. ומשנסה להביע את צורך־השתוף, אשר רחש לבו, נעשו צלילי־קולו פטפוט משנה סתם. גְ ד ל - הַ פָ נִ י ם התחיל מפטפט אחריו, מתופף על לבו ושער־גבותיו סמר. אחד אחד הצטרפנו למקהלת־הזעם, עד ש מ ח - ע צ ם הזקן אף הוא התחיל הוגה בקולו המרֻסק ומתיז בשפתיו הכמושות. אחד ה ע ם חטף מקל והתחיל מקיש בקורת־עץ. בן־רגע מצא האיש רִתְמוס לְהַקָשָתו ושלא בטובתנו נענו לו צוחותינו וקריאותינו. רִתְמוּס זה הרגיע את רוחנו ובטרם ידענו נפשנו, שכחנו את כעסנו ונכנסנו לועידת־המולה רבה.

ועידות־המולה אלו אות ומופת הן לחסר־ההגיון ולחסר־המשטר, אשר בהם הצטַין עמנו. הנה אנחנו נקהלים יחד מתוך זעם רב, האוחז אותנו כאיש אחד, מתוך דחיפה לאחדות ושתוף־מעשים, ורִתְמוס גם תוקף עלינו ומביאנו לידי שכחה. אוהבי־חברה היינו וועידות זמרה וצחוק אלה השביעונו רצון. מעין רמז היה בהן למועצות האדם הקדמון ולאספות הלאומיות ולכנסיות בין־הלאומיות אשר לאדם בן־זמננו. אולם לנו, בני־הארץ־בנעוריה, לא היתה שפה וכדור־ההפלגה היינו באספותינו, הוגים ומַהגים בבליל־קולות, שרִתְמוס־פרא בוקע מתוכו ונושא בקרבו זרע אמנות, עתידה לבוא. אמנות זו בראשית יצירתה עמדה אז.

מיני הרִתמוס, שהיינו מוצאים לנו, לא היו מאריכים ימים בקרבנו. אלא הולכים ואובדים תכף ללֵדתם ואנדרלמוסיה יורדת לתוכנו, עד שנמצא את הרִתמוס האובד או עד שנקים לנו רִתמוס חדש תחתיו. ויש אשר יבקעו כששה מיני רִתְמוס בבת אחת וכל אחד מתגבר בפיות המחזיקים בו, המתאמצים להשתיק את שאר אֶחיו ולהטליכו על כֻּלם.

ברגעי האנדרלמוסיה שבין רִתמוס אחד לשני, היה כל אחד ממנו מפטפט והוגה, צורח וצוֵחַ, מרקד ומכרכר ביחיד, ואיש איש מלא מהשבות יָמאוים משלו, שאין לאחרים חלק בהם, איש איש עולם קטן בפני

צפוי היה הדבר, שכיון שיהרוג א ד ו ם ־ ה ע י ן את אשתו, מיד יֵצא לבקש לו אחרת. הפעם נתן עיניו בִּ מְ זַ מֶּ רֶ ת, נכדתו של מ׳ח־ע צ ם הזקן ובתו של ח סַ ר ־ ה שֵּׂ ע ר בנו. ריבה רכה היתה זו, אוהבת לזמר בפתח־מערתה בשעת בין־השמשות. רק לפני זמן־מה הזדַוגה עם עֲ ק ו ם ־ הָ רַ גְ לַ יִ ם, בחור שוקט, בורח מריב ואינו מכלים דבר בארץ. גבור־מלחמה לא היה העלם. גוץ היה וכחוש, ולא קל ברגליו כשאר ב נ י ־ ה ע ם.

מעולם לא עשה א ד ו ם ־ ה ע י ן נבלה גדולה מזו. בדממת בין־השמשות אֵרע הדבר, ואנחנו נקהלים על הכבר, בטרם נעלה אל מערותינו. פתאם השתערה ה מ זַ מ ר ת במעלה אחד השבילים, המובילים ממקום־השתיה, ו א ד ו ם ־ ה ע י ן רודף אחריה, ברוצה אל בעלה. ע ק ו ם ־ ה ר ג ל י ם העלוב התחלחל עד מאד. אבל גבור היה האיש יָדֹעַ יָדַע, כי המות אורב לו: ואף־על־פי־כן לא נסה להִמלט על נפשו. הוא הזדקף מלוא־קומתו, פטפט בקול, סמר את שערו וחשף את שִׁניו.

א ד ו ם ־ ה ע י ן שאג שאגת־זעם. עון פלילי היה בעיניו הדבר הזה, אשר יעֵז אחד העם להתיצב לפניו. ידו נשלחה פתאם ותפשה את ע ק ו ם ־ ה ר ג ל י ם בצוארו. הלה נעץ את שִׁניו בזרועו של א ד ו ם ־ ה ע י ן, אלא שתוך־כדי רגע נשברה מפרקתו והוא נפל תחתיו מפרפר ומפרכס על הארץ. ה מ ז מ ר ת צוחה והגתה בקול. א ד ו ם ־ ה ע י ן אֲחָזָהּ בשעַר־ראשה וסְחָבָהּ אחריו אל מערתו. בחֹזק־יד סחבה במעלה הסלע, סחוב והשלך אותה אל מערתו.

קצַפנו עד מאד. נשאנו קול־צעקה ודעתנו נטרפה עלינו. מתופפים על לבנו, מסמרים שערנו וחושפים את שִׁנינו, התאספנו בזעמנו יחד. חוש־העֵדר נֵעור בקרבנו. נמשכנו איש אל אחיו מתוך הרגשת־צֹרך באחדות־פעולה ומתוך דחיפה לשתוף־מעשים. הרגשה זו סתומה היתה בדרך בואה ולמלאות אחריה לא יכולנו, כי לא יכולנו להביעה. לא יצאנו כאיש אחד להרוג את א ד ו ם ־ ה ע י ן מאין מלים בפינו. מחשבות בהות היינו חושבים וסמלי־מחשבה אין בידנו. סמלי־מחשבה אֵלו עדַין היו עומדים להולד בקרב הימים, לאט לאט ובקֹשי רב.

ויש אשר העיר בי צחוק, בהסתכלי בו ממקום־סתר שאנן מפחד.

בני־העם לא היו באים לעזרתנו, אִלו טרף אדום־העין אותי ואת סרוח־אֹזן לעיניהם; ובכל זאת היתה חבה יתרה נודעת לנו מהם. אפשר, כי לא מאהבתם אותנו נטו לנו רצון, כי אם משנאתם את אדום־העין, אולם בין כך ובין כך היו מזהירים אותנו תמיד מדי התקרבו, אם ביער ואם במקומות־השתיה או על הככר אשר לפני המערות – תמיד היו זריזים להזהירנו. וכך היו לנו עינים רבות לעזרה במלחמתנו את אדום־העין, הפרא הקדמון.

יום אחד נתפשתי בכפו כמעט: בבֹקר השכם היה הדבר, ובני־העם עוד טרם נֵעורו. לפתע־פתאם אֵרע המאורע. אדום־העין חסם לפני את הדרך, המובילה אל מערתי אשר במרום־הסלע. ובטרם ידעתי את אשר לפני, קפצתי לתוך המערה הכפולה, היא המערה, אשר בה התחמק ממני סרוח־אֹזן לפני שנים רבות ואשר בה נִגַף שן־החרב הזקן, ברדפו אחרי שני בני־העם. בעברי את הנקרה אשר בין שתי המערות, מצאתי, כי אין אדום־העין רודף אחרי, ותוך־כדי רגע התפרץ לתוך המערה מבחוץ. חזרתי והתחמקתי דרך הנקרה והוא זנק ההוצה ומשם אל המערה השנית, אשר בה ישבתי. שָניתי את מעשי הראשון ושוב התחמקתי דרך הנקרה.

מחצית־היום הייתי כָּלוא שם, עד שחדל ממני. מן היום ההוא והלאה לא היינו אני וסרוח־אֹזן מטפסים אל מערתנו אשר במרום־הסלע, מדי הופיע אדום־העין לפנינו והשעה מספיקה לנו להתכנס אל המערה הכפולה. אולם זהירים היינו בו, שלא יחסום את הדרך לפנינו.

בחֹרף ההוא הרג אדום־העין את אשתו האחרונה, בהתעללו בה ובהכותו אותה מכות אכזריות. פרא קדמון קראתי לו, אולם בזאת היה רע גם מן הפראים הקדמונים, כי הזכרים שבבעלי־החיים השפלים במעלת־התפתחותם אינם מתעמרים בבנות־זוגם ומכל־שכן שאינם הורגים אותן. ולפיכך אני סבור, שעם כל נטיותיו הפראיות בִּשֵּׂר אדום־העין את בוא האדם בתכונתו זאת, כי רק הזכרים שבמין האנושי הורגים את בנות־זוגם.

פרק ארבעה־עשר

חדשים נקפו. פרשת הפורעניות, שהיתה עתידה לבוא עלינו, עוד טרם באה ובינתים היינו מפַצעים אגוזים ורואים חיים. זכורני, אותה שנה עלו האגוזים יפה. מלוא דלועינו היינו לוקטים מהם ומביאים למקומות־הַפִּצוּעַ, מניחים אותם בבקיעי־הסלע, מפצעים אותם באבן אשר בידנו ואוכלים אותם באותו מעמד.

בשנה ההיא, בתקופת־הבציר, שבנו אני ו ס ר ו ח ־ א ֹז ן ממסעינו רַבי־המאורעות, והחֹרף הבא חם היה. לעתים תכופות הייתי הולך לַסביבות עץ־מולדתי אשר ביער, משוטט ומבקש בכל חבל־הארץ, אשר בין בצת הגרגרים הכחֻלים ובין פי־הפלג, מקום שלמדנו אני ו ס ר ו ח ־ א ֹז ן את תורת־הסַפָּנות, – ואת ק ל ת ־ ה ר ג ל י ם לא מצאתי. נֶעֱלַם נעלמה ועקבותיה לא נודעו. ואני חפצתי בה, כי חָזַק עלי הרעב אשר הזכרתי ואשר היה דומה לרעבון־הגוף, אם־כי רעבוני זה היה אוחז אותי גם בהיות כרסי מלֵאה. אבל שוא בקשתי אותה, כי לא מצאתיה.

ואף־על־פי־כן לא היו חיינו במערות חיי־שעמום. א ד ו ם ־ ה ע י ן היה לנו ענין לענות בו. אני ו ס ר ו ח ־ א ֹז ן לא ידענו מרגוע בלתי־אם בהיותנו במערתנו הקטנה. למרות אשר הרחבנו את פתחה, עדַין היינו צריכים לדחוק את עצמנו, מדי הִכָּנסנו לתוכה. ואם כי מפקידה לפקידה הוספנו להרחיבו עוד, צר היה בכל זאת מעבור בו גוף א ד ו ם ־ ה ע י ן, גוף ענק. אולם הוא לא נִסה עוד להשתער על מערתנו. לקח טוב נתתי לו וחבֻרה גדולה היתה תלויה לו בצוארו, זֵכר למכה, אשר הִכיתיו בפלח־הסלע. חבֻרה זו לא זזה ממקומה כל־ימיו וגדולה היתה כדי הֵרָאות מרחוק. לעתים קרובות התענגתי למראה מעשי־ידי

נמצאנו בלב הנהר, שאננים מ פ ח ד ־ ר ע ה ומקיפים את מצודת ע ם־ה א ש. ישבנו תחתינו וצחקנו להם בהִנָּשאנו על פניהם, עוברים והולכים לדרום, פונים לדרומית־מזרחית ומשם למזרח ולצפונית־מזרחית ושוב למזרח ושוב לדרומית־מזרחית, סובבים והולכים למערב בְּמֵעֵין עקמומית כפולה. עקמומית הנהר, המתפתל במקום ההוא ועוֹגב כמין עניבה מִתּוֹכוֹ וּבוֹ.

עודֶנו נְשאים למערב, ע ם ־ ה א ש במרחק מאחרינו, והנה הופיע לעינינו מחזה נוף אשר ידענו. מקום־השתיה הגדול היה זה, מקום־השתיה, אשר הרחקנו לנדוד אליו פעם או שתים לראות בתהלוכת החיות היורדות לשתות. ידענו, כי חלקת־הגזרים רובצת מאחוריו ומערות העדה אהריה. התחלנו חותרים אל החוף, העיבר על פנינו קל־מהרה, ובטרם ידענו את אשר לפנינו, הגענו אל מקומות־השתיה אשר לבני העדה. נשים וילדים שואבי־מים עמדו שם, ממלאים את דלועיהם. למראנו נסו כֻּלם כמטרפים במעלה השבילים ונתיב דלועים, אשר נפלו מידיהם בנוסם, נשאר מאחריהם.

יצאנו ליבשה ולא נָתַנּוּ את לבנו לאסור את הרפסודה אל החוף והיא שטה לה במורד הנהר. בזהירות יתרה עשינו את דרכנו במעלה שביל אחד. כל העם נעלמו במערותיהם, אולם זעיר שם זעיר שם ראינו עינים מציצות בנו מאחת המערות. א ד ו ם ־ ה ע י ן לא יצא ולא נראה. שוב היינו בארץ־מולדתנו ובלילה יָשַׁנּוּ במערתנו הקטנה אשר במרום־הסלע, אם כי צריכים היינו בתחלה לגרש מתוכה את הפרחחים עזי־הנפש, אשר התנחלו בה בימי־נדודינו.

לפני המערות היה נוטה ויורד אל הנהר, ומדורות־אש קטנות הרבה דולקות בו. אולם לא ידעתי, אם בִּשלו בני ע ם ־ ה א ש את מאכליהם. אני ו ס ר ו ח ־ א ז ן לא ראינו אותם בבַשלם. ואף־על־פי־כן נראה לי, שהיתה להם ידיעה כל־שהיא בחכמת־הבשול. את מימיהם היו גם הם מביאים מן הנהר בדלועים חלולות. רבים היו היוצאים והבאים וקולות נשים וילדים נִשאו מעברים. הילדים היו משתעשעים ומתהוללים כדרך ילדי ה ע ם, ויותר משהיה מראה הגדולים ש ב ע ם ־ ה א ש כמראה הגדולים ש ב ע ם, היה מראה קטניהם כמראה קטנינו.

אנֹכי ו ס ר ו ח ־ א ז ן לא התמהמהנו. ראינ' אחדים מן הנערים הגדולים יורים בחצים ובקשת ומיד חמקנו ועברנו אל לב היער ומשם עשינו דרכנו אל הנהר. על שפתו מצאנו רפסודה אחת, רפסודה ממש, מעשה ידיו של אחד מ א נ ש י ־ ה א ש, כפי הנראה. שתי קורותיה היו קטנות וישרות, קשורות ואחוזות שרשים רעננים ויתדות־עץ.

הפעם עלה הדבר במחשבת שנינו גם יחד: הלא נמלטים אנחנו מא־ץ ע ם ־ ה א ש, ומה טוב לפנינו מעבור את הנהר בקורות האלה? עלינו עליהן והפלגנו מן החוף. ופתאם אחז דבר־מה ברפסודה בחזקת־היד, טלטלה במורד־הנהר ותבטה בחוף. המעצור הפתאמי הזה כמעט נִעֵר אותנו המימה. הרפסודה היתה אסורה אל אחד העצים בחבל קלוע שרשים משרגים. הִתַּרְנו את החבל והפלגנו שנית.

בהגיענו אל הזרם, כבר הרחקנו כל־כך לשוט במורד־הנהר, עד שנגלתה עלינו טירת ע ם ־ ה א ש במלואה. טרודים היינו בחתרנו במים ועינינו נטויות אל עבר־הנהר השני ולא ידענו דבר, עד ששמענו קול צעקה עולה מן החוף. הבטנו מסביבנו. בני ע ם ־ ה א ש עמדו על שפת־הנהר המונים־המונים, מביטים אחרינו ומרמזים עלינו, ורבים מהם מגיחים ויוצאים ממערותיהם. ישבנו על הקורות לראות במחזה, עד כי שכחנו לחתור במים. מהומה נפלה בקהל העומדים על שפת־הנהר, אחדים מהם כוננו עלינו את קשתותיהם וחצים מספר נפלו על־ידנו. אפס כי רבה היתה הדרך מהם.

יום־גדולות היה היום ההוא לי ו ל ס ר ו ח ־ א ז ן. מאכלת־האש, אשר ערכו ידינו, הקדירה בעשנה את חצי־השמים ועתה הנה

נָהַרנו ארצה והאש אוכלת מסביב בכל פה ועוטרת אלינו לתפשנו. ארשת הצער החרישי, שהיתה לעינינו תמיד, בהיות דבר נשגב מבינתנו. הופיעה בעיני ס ר ו ח - א ז ן ובודאי שהופיעה גם בעיני. התקפלנו יחד, מגפפים איש את אחיו בידינו, עד שהתחיל החֹם מתקרב אלינו וריח שער חרוך עלה באפנו. אז פנינו עֹרף, נסנו מערָבה דרך היער, מביטים לאחורינו וצוחקים בדרך מנוסתנו.

לעת־הצהרים באנו אל מֵצַר־ארץ אחד, אשר הָרְאֵינו אחרי־כן לדעת, כי עקמומית הנהר, החגה מסביבו עגיל שלם כמעט, היא הנותנת לו את צורתו. לכל רֹחב המֵצר השתערו רְכסי גבעות שפלות עוספות־יער. עלִינו עליהן והבטנו לאחורינו אל עֵבר היער, אשר היה לים־שלהבת שוטף מזרחה ברוח־קדים עזה. עשינו את דרכנו מערבה לאֹרך שפת־הנהר, ובטרם ידענו את אשר לפנינו, באנו אל טירת ע ם - ה א ש.

טירה זו עמדה במָקום אֶסְטְרַטֵגִי מְצֻיָן: בחצי־האי, אשר משלשת עבריו הֵגֵן עליו הנהר המתעקם. רק מעֵברו האחד אפשר היה להגיע אליו דרך היבשה, דרך מֵצר־הארץ אשר עברנו, אולם הגבעות השפלות אשר בו, שמשו מעצור טבעי לכל הבא גם מצד זה. מְבדלים וּמְפרשים משאר העולם ישבו בני ע ם - ה א ש בארץ הזאת וימים רבים, כפי הנראה, רבו ועצמו בה. סבור אני, שֶׁעָצְמָתָם היא שגרמה ליציאתם מארצם; יציאה זו, שהביאה שואה על ב נ י - ש ב ט נ ו. אוכלוסיהם רבו, כפי הנראה, עד שלא יכלה הארץ לנשוא אותם. אז נפוצו על־פני האדמה ובדרכם הורישו את ב נ י - ה ע ם מפניהם, נאחזו במערותיהם והתנחלו בארץ אשר היתה ארץ־נחלתנו בתחלה.

אבל אנכי ו ס ר ו ח - א ז ן לא חשנו עתידות לנו, בראותנו את עצמנו במצודת ע ם - ה א ש. מחשבה אחת לקחה את לבנו. מחשבת פליטתנו. ואף־על־פי־כן לא יכולנו להדיר הנאה מסקרנותנו ולהתאפק מהציץ בטירה. בפעם הראשונה בימי חיינו ראינו את נשי ע ם - ה א ש ואת טפם. רֹב הקטנים היו ערֻמים, אולם הנשים היו לבושות עורות־חיות.

גם בני ע ם - ה א ש ישבו במערות. המגרש רחב־הידים אשר

מנגה־האש. שאגת־אריה נשמעה במרחק ויללת חיה פגועה, מפרכסת ומשכשכת באחד ממקומות־השתיה, נשאה ובאה מדרך רבה. מאצל הנהר הגיעה לאזנינו נחרת־קרנף חזקה.

בהקיצנו משנתנו בבקר שבנו וזחלנו אל המדורה. זו עדין היתה מהבהבת ו א נ ש י ־ ה א ש כבר הלכו להם. סירנו את היער לשם זהירות ואחרי־כן רצנו אל המדורה. חפצתי לעמוד על טיב האש ובאצבעי ואגודלי חתיתי לי גחלת לוחשת אחת. צעקת הכאב והפחד, אשר פרצה מפי, בהשליכי אותה לארץ, הניסה את ס ר ו ח א ז ן אל בין העצים ומנוסתו התרידה אותי אחריו.

זהירים יותר היינו, בשובנו אל האש שנית, ובגחלים הלוחשות לא נגענו עוד. התחלנו לחקות את א נ ש י ־ ה א ש. ישבנו שפופים עם המדורה, ראשינו נטוים על ברכינו ואנחנו נראים כישנים. אז חקינו את אפן דבורם, מסיחים בלש נם בקול פטפוט ולהג הרבה. נזכרתי, שראיתי את הציד הזקן מחטט באש במקל אשר בידו וגם אני חטטתי באש במקל, הופך ערמת גחלים לוחשות על־פניהן ומעלה ענני רמץ לבן. משחק נהדר היה זה, וכעבור זמן־מה עטפנו הרמץ לבנים.

מובן מאליו, שחקינו את א נ ש י ־ ה א ש גם בהטבת המדורה. נסינו להוסיף גזרי־עץ קטנים על האש ונסיוננו עלה יפה. הלהבה אחזה בעצים, המתנפצים בקול, ואנחנו מכרכרים ומפטפטים פטפוט־חדוה. אז התחלנו זורקים אל המדורה גזרי־עץ גדולים מן הראשונים, מוסיפים והולכים, עד שעצמה האש. רצנו מתוך התרגשות, רצוא ושוב וגרור מן היער ענפים ובדים יבשים. הלהבות תמרו למעלה־מעלה, גאות־העשן התאבכה מעל לעצים וקול־הנפץ, נהמת הלהבה ושאגתה, הולך וחזק. מפעל זה כביר היה מכל אשר עלה בידינו מעולם ועליו היתה גאותנו. א נ ש י ־ ה א ש היינו גם אנחנו בעינינו, בכרכרנו בכל עז כשני גנומים לבנים אשר בתבערה.

בעשב היבש ובשיחים אחזה האש ואנחנו לא ידענו. פתאם התלקחה השלהבת בעץ גדול אחד, אשר בקצה המער. הבטנו בו בעיני תמהון. חם האש הרתיענו לאחורינו. עוד עץ אחד נאחז באש ועוד אחד ועוד ששה. נבעתנו שנינו, המפלצת שלחה רסן מפניה. בפחדנו

משרירינו, מקבילים יותר איש אל אחיו ופניהם נעימים מפנינו. נחיריהם היו פתוחים ונשקפים למטה וגבי־חטמיהם, שהיו מפֻתחים יותר, לא נראו שטוחים ושקועים כשלנו. שפתיהם לא היו ספוגיות ומשֻרבבות כשפתינו ומלתעותיהם לא דומות למלתעות־חיה כמלתעותינו אנו. אולם גם הם היו צנומי־שוקַים כמונו ומשקלם לא עלה הרבה על משקלנו. בכלל היו אלה שונים ממנו פחות משהיינו אנחנו שונים מ ע ם ־ ה ע צ י ם ובודאי ששלשת המינים האלה היו קרובים זה לזה, קרובים באֹפן נִכר.

המדורה אשר ערכו הצַידים, הרהיבה את עינינו עד מאד ואני ז ס ר ו ת ־ א ֹ ז ן ישבנו שעות רבות מביטים בלהבות ובעשן. קסם היה בה, בהִזרק לתוכה גזרי־עץ חדשים ומטרות רשפים הגביהו עוף. הפצתי לגשת אל האש להביט בה מקרוב, אך נבצר ממני הדבר. רבצנו תחתינו בין עפאי עץ אחד, אשר בקצה הַמַעַר, זלא ערבנו את לבנו לצאת ממחבואנו.

א נ ש י ־ ה א ש ישבו שפופים מסביב לאש, ראשיהם נטוים על ברכיהם והם ישֵנים. שנתם לא ערבה להם. אזניהם התנענעו בשנתם וכֻלם שבעי־נדודים. מדי פעם בפעם היה אחד מהם קם ממקומו ומוסיף עצים על האש. בהֹשך השורר ביער מחוץ לעִגול־האור תעו חיות משחרות לטרף, ואני ו ס ר ו ת ־ א ֹ ז ן הכרנו אותן על־פי קולותיהן. כלבי־היער וצבוע אחד היו שם ופעם נשמע קול יללה ונהם אדיר כל־כך, עד שהקיצו כל א נ ש י ־ ה א ש משנתם תוך־כדי רגע.

אריה ולביאתו התיצבו תחת עצנו, הסתכלו בָאֵש בעינים מסקרות ושערם סמר. האריה לקלק את עור־בשרו מתוך רגזת־תאבון, כאומר לגשת אל סעדתו, אולם הלביאה היתה זהירה יותר. היא הרגישה בי ובסרות־אֹזן ושניהם תלו את עיניהם בנו, עומדים דומם ונחיריהם מרתיתים ומריחים. אז שאגו שאגה עצורה, הביטו אל האש עוד הפעם ונעלמו בסבכי היער.

עוד זמן רב נשארנו אני ו ס ר ו ת ־ א ֹ ז ן על העץ צופים ומסתכלים. מדי פעם שמענו קול שעטת גופות כבדים, עוברים בסבך דרך השיחים, ומתוך העלטה, אשר מעבר לעגול־האור, הציצו בנו עינים מבריקות

פרק שלשה־עשר

בלילה הראשון לבואנו אל שפת־הנהר הדרומית מצאנו את בני עם־האש. אחדים מהם, סיעת צַיָּדים נודדים, כפי הנראה, חנו בלילה ההוא בקרבת העץ, אשר אִוִּינו שנינו, אני וסרוח־אֹזן, למלון לנו. קולות בני עם־האש החרידונו בתחִלה, אולם כעבור זמן־מה והחֹשך היה על הארץ, משכה אש מדורתם את לבנו. דומם ובזהירות יתרה זחלנו מעץ אל עץ, עד שנגלה עלינו המחזה במלואו.

במערה אשר בין העצים, על שפת־הנהר, יקדה אש המדורה. אנשי־האש, כששה במספר, ישבו מסביב לה. סרוח־אֹזן נאחז בי פתאם, עד שהרגשתי בו, שהוא רועד. הסתכלתי באנשים וארא את הצַיד הזקן, קטן־הקומה וכמוש־הפנים, אשר ירה והרג את שבור־השן לפני שנים רבות, בהפילו אותו מעל העץ. בקומו ללכת אנה ואנה להוסיף עצים על המדורה, ראיתי שהוא צולע על רגלו החבולה. מום־קבוע היה מומו. כחוש וכמוש היה מאשר לפנים, ושער־פניו כֻּלּו שֵׂיבה.

שאר הצַיָּדים היו צעירים לימים. ראיתי את קשתותיהם וחציהם מֻנחים אצלם על הארץ ומיד עמדתי על טיבם. אנשי־האש היו לבושים עורות־חיות, מכסים את מתניהם וכתפיהם, אולם זרועותיהם היו חשופות ורגליהם לא מֻנְעָלוֹת. האנשים האלה לא היו שעירים כבני־עמנו. ראשיהם לא היו גדולים ובצורת ראשם, המשתפע מעיניהם ומעלה, לא נבדלו הרבה מבני־שבטנו.

קומתם לא היתה זקופה כקומתנו ותנועותיהם לא פזיזות כתנועותינו. חוט־שדרתם, שוקיהם ופרקי ארכובותיהם היו קשים משלנו. זרועותיהם היו קצרות מזרועותינו ומעולם לא ראיתי אותם נוגעים בידיהם באדמה להחזיק מעמד בדרך הלוכם. שריריהם היו מְעֻגָּלִים

לא ירדתי לסוף דעתו, אלא לאחר שעלינו על קורותינו, מחזיקים אותן יחד זו בצד זו ותותרים ומפליגים לתוך הזרם. הוא הפסיק את חתירתו, רמז לי על שפת־הנהר השנית אשר במרחק ומתוך קריאות חזקות ומעודדות שב לחתור במים. הבנתי גם אנכי וחתירתנו היתה נמרצת. הזרם הסוחף אֲחָזָנוּ והטילנו לשפת־הנהר הדרומית, אולם בטרם הגענו ליבשה, שב והטיל אותנו לאחורינו אל עֵבר שפתו הצפונית.

כאן נחלקנו בדבר: בראותי ששפת־הנהר הצפונית קרובה אלינו כל־כך, התחלתי חותר אליה, אולם ס ר ו ח ־ א ו ז ן נסה לחתור אל שפתו הדרומית. הקורות הסתובבו במעגל סביב, מבלי הַימין או הַשמאיל וכל אותה שעה היער חולף־עובר על־פנינו ואנחנו יורדים במורד הזרם שלא בטובתנו. להִלחם איש באחיו לא יכולנו. ידענו שאסור לנו להרפות את ידינו ורגלינו מן הקורות, אלא שֶׁהֶעְתַּרְנוּ דברינו, דברי ריב ולגלוג, איש על רעהו, עד ששב הזרם ונשא אותנו אל שפת־הנהר הדרומית. עכשו היתה זו קרובה אלינו יותר ומתוך שלום ואחדות חתרנו אליה שנינו. יצאנו ליבשה עם מפרץ קטן אחד ומיד עלינו על העצים לתור את המקום.

אי־אפשר היה לנו לדעת זאת – ואלמלא עברנו אותו, ודאי שלא היינו שבים אל עדתנו לעולם; ואנכי, האדם המודרני, שהייתי עתיד להִוָּלד לאחר מאות אלפי שנה, לא הייתי נולד עולמית.

ואני וסרוח־אֹזן הלא נכסף נכספנו לשוב. בדרכנו תקפו עלינו געגועינו על מולדתנו ועל בני־מיננו ולעתים קרובות זכרתי את קלת־הרגלים, אותה ריבה, הוגה הגה חרישי, שטוב כל־כך היה לי להיות אִתה ואשר ישבה לבדה ואיש לא ידע את מקום־שבתה. הרגשת־רעבון היתה מתעוררת בי מדי זכרי אותה, ואפילו בשעה שלא הייתי רעב כל־עִקר ואפילו לאחר שהייתי אוכל לשבע.

אבל נשוב־נא אל הנהר. מזונותינו באו לנו בשפי, רֻבם פרי גרגרים ושרשים מלאים עסיס, ועל שפת הנהר השתעשענו שעות רבות מדי יום ביומו. ופתאם הֵנֵץ רעיון במוחו של סרוח־אֹזן. בעיני ראיתי בְּהָנֵץ בו הרעיון ההוא. דבר נראה בעין היה זה. ארשת צער ובקשת־רחמים הופיעה בעיניו והוא נפעם ונדהם. אז נעכרו עיניו פתאם, כאלו נשמט הרעיון המתרקם מתחת ידו, וכעבור זמן־מה שבה אליהן ארשת הצער ובקשת־הרחמים, כי לא הרפה ממנו הרעיון והוא תפסו שנית. הוא הביט אלי, אל הנהר ואל שפתו הרחוקה. הוא נסה לדַבר, אבל חסר היה קולות מספיקים, כדי להביע את רעיונו. פטפוט משֻׁנה פרץ מפיו ואני רק צחקתי לשמעו. קול־צחוקי הכעיסו והוא שלח בי את ידו לפתע־פתאם והפילני ארצה. מובן מאליו, שתגרה פרצה בינינו ואני הברחתיו אל ענפי עץ אחד. ובשבתו עליו, קִטֵּם לו זמורה אֲרֻכּה להטילה בי, מדי נסותי לתפשו.

ורעיונו דעך בו. אני לא ידעתי מה טיבו והוא שכחהו. אולם בבֹקר יום־המחרת נֵעור בו הרעיון עוד פעם. אפשר שגעגועיו על ארץ־מולדתו התגברו בו ונתנו כח לרעיונו שלא יאבד. בין כך ובין כך ואותו רעיון נֵעור בו שוב, ולא עוד אלא שנעשה ברור משהיה. הוא הורידני אל המים, למקום מפרץ קטן, שקורה אחת היתה נחה בו. סבור הייתי, שהוא אומר להשתעשע, כדרך שהיינו עושים בפי הפלג. ולא עמדתי על כונתו, גם בראותי אותו מסיע עוד קורה אחת אל המים מעם שפת־הנהר.

יסורי־פחד ביחוד, כי חדש וזר כל־כך היה הכל בעינינו. גם הצִּנה הציקה לנו והרעב אחריה.

ארץ־שממה היתה זאת, ארץ סלעים, נחלי־מים קופצים וַאֲשֵׁדוֹת רועשים. עלינו הרים וירדנו בקעות וגֵאָיוֹת רחבות־ידים ומסביבנו, לכל מלא־העין, רכסים מתנשאים עד אין קץ. בלילות היינו ישֵׁנים בִּפְתָחִים וּבְחַגְוֵי־הסלעים, ובלילה קר אחד לַנו על ראש צוק שָׁנוּן ודק, שהיה נראה כעין עץ.

מתעלפים ברעב הגענו לבסוף, בצהרי יום שָׁחוּן אחד, אל רכס־הרים מבדיל בין מים למים. מעל שדרת־הארץ הגבוהה הזאת ראינו אגם רחוק רובץ בצפון, מעבר לרכסים, ההולכים ומשפילים ומקטינים. השמש זרחה על מי האגם, ערבות־דשא רחבות וישרות השתטחו מסביבו, ולמזרחו ראינו שורה שחורה, שורת יער משתרע אל מרחוק.

דרך שני ימים היתה לפנינו משם ועד האגם וכחנו כשל ברעב, אולם על חוף האגם מצאנו עגל רך, ישן בחֹרש שנת־ישרים. טרחה יתרה טרחנו בו, כי רק בידינו ידענו להרוג. אכלנו מן הבשר לשבע ואת הנותר נשאנו אל מזרח היער, להטמינו באחד העצים. לא שבנו עוד אל העץ ההוא, כי שפת הנהר, היוצא מן **האגם הרחוק**, היתה עמוסה פַּלְמוּדִים, אשר עלו מן הים להטיל שם את ביציהם והם נמושים חֲמָרִים חֳמָרִים.

מן האגם ולמערבו השתרעו ערבות־הדשא הרחבות, ושורי־הבר ובהמות־השדה רועים בהן המונים־המונים. גם סיעות כלבי־יער רבות היו שם ומקום־סכנה היה המקום לנו, מאין עצים מסביב להתחבא בין ענפיהם. ימים רבים הלכנו צפונה לאֹרך הנהר. אחרי־כן נטינו פתאם מן הנהר הצדה, ואיני יודע, מה טעם נטינו. פנינו למזרח ואחר־כך, דרך יער גדול, לדרומית־מזרחית. אין רצוני להלאות אתכם בפרטי מסעינו. לא עמדתי עליהם, אלא להודיע, איך הגענו סוף־סוף אל ארץ **עם־האש**.

יצאנו אל הנהר ולא ידענו, כי נהרֵנו הוא. כל־כך ארכו לנו ימי נדודינו, עד שהתרגלנו לראות את עצמנו נעים ונדים, אובדים בארץ לא־לנו. ובהביטי עתה לאחור, אני רואה ברור, עד כמה היו חיינו וגורלנו תלוים בכל מאורע קל. לא ידענו, כי נהרֵנו הוא הנהר הזה,

לרדת ארצה ומתוך כך היתה ידנו על העליונה, כי אמנם עם־העצים היו אלה, ואם כי בטפוס עברו הם אותנו, עברנו אנחנו אותם במרוצה. שמנו פנינו צפונה ובני עם־העצים רודפים אחרינו בקול יללה רבה. ברַחבות־היער גברנו אנחנו ובְעָבֵי־הסבך גברו הם: אלה נבנים מחולשתם של אלה. וככל אשר הוסיפו לרדוף אחרינו, כן נתברר בעינינו, כי לא מבני־מיננו הם האנשים ולא בעבותות־אהבה אנחנו קשורים אליהם.

שעות על שעות דלקונו וליער לא היה קץ. ככל אשר היה לאֵל־ידינו התאמצנו לרוץ דרך הָרְחָבות, אולם על גבול כל רַחֲבָה היה היער הולך ומתעבה. יש שהיינו סבורים, שכבר נצלנו והיינו יושבים לנוח, אולם בטרם תשוב רוחנו אלינו, תְשָׁמַעְנָה מדי פעם בפעם קריאות־המשטמה „והוא! והוא!" וקריאות־האימה „גוהֶק! גוהֶק!" ויש אשר עם גְועַ הקריאה האחרונה הזאת תְשָׁמע זעקת־פראים מְמֻשכה: „הא־הא־הא־הא־הא־א־א־א־א".

כך רדפו אחרינו בני עם־העצים הזועמים דרך היער. לבסוף, בשעה מאֻחרה אחרי הצהרים, התחילו מִדרוני־הגבעות מתרוממים והולכים והעצים הולכים ומקטינים. עלִינו בצלעי־הרים מכֻסי־דשא. כאן עברנו את רודפינו על־נקלה ועם־העצים חדלו ממנו ושבו אל יערם.

ההרים היו שוממים וזועפים. שלש פעמים נסינו ביום ההוא לשוב היערה. אולם בני עם־העצים עדַין ישבו במארב ומדי פעם בפעם היו מגרשים אותנו משם. בלילה ישנתי עם סרוח־אֹזן על־גבי עץ־נַנָס, שגבהו כגֹבה אחד השיחים. מלוננו זה לא היה מלון־מבטח לנו, ועל נקלה היינו יכולים להיות לְבָרוֹת לאחת החיות המשַחרות לטרף.

בבֹקר יום־המחרת שמנו פנינו אל עבר ההרים, כי יראת עם־העצים היתה על פנינו. ודאי לי, ששום מטרה ברורה לא היתה לנגד עינינו, בצאתנו לדרכנו זאת. רק הסכנה, אשר נצלנו ממנה זה־עתה, היתה מאיצה בנו. זכר נדודינו אלה מעֻרפל מאד בזכרוני. ימים רבים עשינו בחבל הארץ השוממה ההיא, ויסורים קשים סבלנו שם,

שלהם היו דומים לקול־תינו אנו באופן־בטוים ובמקצת גם במובנם. בני ע ם ־ ה ע צ י ם סוף־סוף לא היו שונים הרבה מ ב נ י ־ ש ב ט נ ו.

הראשון מהם, שנזדמן לי בדרכי, היה זקן קָמוש, שפניו קמוטות, עיניו מלפלפות ורגליו כושלות. זקן שכזה, מן הדין שנתעלל בו. בימים ההם לא אהבנו את הזרים אשר לא מבני־מיננו, ואותו זקן לא מבני־מיננו היה. מבני ע ם ־ ה ע צ י ם היה האיש והוא זקן מאד. הוא ישב לרגלי עץ אחד, עץ־מעונו, כפי הנראה, שכן ראינו בין ענפיו את הקן הרעוע, שבו היה ישן בלילה.

רמזתי עליו ל ס ר ו ת ־ א ֹ ז ן ושנינו השתערנו עליו. הזקן התחיל לטפס על העץ, אלא שלאִטו היה מטפס ואני תפשתיו ברגלו ומשכתיו לאחוריו. התעללנו בו להנאתנו: צבטנו אותו, תלשנו את שערו, תקענו לו באזניו, דקרנו את גופו בזמורות דקות, וכל אותה שעה אנחנו צוחקים שנינו ועיניו זולגות דמעות. כַּעְסוֹ שכעס ללא־הועיל שטות היה בעינינו. מגֻחך היה מראהו, בהתאמצו להפיח אש באֵפר־עלומיו הקר, להחליף את כֹּחו שכָּלה, במצוץ השָׁנים הרבות את לשַׁדו טפות טפות, ופניו מפיקים צער ולא עֶברה וזעם, כאשר יהפוק, והוא חורק שִׁניו השחוקות וטופח באגרופי־רפיונו על חזהו הצנום.

לנוספות אחזהו השעול והוא נשם בכבדות, הוגה ומגמגם בלי־הרף. מדי נסותו לעלות על העץ, היינו מושכים אותו לאחוריו, עד שלבסוף נכנע הזקן ברפיונו ושוב לא עשה דבר, אלא ישב ובכה. ואני ו ס ר ו ת ־ א ֹ ז ן יושבים על־ידו, מגפפים בידינו איש את רעהו ושוחקים על משבַּתו.

בכית הזקן היתה לקול פעָיה דקה, הפעיה ליללה והיללה לצוָחה. נדהמנו למשמע אזנינו וככל אשר התאמצנו להשתיקו, כן גברו צוָח־תיו. אז הגיעו לאזנינו מתוך היער קריאות נשאות לא מרחוק: „גוהֶק! גוהֶק!" קריאות עונות על הראשונות נשמעו מעברם, ומדרך רחוקה מאד נשמע קול גדול ועבה קורא גם הוא: „גוהֶק! גוהֶק!" קריאת „והוא! והוא!" אף היא נשמעה ביער מסביבנו.

אז החלה הרדיפה. דומה היה, שלעולם לא תפסק. דרך העצים הבריחו אותנו כל ב נ י ־ ה ש ב ט וכמעט שתפשו אותנו. אנוסים היינו

פרק שנים־עשר

אינִי יודע, כמה ארכו ימי נדודינו בארץ הנכריה, אשר מצפון הנהר. דומים היינו לספָנים, שנטרפה ספינתם בים, ומשנפלטו לאי־שומם, אינם יכולים למצוא את דרכם אל ארץ־מולדתם. הפנינו שכמנו ללכת מעבר הנהר ושבועות על חדשים תעינו לתֻמנו במדבר הגדול, אשר לא ישב בו איש מבני־העם. כבד ממני הדבר לתאר את מסעינו אלה כהלכתם ואי־אפשר לי לספר את כל המוצאות אותנו דבר יום ביומו. מאורעות אלו רֻבם כֵּהים ומעֻרפלים בזכרוני, ורק זכר מקרים מעטים יעמוד לעיני ברור כל־צרכו.

ביחוד אני זוכר את יסורי הרעב, אשר סבלנו בהרים, בין האגם הארֹך ובין האגם הרחוק, ואת דבר העֵגל אשר צַדנו, בעודו ישן בסבך־החֹרש. זוכר אני גם את בני עם־העצים, שוכני היער, אשר בין האגם הארֹך ובין ההרים. הם הם שהבריחונו אל ההרים והבריחונו לנוד משם אל האגם הרחוק.

לאחר שעזבנו את הנהר, עשינו את דרכנו מערבה, עד שבאנו אל נחל קטן אחד, שוטף באדמת־בצה. משם פנינו צפונה, הקפנו את הבצה וכעבור ימים אחדים הגענו אל האגם, אשר קראתי לו האגם הארֹך. זמן־מה עשינו בקצהו העליון, מקום שמצאנו את מזונותינו בשפי, עד שנתקלנו יום אחד בבני עם־העצים. בריות אלו לא היו אלא קופים אכזרים, אולם מראֵהם לא היה שונה הרבה ממראה בני־עמי. אמנם שערם היה רב משערנו, רגליהם משרגות יותר, קלועות מעשה־עבות; עיניהם קטנות מעט מעינינו, צואריהם קצרים ועבים מעט מצוארינו ונחיריהם נראים כנקָבים שבשטח שקוע. אולם על פניהם ועל כפות ידיהם ורגליהם לא צמח כל שער, וקולות־ההברה

לאָשרנו התעקם הנהר בערוצו פתאם, במקום שעֵרה הפלג את מימיו לתוכו, וזרם־המים הסוחף נטה לשפת־הנהר השנית. אל עבר השפה ההיא, שפת־הנהר הצפונית, נשָׂאָנו הזרם ואנחנו שטים חיש־מהר ויורדים במורד הנהר. כך מהרנו לצאת מתוך תחומי־פגיעתו של א ד ו ם ־ ה ע י ן. בפעם האחרונה ראינוהו מרחוק, כשהוא מרקד ומכרכר על ראש צוק אחד ומזמר, זמר־נצחון.

אני ו ס ר ו ת ־ א ז ן הִזקנו את הקורות יחד ושוב לא עשינו דבר. קבלנו על עצמנו את גזֵרת גורלנו ולא נָעְנוּ ולא זָעְנוּ, עד שהרגשנו פתאם, שאנו צפים לאֹרך שפת־הנהר הצפונית ורק כדרך מאה רגל בינה ובינינו. אז התְלונו לחתור אל היבשה. כאן חזר הזרם ונטה בִרבו לשפת־הנהר הדרומית, וכך עלתה בידינו לחצות אותו במקום שהיה צר ביותר ומהיר ביותר. ובטרם ידענו את אשר לפנינו, יצאנו מתוכו ונכנסנו למפרץ שוקט אחד.

קורותינו שטו לאִטן, עד שנחו חרש על החוף. זחלנו שנינו ויצאנו אל היבשה. הקורות הפליגו מתוך המפרץ ונסחפו במורד־הנהר. הבטנו איש אל רעהו, אך צָחוק לא צחקנו. גֵרים היינו בארץ נכריה ולא עלתה על דעתנו, שיכולים אנו לשוב אל ארצנו בדרך אשר באנו בה.

למדנו לעבור נהר – ולא ידענו מה. איש מ ב נ י ־ ה ע ם לא עשה זאת לפנינו. הראשונים ב ב נ י ־ ה ע ם היינו, אשר הדרכה רגלנו על שפת־הנהר הצפונית ובודאי שהיינו גם האחרונים. אין ספק שברבות הימים היו כל ב נ י ־ ה ש ב ט למדים לעשות זאת; אולם נדידת ע ם־ ה א ש ונדידת שרידי ב נ י ־ ה ע ם, שבאה בעקֵבה, השיבו את התפתחותנו מאות בשנים אחורנית.

אין לשער את גֹדל הצרות, שתכפו על בני־העם עִם נדידת ע ם־ ה א ש. כשאני לעצמי, אני נוטה להאמין, שנדידה זו הביאה כליון חרוץ על בני־עמי, שהיה ענף אחד מענפי החיים השפלים, אשר הציץ ציץ אנושי ונקטף בעודו באִבו וזכרו אבד לנצח, על שפת הים הגועש, במקום שהנהר משתפך לתוכו. מובן מאליו, שאם אמת בפי, אני צריך להסביר, איך נשארתי אנכי בחיים. אבל מקדים אני מאַחר למַקדם והסברה זו תבוא בעִתָּה.

גדולות ואחת מידיו העצומות מלֵאה חלוקי־אבנים עגֻלים ושְׁחוּקֵי־מים, אשר לקט על שפת הנהר. אשרינו, שלא מצא אבני־בליסטראות גדולות מאלה, אבנים שמשקלן, למשל, שתים או שלש ליטראות, כי רק כדרך עשרים רגל היתה בינינו ובינו, ועל־נקלה היה יכול להרגנו.

אפס כי בסכנה גדולה היינו גם עתה. תְּזִיז!.. אבן פעוטה אחת נִתְּזָה ועברה על פנינו בכח של חץ נפלט מקנֵה־רובה. אנכי וסרוח־אזן התחלנו חותרים במים בחפזון של מֵרוּף־הדעת. תְּזִיז — זִיפּ — בַּנגּ!.. סרוח־אזן צעק מכאב־פתאם, האבן פגעה בין כתפיו. אחרי־כן נפגעתי אני ואצעק. נִצַּלנו רק בֶּאֱזוֹל האבנים מידי אדום־העין; וברוצו שנית ללקוט לו עוד חלוקי־אבנים, מהרנו לחתור במים והפלגנו מן החוף.

מעט מעט יצאנו מתוך תחום־יריָתו, אולם אדום־העין עדַין היה רץ על־פני החוף רצוא ושוב ולוקט לו אבני־בליסטראות, וחלוקי־האבנים עדַין מתעופפים על פנינו. במרכז הפלג היה זרם־מים קל ואנחנו לא הרגשנו בְּרָגְזָתֵנו, כי הזרם נושא אותנו, נשוא וסחוף לתוך הנהר. הוספנו לחתור במים ואדום־העין רץ אחרינו על־פני החוף ומתאמץ להתקרב אלינו בכל אשר יוכל. פתאם מצא לו פלחי־סלע גדולים. אבני־הבליסטראות האלה הרחיבו את תחומי־יריָתו. אחת מהן, כמלוא חמש ליטראות משקלה, פגעה בקורה על־ידי ממש, וכח־פגיעתה היה רב כל־כך, עד שננעצו ברגלי בעשרים מקִסְמֵי־המכְתָּה והם דוקרים בבשרי כמחטי־אש. אלו פגעה בי האבן, בודאי שהרגה אותי.

בינתים סְחָפָנו הזרם הלאה. דרך חתירתנו היתה מבוהלת כל־כך, עד שאדום־העין היה הראשון שהרגיש בדבר, וצהלת־הנצחון שפרצה מפיו, אזהרת־סכנה ראשונה היתה לנו.

מְעַרְבָּלוֹת קטנות אחדות היו במקום שנגע קצה־הזרם במי־הפלג; הללו משכו את קורותינו לתוכן והתחילו מטלטלות אותן לעברים. מסובבות ומַטּוֹת אותן הֵנה והֵנה. חדלנו מחתור ובכל כחנו התאזרנו להחזיק את הקורות יחד, זו בצד זו. בינתים לא חדל אדום־העין מסקל אותנו באבנים, ופלחי־הסלע נופלים מסביבנו, משכשכים במים ומתנקשים בנפשנו להמיתנו, והוא שואג עלינו בקולו, קול פרא אדיר.

מין הרגל נעשו לו נדודיו למקום העץ, אשר שם ישבה אמי. אחותי הַפַּרְשַׁעַת נתחבבה עליו והפטפטן התרצה לו. עוד בני־נעורים אחדים, מצאצאי הזוגות המונוגמיים, היושבים בשכונה ההיא, היו באים לשם וסרוח־אוזן היה משַׂחק אִתם.

מעולם לא עלתה בידי להשיא את קלת־הרגלים, שתִּטָּפֵל אף היא להם. בבַקרי אותם היתה מפגרת מלכת ומתעלמת מעיני. זכורני, פעם הרביתי לדבר על לבה, אולם היא הביטה לאחוריה בעיני דאגה ואחרי־כן שבה על עקביה והתחילה קוראת לי מעל אחד העצים. ומתוך כך התרגלתי שלא ללַוות את סרוח־אוזן, בלכתו לבַקר את רעיו החדשים. חֲבֶרְתִּי הטובה היתה קלת־הרגלים, אולם את עץ־מעונה לא מצאתי. עם כל בַּקשִׁי אותו. אין ספק שאלמלא אֵרע דבר, היינו מזדוגים במהרה, שכן היתה חִבתנו הדדית, אלא שאותו דבר אֵרע בינתים.

בֹּקר אחד לא באה קלת־הרגלים, ואני וסרוח אזן ירדנו אל פי הפלג והשתעשענו על הקורות. אך הפלגנו לתוך הפלג ושאגת־זעם הרעישתנו. אדום־העין היה זה. הוא גָּהַר על עֲרֵמת הקורות ומשם שאג עלינו את שאגת משטמתו. נבהלנו מאד, כי מערה צרת־פֶּה לא היתה לנו פה להתבצר בה. אולם רצועת־המים אשר בינינו ובינו, עשרים רגל רָחְבָּה, גוננה עלינו, לפי שעה, ורוחנו שבה אלינו.

אדום־העין הזדקף מלוא־קומתו והתחיל טופח באגרופו על חזהו השעיר. שתי קורותינו היו שטות זו בצד זו, ואנחנו יושבים עליהן, צוחקים לעֻמתו. צחוק מהַסס היה צחוקנו בתחלתו וְלִוְיַת־פחד לו, אולם משנוכחנו שאין־אונים הוא הפעם, הרעמנו קולנו עליו, והוא מתמרמר וחורק שִׁניו בזעם־רפיונו. מנוס־מבטח היה מנוסנו בעינינו ואנחנו צוֹקנו לו בלעג ובוז: קצרי־ראות היינו כֻּלנו בני־העם.

פתאם חדל אדום־העין מטפוח על חזהו ומחרוק שִׁניו, עבר במרוצה את עֲרֵמת־הקורות ויֵצא אל שפת הנהר. ותוך־כדי רגע היה גילנו לבלהה. ידענו שאין זו דרך אדום־העין, שיִמָּנַע מֵעֲשׂות נקמה באויביו. ועדין לא עלתה על דעתנו לחתור במים ולהתרחק מן החוף, והנה שב אדום־העין אל גל־הקורות והוא קופץ קפיצ.ת

ראיתם חלום? כלבים הולמים, סוסים חולמים, כל חיה למינה חולמת. ואף בני דורו של גדל־השן, שהיו בני־אדם למחצה, היו חולמים חלומות, וכשהיו רואים חלום רע, היו מילילים בשנתם. אנכי, האדם המודרני, יש אשר לנתי בלילות עם גדל־השן ואת חלומותיו חלמתי אתו.

ידעתי, שדברים אלו נשגבים כמעט מבינת־האדם, אבל גם זאת ידעתי, שדברים אלו עצמם קרו ונהיו אתי. דעו־נא אפוא, כי חלומותיו של גדל־השן, חלומות המיסה באויר והזחילה על־פני האדמה, היו עומדים לעיניו חיים וברורים כל־צרכם, כשם שחלומותיכם, חלומות הנפילה בחלל־העולם, עומדים חיים וברורים לעיניכם אַתם.

כי גם לגדל־השן היתה אישיות אחרת, ובנפול עליו תרדמה, היתה האישיות האחרת ההיא רואה חלומות בעבר רחוק ממנה, חלומות נחשים בעלי־כנפים ועקרבים מתנפלים ברעש וקשקוש רב, חלומות ימים רחוקים עוד מאלה, ראשית ימי היונקים הזעירים, הכַּרְסְמָנִיִּים הראשונים, על הארץ, וחלומות רחוקים מכל רחוק, חלומות הָרִיר, אשר על שפת הים הקדמון. איני יכול ואיני נועז לגלות יותר, כי כהים הדברים וסתומים מאד ונוראים מהשמיע אותם. איני יכול כי־אם לרמז על המרחקים הרבים והאיֻמים, אשר דרכם הצצתי הצצה מעֻרפלת, בהתפתחות החיים בארץ, ולא מן הקוף ועד האדם, כי־אם מן התולעת ומעלה.

ואתה נחזור לספורי. אני, גדל־השן, לא ראיתי את קלת־הרגלים, כראות בריה בעלת שרטוטי גוף ופנים יפים מכל אשר ראיתי לפניה, עם עינים בעלות ריסים ארֻכים, עם גב הגון לחָטמה ונחירַים פתוחים ונשקפים למטה וכוללים את יפיה. ראיתיה רק כראות צעירה בעלת עינים נוחות ויודעת להגות הגה חרישי, צעירה שאינה נלחמת באיש. אהבתי לשחק אִתה, בלי שידעתי מדוע, אהבתי לבקש את מזונותי בחברתה ולקנן אִתה בעצים. ויש להודות, שהרבה למדתי ממנה בדרכי טפוס על העצים. פקחת ביותר וחזקה ביותר היתה זו ושמלות נצמדות בגוף לא עכבו בתנועותיה.

בימים ההם החל סרות־אֹזן לפרוש ממני מדי פעם בפעם.

פרק אחד־עשר

יש לזכור, שתאור זה שתארתי את ק ל ת ־ ה ר ג ל י ם אינו דומה לאותו תאור, שהיה מתארהּ גְּדָל־הַשֵּׁן, אישיותי האחרת אשר בחלומותי ואבי־מחוללי הקדום. אנכי, האדם המוֹדֶרני, רק מבעד לעַב חלומותי אני מביט לאחור ובעיני ג דָ ל ־ ה שֵׁ ן אראה חֲזוּת הכֹּל.

והוא הדין בהרבה מן המאורעות הקדומים שאני מַרְצֶה כאן. בכל רְשָׁמַי ישנה איזו שניות מוזרה, שניות שהיתה מבלבלת את דעת הקורא, אִלּוּ הטעמתיה בכל פעם. ולפיכך איני מתעכב כאן אלא לצַיֵּן פעם אחת את טיב השניות הזאת, מהותו של ערבוב מְשֻׁנֶּה זה של שתי אִישִׁיּוּתַי. אנֹכי אנֹכי, האדם המוֹדֶרני, מביט לאחור מבעד למאות בשנים ומנתח ושוקל את הרגשותיו ומאַוייו של ג ד ל ־ ה ש ן, אישיותי האחרת. ג ד ל ־ ה ש ן בעצמו מעולם לא עסק בנתוח ושקול. פשוט היה בתכלית הפשטות. הוא חי את חייו, למקריהם ולמאורעותיהם השונים, בלי שאול את עצמו, למה יחיה אותם על־פי דרכו שלו דוקא, דרך נפתלת זו המיֻחדת רק לו.

וכשגדלתי אנכי, כלומר: אישיותי שבמציאות, עמדתי מעט־מעט על טיב חלומותי. יש לך אדם חולם חלום וחש ומרגיש בה בשעה שחלום הוא חולם, ולא עוד אלא שאם חלום רע הוא רואה, הוא מתנחם בשנתו ואומר: אין זה אלא חלום. נסיון שכיח הוא אצל כל אדם. וגם אנכי, האדם המודרני, לעתים קרובות הייתי נכנס לתוך חלומותי הקדומים, נהפך לאישיות דו־פרצופין ונעשה מתוך כך גם המשַׂחק על הבמה גם הרואה בחזיון. אנכי, האדם המודרני, הייתי מתרגז מדי פעם בפעם ומתמרמר בחלומי על הטפשות וחסר־ההגיון, קֹצר־ההשגה והבערות הגסה והרבה של אישיותי האחרת הקדומה. עוד אחת עלי להעיר, בטרם אחזור לעניני, החלמתם מימיכם, כי

בהוריהן כל־כך וריסיהן אֲרֻכִּים וישרים מריסי עיניהן של אלו. חטמה לא היה עבה ושטוח כחָטמיהן, גב נִכּר היה לו ונחיריו פתוחים ונשקפים למטה. חותכותיה לא היו גדולות, שפתה העליונה לא אֲרֻכָּה ולא מְשֻׂרבבת ושפתה התחתונה לא בולטת. שעירה לא היתה ביותר, שְׂעָרָה צִמֵּחַ רק על חלקי רגליה וזרועותיה ההיצונים ולרֹחב כתפיה. דקת־ירכים היתה גם היא, אולם רגליה לא היו קלועות ומשרגות גידים.

ובהביטי עליה לאחור דרך חלומותי, אשר אני חולם עתה במאה העשרים, יש שאני תָּמֵהַּ, אם לא מבנות ע ם ־ ה א ש היתה זו. אפשר שאביה או אמה היו מבני העם ההוא, הגבוה ממנו במעלת־התפתחותו. אמנם חזון יקר היה הדבר בתוכנו, אבל יש אשר קרה גם אז ובעיני ראיתי אהדים מן העם פורשים מן העדה ויוצאים לשבת בתוך ע ם ־ ה א ש.

בין כך ובין כך ו ק ל ת ־ ה ר ג ל י ם היתה שונה ומשֻׁנה מכל בנות־עמי ונפשי נקשרה בה מיום ראותי אותה. בחן־רוחה ובנעימותה לבבה אותי. מעולם לא נהגה גסות־רוח בנו ולא נלחמה אתנו אף פעם. תמיד היתה בורחת מפנינו, וכאן יש להעיר על מַשְׁמָעוּת שמה, אשר קראנו לה: היטב היטיבה לטפס גם ממני גם מ ס ר ו ח ־ א ו ז ן. בשחקנו במשחק־הַתַּג, לא היינו אנחנו יכולים לתפשה כי־אם במקרה, אולם היא היתה יכולה לתפשנו לרצונה. קלה היתה בכל תנועותיה עד להפליא, וכגֹדל כשרונה לְשַׁעֵר בטביעת־עין בלבד שִׁעור כל מרחק אשר לפניה כן גם אֹמץ־רוחה. פחדנית ביותר היתה מטבעה, אולם בטפוסה ובריצתה דרך העצים לא ידעה פחד, ואני ו ס ר ו ח ־ א ו ז ן מוגי־לב נלעגים וכבדי־תנועה היינו לְעֻמתה.

יתומה היתה. מעולם לא ראינוה בחברת מי־שהוא, ואי־אפשר היה להציל מפיה, מאימתי היא יושבת ביער לבדה. כפי הנראה, למדה לדעת עוד ברפיון־ילדותה, שאין לה תקוה אלא מנוסה. היא היתה פקחת ביותר ושומרת־סוד. מעין משחק היה לי ו ל ס ר ו ח ־ א ו ז ן נסיוננו, אשר נסינו מדי פעם בפעם למצוא את מקום־מושבה. ודאי היה לנו, שמעון־סתר יֶשְׁנוֹ לה על אחד העצים, אשר לא רחוקים מעך־מעוננו. וככל אשר התחקינו עליו, לא יכולנו למצוא אותו. נכונה היתה להטפל לנו במשחקינו יומם, אבל את סוד מעונה שמרה בקנאות יתרה.

הקורות מעמד ולא תֵהפכנה על פניהן, שכבנו כך על הקורות איש על־יד רעהו, וידינו ורגלינו החיצוניות חותרות במים מזה ומזה. מתוך כך באנו לידי תגליתנו האחרונה, שמעתה אפשר לנו להשתמש בקורות קטנות עוד יותר ולהגדיל את מהירות מהלכנו. כאן תם סדר תגליותנו. המצאנו את הרפסודה היותר קדומה, אף־על־פי שלא עמדנו בעצמנו על טיב המצאתנו. מעולם לא עלתה על דעתנו לקשור את קורותינו יחד בזמורות רעננות או בשרשים משׂרגים. שמחים היינו בחלקנו גם בחברנו את הקורות בידינו וברגלינו.

רק לאחר שֶׁפָּנָה ראשית־התלהבותנו בתורת־הסַפָּנוּת ואנחנו החִלונו לשוב בלילות אל מעון־העץ אשר לנו, מצאנו את קַ לַ ת־ה ר ג ל י ם. ראיתי אותה לראשונה, בלקטה בַּלּוּטִים מעל ענפי אַלּוֹן גדול אחד, שהיה סמוך לעצנו. פחדנית היתה ביותר. בתחִלה נשארה עומדת על מקומה בלי־נוע, אבל בהרגישה כי גִבְעָה מצפונה, צנחה לארץ וברחה חיש־מהר. יום־יום היינו רואים אותה מרחוק ובדרך הלוכנו אל פי־הפלג ובחזירתנו משם נָסוֹר שנינו לבקשה בין העצים.

יום אחד לא נסה ק ל ת ־ ה ר ג ל י ם מפנינו. היא עמדה, מחכה לבואנו, והגתה הגה־שלום חרישי לקראתנו. ואף־על־פי־כן לא יכולנו לקרוב אליה. בראותה כי נגשים אנחנו, נרתעה ממקומה לפתע־פתאם וברחה לה, ורק בעמדה מרחוק, בטוחה מכל רע, הגתה אלינו שנית את הגה־שלומה ההרישי. ימים אחדים חזר הדבר ונשנה בינינו, וזמן רב עבר עלינו, עד שעלתה בידנו להתוַדע אליה. אולם סוף־סוף קרה הדבר ונהיה, ו ק ל ת ־ ה ר ג ל י ם נטפלה לנו במשׂחקנו.

חביבה היתה עלי מיום ראותי אותה. חוט של חן מְיֻחד היה מתוח על פניה. נוחה היתה תמיד ומימַי לא ראיתי עינים חסֻדות בעיניה. שונה היתה בתכונתה זאת מכל בנות־העם, בצעירות בזקנות, שהיו נשי־מדָנים מטבע־בריָתן. מעולם לא שמעתי קול־נזיפה יוצא מפיה, וכמדֻמה, שנות היה לה לברות מריב וקטטה מלהשאר על מקומה ולהלחם באיש־ריבה.

נעימותה זאת הֶקִירָה מכל יֵשוּתה, שרטוטי גופה ופניה הם שגרמו לכך: עיניה היו גדולות מעיניהן של רֹב בנות־מינה ולא שקועות

לעלות עליה, שְׁקָעָתוּ עוד שלש פעמים. לבסוף הצליח בנסיונו, עלה על הקורה ונלפת אליה, כשהוא הוגה ומנַטפט מפחד.

גם אנכי גם הוא לא יכולנו לעשות דבר, כי לא ידענו לשחות בימים ההם. רחוקים היינו מטפוסי־היצורים השפלים, מהיות חוש־הַשְׂחִיָּה נטוע בנו, ועדַיִן לא הגענו למדרגת אדם בעל־מחשבות, הלומד את חכמת־השחיה מתוך צֹרך־השעה. רצתי לא־נָחֵם על־פני החוף, רצוא ושוב, התאמצתי להתקרב אליו, בנודו כה וכה על־פני המים שלא־בטובתו, צועק ומיליל כל־כך, עד שלפלא היה בעיני, כי לא הביא עלינו בצעקותיו את כל חיות־הטרף אשר בתוך תחומי מיל אחד.

שעות חלפו עברו. השמש עלתה אל מעל לראשינו והתחילה יורדת למערב. הרוח הקלה שככה גם היא וסרוח־אֹזן נעזב לנפשו במרחק צעדים אחדים ממני. ופתאם, בלי שאדע איך, גלה סרוח־אֹזן תגלית גדולה. הוא התחיל חותר בידיו במים. בתחלה היה הענין יגע וקורתו שטה לאטה פעם בכֹה ופעם בכֹה. אז השתטח מלוא־קומתו והתחיל חותר בחזקה, מתקרב ובא. נשגב היה הדבר מבינתי, ואני ישבתי תחתי שומר ומצפה, עד הגיעו אל החוף.

תורה חדשה למד סרוח־אֹזן ביום ההוא ואני לא למדתי דבר. כעבור שעות אחדות אחרי מועד־הצהרים, הפליג על קורתו לתוך הנהר, במחשבה תחלה, ולאחר שעה קלה פִּתָּה אותי להטפל לו וגם אני למדתי לעשות כמעשהו. ימים אחדים לאחר־כך לא יכולנו לסור מן הפלג, שקועים כל־כך היינו במשחקנו החדש הזה, עד כי שכחנו כמעט לאכול את לחמנו. בלילות היינו לנים על עץ סמוך לשפת־הנהר, ולא זכרנו עוד את אדום־העין ונשכחהו.

נִסִּינו לשוט על־פני קורות שונות ולמדנו לדעת, כי ככל אשר תקטן הקורה, כן נוכל למהר בשוטֵנו עליה. גם זאת למדנו לדעת, כי ככל אשר תקטן הקורה, כן תרבה להתהפך על פניה וכן תוסיף להטבילנו במים. ועוד דבר אחד למדנו על־דבר קורות קטנות. יום אחד שִׂיַּטְנו את קורותינו יחד, חותרים במים איש על־יד רעהו. במקרה מצאנו בדרך משחקנו, כי־אם נאחז איש בידו וברגלו האחת בקורת אחיו, תֵּחָזַקְנָה

הוקם על העץ. ומשהוקם, הסחנו דעתנו ממנו ולא השתמשנו בו כל־עִקר.

אבל מקדים אני מְאחר לְמקדם. בשחקֵנו שנינו ביום השני לנוסנו מן המערה, יצא ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן לרדוף אחרֵי בין העצים, עד שֶהֶרִיצַנִי אל הנהר. הגענו אליו במקום שהשתפך לתוכו פלג גדול ומלא טיט, נובע ויוצא מן הבִּצה, בִּצת הגרגרים הכחֻלים. פי הפלג היה רחב, ואולם מימיו היו נחים ללא זרם כל־שהוא. במימיו השוקטים, אשר עם שפתו, היתה מוטלת עֲרֵמת גזעים, גזעי־עץ מסֻבּכים. קורות אחדות מאלה, שהיו ספונות־טמונות בחול וזוט הנהר ושלוליתו שֶחִקו אותן במשך קֵיצים רבים, היו שדופות, חֲרֵבות וחסרות־ענפים. הללו היו צָפות על־פני המים, עולות ויורדות, מתגלגלות ומתהפכות על־פניהן, בהכביד גופנו עליהן.

זעיר שם זעיר שם היו בין הקורות שלוליות קטנות ובהן ראינו דגים פעוטים, קבַּרנונים, רצים רצוא ושוב. אני ו ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן נעשינו דַיָגים תכף־ומיד. משתטחים מלוא־קומתנו על הקורות, היינו שוכבים שנינו במנוחה שלמה ואורבים לקבַּרנונים עד התקרבם, ומדי בואם נשלח ידינו בהם בזריזות רבה. את צידנו היינו אוכלים באותו מעמד, בעודו לח וַמרתית, ותָפֵל מבלי מלח לא היה לנו.

מאז היה פי־הפלג למקום חמדה ושעשועים לנו. מדי יום ביומו היינו מבלים שם שעות רבות, מדַיגים ומשַׂחקים על הקורות, ושם למדנו יום אחד את ראשית תורת־הַשַיִט. הקורה, אשר עליה שכב ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן, הפליגה לתוך הנהר. ישן היה עליה, כשהוא מְקֻפל על צדו האחד. רוח קלה נשאה את הקורה מעם החוף לאט־לאט, וכשהרגשתי באסון אשר קרהו, כבר היה המרחק רב לפניו מעבור אותו בקפיצה.

בתחלה לא היה לי מאורע זה אלא מעין בדיחה יפה בלבד. אולם משנֵעור בי אחד מאותם זעזועי־הפחד, שהיו שכיחים אצלנו בימים ההם, ימי הסכנה התמידית בארץ, הרגשתי פתאם בבדידותי. פתאם הכרתי, כמה רחוק ממני ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן זה, השט לו שם במרחק צעדים אחדים ממני, על־פני המרחב הזה. הרימותי קולי ואקרא אליו קריאת־אזהרה. נפחד הֵקיץ משנתו ובזריזות־בהלה התהפך מצדו האחד אל השני. הקורה נהפכה על פניה וְשִׁקְעָה אותו במים. ובהתאמצו לטפס

נמנעה מהתעלל בי ברשעת־לבה, אשר נחלה מן ה פ ט פ ט ן אביה. לפתע־פתאם השתערה עלי בחרון־אפה, שרטה את בשרי ותלשה את שערי ואת שניה הקטנות והחדות העמיקה־שקעה בזרועי. לא משלתי ברוחי גם אני. אמנם חבול לא חבלתיה בגופה, אבל הלקיתיה מלקיות יפות מכל אשר ידעה לפניהן.

מיד הרימה זו קול בכיה ויללה. הפטפטן, שלא היה בביתו כל היום והיה הולך ומתקרב אותה שעה בדרך חזירתו, שמע את קול המהומה מרחוק וחפז למקום המעשה. גם אמי נחפזה לרדת אלינו, אלא שבעלה הקדימה. אנכי וסרוח־אזן לא חכינו לבואו: פנינו ערף תוך־כדי רגע וכמעט שפרחה רוחנו ברדוף ה פ ט פ ט ן אחרינו דרך העצים.

אחרי שוב רודפנו מאחרינו ואנחנו צחקנו דיֵנו, ראינו לפתע־פתאם, שדמדומי־ערב ממשמשים ובאים.

הלילה הנה בא עלינו בכל מוראיו ואנחנו לא נוכל לשוב אל מערתנו: אימת א ד ו ם ־ ה ע י ן היתה עלינו. עלינו על עץ אחד מֻפרש משאר העצים, ובמרום עפאיו לַנו שנינו בלילה ההוא. ליל־עמל היה זה לנו. גשם סוחף נתך עלינו בתחלתו במשך שעות אחדות רצופות ואחרי־כן גבר הקֹר ורוח־צִנה נשבה עלינו. רטובים ממים, רועדים בכל אברינו, התקפלנו איש בזרועות אחיו וְשִׁנֵּינו זו לזו נוקשות. התגעגענו על מערתנו היבשה והחמודה, אשר על־נקלה היתה מתחממת בחֹם־גופנו.

סחופים ודווים קַמנו בהאיר היום, ומנויה וגמורה היתה אצלנו, שלא להתענות עוד בלילות הבאים בכל אשר התענינו בלילה ההוא. זכרנו את מעונות אבותינו, שוכני־העצים, וגם אנחנו נגשנו לעשות לנו מעון אשר כזה. ערכנו מערכת קן־צפור מֻגשם ועל העפאים אשר מעל לראשנו הקימונו אַפִּריזות אֲחָדות למלאכת הגג. אז זרחה לנו השמש ומתעדנים באורה, אור־מרפא, שכחנו את כל התלאה, אשר מצאתנו בלילה. יצאנו לבקש לנו פת־שחרית ואחרי־כן הלך לִבֵּנו אחרי שעשועינו, כי חסרי־הגיון היינו בחיינו אז. עבודת הבניה בודאי שארכה לנו כחדש ימים, כי בהפסקות ארֻבות עשינו בה, עד שֶׁכָּלְתָה המלאכה ומעוננו

פרק עשירי

לאחר שצחקנו כל צרכנו, הֵסַבֹּנו שנינו, אני ו ס ר ו ח ־ א ז ן, את דרך־מנוסתנו הֲסִבָּה אחת אחורנית ואת ארוחת־הבֹּקר אכלנו בבִצת הגרגרים הכחֻלים. אל הבִצה הזאת עשיתי ראשית דרכי בעולם לפני שנים רבות, בהטפלי אל אמי מדי פעם בפעם. מאז ראיתי את אמי אך מעט. על־פי רֹב הייתי נמצא ביער, כשהיתה מבקרת אֶת בני־העדה אשר במערות. פעם או שתים ראיתי את ה פ ט פ ט ן עֹמד על הככר והיתה לי שעה של קורת־רוח, בעַוּותי פני למולו ובהרעימי אותו מפי מערתי. חוץ מיחוסי־חבה אלה, לא היה לי דבר אל משפחתי. לא מצאתי בה ענין לענות בו וגם ביתמותי ראיתי היים.

אכלנו מן הגרגרים כנפשנו שָׂבְעֵנוּ, מצאנו שתי קְפות ביצי־שְׂלָיו דגורות למחצה לקְנוֹח־סְעֻדה ואחרי־כן נדדנו בזהירות יתרה דרך היער ופנינו מוּעָדוֹת אל שפת הנהר. במקום ההוא היה עץ־מולדתי, אשר משם השליכני ה פ ט פ ט ן החוצה. עץ זה עדַין שִׁמש מקום־דירה למשפחתי, אשר גדלה בינתים: ראיתי תינוק פעוט דבק באמי בכל כֹּחו. גם ילדה אחת, בוגרת למחצה, ראיתי שם, והיא מבטת בנו הבטת־זהירות מעל אחד הענפים התחתונים. אחותי היתה זאת, כפי הנראה, או, יותר נכון, אחותי־חורגתי.

אמי הכירה אותי, ואולם בראותה, כי אני מתחיל לטפס ולעלות על העץ, הזהירה אותי לשטות ולעבור. ס ר ו ח ־ א ז ן, שהיה זהיר ממני עד לאין־שעור, נסוג אחור תכף־ומיד, ואני לא יכולתי לפַתותו לשוב אתי. אולם כעבור שעות אחדות ירדה אחותי ארצה וממועד־הצהרים ועד רדת היום השתעשענו והתהוללנו שלשתנו בין העצים הסמוכים. לבסוף הופַר השלום. אמנם אחותי בת־אמי היתה זו, אולם היא לא

הענפים, מנתרים מבד אל בד ונסים דרך העצים, עד שהיתה דרך הרבה מילים בינינו ובין המערות. אז רק אז, במקום־מבטחים אשר בין עפאי עץ אחד, עמדנו רגע, הבטני איש בפני רעהו ונצחק. גפפנו זה את זה בידינו ורגלינו, עינינו זולגות דמעות, ואנחנו צוחקים בשברון־מתנים, צוחקים, צוחקים, צוחקים.

גילם ושמחתם, קול־ענות, נהם עליהם א ד ו ם ־ ה ע י ן נהמת־זעם ומיד נאלמו דומיה. הדממה הפתאמית הזאת עודדה את רוחו והוא הוציא ראשו ממקום־סתרו, הרעים פניו, נהם בקולו וחשף את מלתעותיו, כמנַסה להטיל אימה עלי. איֹם היה מראהו, בהרעימו פניו, מקמט את עור גֻלגלתו בכֹח רב מעל לגבות־עיניו ומשרבב את שערו למטה, עד כי סמרה כל שערה משערותיו והיְשִירה גֹבְהָה. מראהו זה הקפיא את דמי, אך הבלגתי על פחדי, ובעמדי על מקומי הֵכֵן ואבן כבדה בידי, אִיַמתי גם אני עליו. ואף־על־פי־כן נִסה לעלות שנית, השלכתי עליו את האבן בכל כֹחי והחטאתי את המטרה, אולם חברתה הבאה אחריה הגיעַתו ופגעה בצוארו. הוא נרתע לאחוריו ונעלם מעיני, אולם עד שהיה מתעלם והולך, ראיתי, כי מתאמץ הוא להאָחז בצלע־הצור באחת מידיו ובשנית הוא מחזיק בגרונו. מוטו נפל לארץ בקול־רעש גדול.

לא יכולתי לראותו עוד, אבל את קולו שמעתי מרחוק והוא משתעל ומכעבע בנהנק. דממת־מות עטתה את כל הקהל. התכַוַצתי בפתח־המערה וחכיתי. קול שעולו וכיחו גָוַע מעט מעט ורק מדי פעם בפעם הייתי שומע את קול כַעְכְעוֹ. כעבור זמן־מה התחיל מטפס ויורד למטה, פוסע בלאט ועוצר בדרכו פעם בפעם לשרבב את צוארו ולמששו בידו.

כיון שראו ב נ י ־ ה ע ד ה, שהוא יורד למטה, נסו כֻלם אל היער בצוָחות ויללות מחרידות־לב. מ ֹח ־ ע צ ם הזקן אף הוא נחשל אחריהם, צולע וכושל. א ד ו ם ־ ה ע י ן לא שם לבו למנוסת העם. ברדתו לארץ הקיף את תחתית־הצור, חזר וטפס למעלה ונכנס אל מערתו. וכל אותה שעה לא הביט על סביבותיו אפילו פעם אחת.

נתתי עיני ב ס ר ו ח ־ א ֹז ן והוא נתן עיניו בי. ירדנו זה לסוף דעתו של זה. ומיד התחלנו מטפסים בזהירות יתרה ועולים אל ראש הצור. הבטנו לאחורינו. הטירה היתה שוֹמֵמה. א ד ו ם ־ ה ע י ן נשאר במערתו ו ב נ י ־ ה ע ד ה נחבאו במעמקי היער.

פנינו לנו ונרץ הלאה. רצנו על־פני רחָבות ומדרונות, בלי שים לבנו לנחשים אורבים בעשב, עד שבאנו אל היער. טפסנו אל בין

את מֹח־עצם הזקן צולע ונחפז אל מערתו בשארית כחו. אדום־העין קפץ מעל הזיז, אשר עמד עליו, נתר דרך עשרים רגל בחלל־האויר וירד לארץ. במקום רדתו התחילה אֵם אחת מטפסת ועולה לְמעלה. האשה הֵילילה מפחד והעולל בן־השנתַים, שהיה דבק בה בכל כֹחו, רפה ממנה והתגלגל לרגלי אדום־העין. גם הוא גם האשה שלחו ידיהם אל התינוק והפרא תפשהו. תוך־כדי רגע נזרק הגוף הקטן והחלוש למעלה, חזר וטס בחלל־האויר, וְנפץ אל הסלע. אמו רצה אליו, תפשתו בידיה וכרעה עליו מתוך בכיה.

אדום־העין ירד למטה להרים את המוט ומֹח־עצם הצולע נתקל בו בדרכו. יד אדום־העין הגדולה נשלחה מאליה ואחזה במפרקת הזקן. אמרתי, כי הִשָׁבר תִשָׁבר. גופו רפה בהֵעָנותו לגזֵרת־הגורל. אדום־העין פקפק רגע, ומֹח־עצם, רועד וחרד, הֵשַׁח ראשו וכִסה את פניו בידיו המשֻׁלבות. אדום־העין הפילו על פניו ארצה. מֹח־עצם הזקן לא עמד על נפשו, כי־אם שכב באשר נפל, צועק מפחד־המות. ראיתי את חסַר־השֵׂער נצב בטבור הככר, שערו סמר והוא מתופף על לבו, אולם ירא היה לבוא לעזרת אביו. ופתאם עזב אדום־העין את הזקן לנפשו, כאלו היתה רוח אחרת אתו, והוא סר הצדה והרים את המוט.

אז שב אל צלע הצור והתחיל מטפס ועולה. סרוח־אֹזן, הרועד על־ידי, חרד ומצפה, נרתע לאחוריו לתוך המערה.

ברור היה, כי אדום־העין מתנכל להמיתנו. עֶבְרָתִי וחרון־אפי עלו למעלה־ראש, אבל דעתי כמעט שהיתה מְיֻשבת עלי. רצתי רצוא ושוב על־פני הזיזים הסמוכים ולקטתי גל אבנים בפתח מערתנו. רק דרך צעדים אחדים היתה עתה ביני ובין אדום־העין, אשר התעלם מעיני באותו רגע, בטפסו מאחורי זיז אחד. ובהופיע ראשו מאחורי הזיז בדרך־טפוס, השלכתי עליו אבן גדולה בכל כֹחי. האבן החטיאה את המטרה, פגעה פגיעה קשה בצור והרעישתו, אולם שפך האבק והחצץ, אשר העלתה בדרכה, מִלֵא את עיניו והוא חמק ונעלם.

קהל הרואים בחזיון, העם כֻּלו, נתן קולו בצחוק ולהג הרבה. כי על־כן ראו איש נועז להתיצב לפני אדום־העין. אבל לקול

חולק לנו מהלומות קשות ואכזריות, תולשות את השער ושורטות את הבשר. כשהיינו צועקים מכאב, היה א ד ו ם - ה ע י ן נענה לנו בשאגת־שמחה ומטיל את המוט ביתר־עז.

אז חרה אפי. נוח לכעוס הייתי בימים ההם ואמץ־לב לא חסרתי גם אני, אם כי אמץ־לב העכבר אשר בפח היה אמץ־לבי. תפשתי את קצה המוט בשתי ידי, ואולם כחו היה רב כל־כך, עד כי תוך־כדי רגע משכני והעלני אל פי הנקרה. הוא שלח ידו אלי וצפרניו קרעו קרע בבשרי, בהוציאי את המוט מידי ובקפצי למטה לבוא במחסה־הכתל, מחסה־מעט.

בהתחלו להטיל את המוט שנית, הכני על כתפי מכה מכאיבה. ס ר ו ח - א ז ן לא עשה דבר, כי־אם רעד מפחד וצעק מכאב, בפגוע בו המוט. בקשתי לי מקל להטיל באויבי ולא מצאתי אלא קצה־ענף אחד, ארכו רגל ועביו זרת. השלכתיו אל א ד ו ם - ה ע י ן. אמנם הענף לא נגע בו לרעה, אבל קול־שאגתו התגבר מזעם־פתאם על העזי לשלוח יד בו והוא התחיל מטיל בנו את המוט בחרון־אף וכעס. מצאתי פלח אבן, קלעתיו בו והכיתיו על חזהו.

הדבר חזק את ידי, כעסי גדל ככעסו ופחד לא ידעתי עוד. עקרתי פלח־סלע מתוך הכתל, שתים־שלש ליטראות משקלו, ובכל כחי קלעתיו בפני א ד ו ם - ה ע י ן. כפשע היה בינו ובין המות: כושל נרתע לאחוריו, הפיל מקלו מידו וכמעט שהתגלגל לרגלי הצור.

איום היה מראהו: פניו מגאלים בדם והוא נוהם וחושף מלתעותיו, כחזיר־יער. הוא מחה את הדם מעל עיניו, ראני פתאם ושאגת־עברה פרצה מפיו. מוטו אבד לו ולפיכך התחיל עוקר אבנים גדולות מן הסלע המתפורר ומשליך אותן עלי לתוך המערה. כך ספק הוא בעצמו אבני־בליסטראות לי, כגמול ידיו שלמתי לו ועוד הפלאתי את מכותיו על אחת שבע, כי מטרה יפה שמש לי בגדל גופו, ואותי לא יכול לראות, כי־אם בשכבי תחתי מדי פעם בפעם, נלחץ אל הכתל.

פתאם נעלם שנית. הצצתי מתוך המערה וראיתי אותו יורד למטה. כל העדה נאספה בחוץ ובדממת־אימה הסתכלה בנו. רכי־הלב שבעם נתפזו להתכנס אל מערותיהם, ברדתו אליהם. ראיתי

הגדולים לגזול אותה ממנו. מערה חמודה היתה זו, גבוהה ובטוחה מכל המערות אשר בצלע הצור וקטנה וחמה מכֻּלן, בימות־החֹרף.

להראות, מה היתה מדרגת התפתחות שכלם של בני־העם, כדאי להעיר, שעל־נקלה היו הגדולים שבהם יכולים לגרש אותנו ממערתנו ולהרחיב את פתחה, אלא שמעולם לא עלתה זאת על דעתם. גם אנכי ו ס ר ו ח ־ א ו ז ן לא חשבנו על הדבר הזה, עד שהיינו אנוסים על־פי עָבְיֵנו ושִׁעור־קומתנו לשים לבנו אליו. שאלה זו צפה ועלתה לפנינו באמצע הקיץ, לאחר שעבִינו וכשִׁינו מרֹב אכילה מבריאה. אז נגשנו אל העבודה ומפקידה לפקידה היינו עושים בה, כנוח עלינו הרוח.

בראשונה היינו חותרים באצבעותינו בסלע המתפורר, עד שהיו צפרנינו כואבות, אולם במקרה עלתה במחשבתי להשתמש בבול־עץ לצֹרך החתירה. המצאה זו יפה היתה, אלא שהביאה שואה על ראשנו. בֹּקר אחד השכמנו לחתור בסלע, עד שהוצאנו מתוכו עֲרֵמַת־אבנים גדולה. בהעברת־יד אחת הטלתי את הערמה מפי המערה. לא עברו רגעים מועטים ושאגת־זעם עלתה מתחת. להביט ולראות, מי הוא השואג, לא היה כל־צֹרך: ידענו גם ידענו את הקול. ערמת־השברים נפלה על א ד ו ם ־ ה ע י ן.

בתמהון־לבנו נלפתנו תחתינו בתוך המערה. כעבור רגע עמד א ד ו ם ־ ה ע י ן בפתחה, מציץ בנו בעיניו אחוזות־הדלקת ושואג בזעם־שטן. אפס כי גדול היה מהכנס אל המערה. ולפתע־פתאם פנה והלך לו. חשוד היה הדבר בעינינו: ידענו את טבע ב נ י ־ ה ע ם; שאין איש מהם זז ממקומו; עד שיניח חמתו באויבו. זחלתי אל הפתח והצצתי למטה. ראיתי אותו, בשובו לטפס ולעלות על הסלע ומוט ארך בידו האחת. עוד טרם עמדתי על טיב־מזמתו, ו א ד ו ם ־ ה ע י ן כבר עמד בפתח המערה, משלשל את המוט לתוכה לדושֵׁנו בו.

מכות גדולות ונאמנות היו מכותיו, ועל־נקלה היה יכול לשפוך בהן את מֵעינו לארץ. נרתענו לאחורינו אל כתלי המערה, עד כי יצאנו במעט אל מחוץ לתחומי־פגיעתו. אבל הַשְׂכֵּל השׂכּיל להטיל בנו את המוט מדי פעם בפעם בלי החטיא את המטרה, ובקצהו בלבד היה

מטערת אדום־העין מתפרצת פתאם יללה מחרדת־לב וקול מהלומות אחריה: אדום־העין מכה את אשתו.

דממת־אימה יורדת עלינו בתחִלה. אבל קול המהלומות והיללות עדַין עולה באזנינו ואנחנו מתפרצים בפטפוט־שגעון של זעם אין־אונים. ברור הדבר, שהליכות אדום־העין למֹרת־רוח הן לבני־העדה, אלא שיראים הם מפניו. המהלומות פוסקות, אנקות חרישיות הולכות וגוְעות, ואנחנו מפטפטים איש אל רעהו ודמדומים נוגים צונחים עלינו.

אנחנו, בני־השבט, אשר כל מאורע ומאורע אך צחוק עשה לנו, לא צחקנו מעולם, בהכות אדום־העין את אשתו. ידענו גם ידענו, מה טיב האסון אשר לפנינו. לא בֹקר אחד מצאנו את גוִית אשתו האחרונה מתגוללת לרגלי הצור. לשם היה מטלטלה מפתח מערתו אחרי מותה. מעולם לא קבר האכזר את מתו, כי לבני־השבט היה מוסר את העבודה הזאת, נשיאת הגויה ממקום נפלה, שאלמלא נִשאה הלאה, היתה מטמאת את מקום מושבנו. על־פי־רֹב היינו משליכים את מתינו אל הנהר, למַטה ממקום־השתיה האחרון.

לא רק את נשיו היה אדום־העין הורג, כי גם בשביל נשיו, למען השיג אותן. כיון שעלה ברצונו לקחת לו אשה חדשה ונתן עיניו באשת איש מאנשי־השבט, מיד יקום על האיש ההוא ורצָחו נפש. בעיני ראיתי שני מעשי־רצח כאלה. כל בני־העדה ידעו זאת, אבל קצרה ידם מהושיע. שלטון שהוא נאה לשמו ושמו נאה לו עוד טרם יהיה לנו. מנהגים אחדים היו בידינו ונַקה לא נִקינו את כל העובר עליהם. למשל, אחד שטִמא מקום־שתיה, גופו היה הפקר לכל מוצאו, ומי שהוציא אזהרת־שקר מפיו במזיד, היה לוקח מידנו כפלַים בכל חטאותיו. ואולם אדום־העין ברגל־גאוה היה רומס את כל מנהגינו, ורבה כל־כך היתה יראתו על פנינו; עד שלא היינו יכולים לצאת עליו כאיש אחד לענשו.

בחֹרף הששי לשבתנו במערתנו, נפקחו עיני ועיני סרוח־אֹזן לראות, כי הולכים אנחנו הלוך וגדול. עוד בתחלה היינו צריכים לדחוק את עצמנו, בהכנסנו אל המערה דרך נקרת־הפתח. אבל זו מעלה יתרה היתה לה למערתנו, שכן מָנעה בעד בני־העם

פרק תשיעי

א ד ו ם ־ ה ע י ן פליטת־ירושה מימים קדמונים היה, שרש פורה מהומה ומבוכה בתוך העדה. פראי היה מכל בני־השבט ומקומו לא הכירו בתוכנו, אלא שפראים כל־כך היינו עדַין גם אנחנו, עד שלא היינו יכולים לבוא לכלל דעה אחת להרגו או לגרשו מן הטירה. כמה שלא היתה צורת־חברתנו גסה, כשהיא לעצמה, גם היה א ד ו ם־ ה ע י ן משבת בה אתנו יחד. בהליכותיו אי־התחברתיות היה עשוי להשמיד את כל העדה כֻּלה. באמת היתה דמותו דמות הטפוס, שקדם לנו במעשי־בראשית, ובתוך עַ ם ־ ה עֵ צ י ם הכירו מקומו, ולא בתוכנו־אנחנו, ההולכים בדרך התהַוות האדם.

מפלצת אכזרית היה ואפילו בימים ההם, ימי האכזריות הרַבה. הוא היה מכה את נשיו, אלו הנשים הרבות, שהיה לוקח לו לא בבת־אחת כי אם בזו אחר זו. שום אשה לא היתה יכולה לדור אתו בכפיפה אחת, ואף־על־פי־כן היו דרות אתו בעל־כרחן. אי־אפשר היה לסרב לו: איש ממנו לא היה יכול להתיצב לפניו.

יש אשר ישובו אלי חזיונות של שעה חרישית, שעת בין־השמשות. ממקומות השתיה, מחֶלקת־הגזרים ומבִּצת־הגרגרים נוהרים בני־העדה אל הככר וצובאים בפתחי־מערותיהם. להתמהמה עד בוא הערב לא יהינו, כי הנה החֹשך הנורא בא וחיות־הטרף תצֶאנה לחֹג חג־דמים בארץ, הנִתנת בידיהן, ואבות־האדם רועדים יבואו בסתר מחִלותיהם.

עוד רגעים אחדים לפנינו, בטרם נטפס לעלות אל מערותינו. עיפים אנחנו משעשועי־היום וצלילי־קולנו כבושים. ואפילו הקטנים, הצמאים עוד למשובה ולהוללות, מתאפקים מעט בדרך־משחקם. רוח־היום שככה וצללי־ערב הולכים ומאריכים עם שקיעת קרני־שמש אחרונות. והנה

בשכללי את תחבולתו של ס ר ו ח ־א ז ן: המעט אשר כָּפַתִּי את רגלי הגור, כי עוד נעצתי מקל־עץ בין לסתותיו ואחרי־כן קשרתי אותן היטב.

סוף־סוף הבאתי את הגור הביתה. גְּפַר, שעקשנותי היתה רַבָּה מעקשנותם של שאר בני־העם, שאם לא כן לא צלח חפצי בידי. הם צחקו לי בראותם אותי סוחב את הגור אתי אל מערתי אשר במרום הסלע. אפס כי לא שמתי לבי לצחוקם. חפצי בא לי והגור היה בידי, צעצוע יפה שכמותו לא היה גם לאחד מבני־עמי. מהיר היה לשמוע. פעם נשך אותי בהשתעשעי בו; סטרתי לו על אזניו, ושוב לא נִסה לנשוך אותי ימים רבים לאחר־כך.

טפול מְרֻבֶּה טפלתי בו. דבַר־מָה חדש היה בעיני ואהבת כל חדש היתה אחת מתכונות בני־עמי. בראותי שאינו אוכל צמחים ופֵּרות, התחלתי צָד צַיִד לְאָכלו: צפרים, סנאיות וארנבות. (אנחנו, ב נ י ־ ה ע ם, היינו אוכלי־בשר וצמחנים גם יחד, וּמֻמחים היינו לצַיד צפרים וחיות קטנות). הגור אכל בשר, עד כי שמן ועבה. ככל אשר אני יכול לשער כיום, גר בביתי יותר משבוע. אבל בשובי יום אחד אל מערתי ומלוא־הקן אפרוחי־פִּסיונים בידי, מצאתי, כי הרג ס ר ו ח ־ א ז ן את הגור ואך זה התחיל אוכל אותו. זנקתי על ס ר ו ח ־ א ז ן — המערה היתה צרה — ושנינו נעצנו את שִׁנֵינו וצפרנינו איש בבשר אחיו.

המלחמה הזאת היתה גמר אחד הנסיונות היותר מֻקדמים, אשר נסה אדם לשַעבד את הכלב לעצמו. תלשנו מלוא־חפנינו איש שֵׂעַר רֵעֵהו, צבטנו, נשכנו ושרטנו זה את זה. מעט־מעט שככה חמתנו והשלום שב על כַּנּוֹ. ואחרי־כן אכלנו את בשר־הגור עד תֻּמּוֹ. בשר חי? כן. עוד טרם נמצא את האש בימים ההם. חכמת־הבשול עדַין היתה ברוכה ומקֻפלת בפקעת־העתיד.

וברגע הגיעה אל מחסה־היער תפשוה. לולא עיפה האשה במרוצתה, כי אז אולי הצליחה לעלות על אחד העצים. אמנם נִסה נִסתה את כֹּחה לְהֵאָחז בעץ, אך רגליה מעדו והיא נפלה אחורנית. סיעת־הכלבים החישה מַעֲשֶׂהָ.

רק כדי רגע הבטנו זה בפני זה. אמצנו את שבויינו אל לבנו ונרץ אל היער. כיון שבאנו במחסה עץ גבוה אחד, הנפנו את הגורים בידינו ושוב צחקנו להנאתנו; כי אנוסים היינו לתת את קולנו בצחוק ויעבור עלינו מָה.

עבודה קשה מאין כמוה עדַין היתה לפנינו. נשאנו את הגורים אל מערתנו. ידינו היו טרודות בעבודת־המשא, וקשה היה לנו להשתמש בהן, בטפסנו על העצים. נסינו פעם לרדת ארצה, אך הַצָּבוּעַ, שנוא־נפשנו, אשר הלך בעקבותינו מתחת לענפי־העצים, הפר את מחשבתנו. צבוע פקח היה זה.

רעיון יפה נצנץ במוחו של ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן. הוא נזכר, איך היינו קושרים יחד את חבילות העלים, שהיינו נושאים הביתה למצע למשכבנו, ומיד קִטֵּם זמורות דקות אחדות, כפת בהן את רגלי הגור אשר בידו, קשר עוד זמורה אחת מסביב לצוארו והפשילו על שכמו. עכשו היה יכול לטפס כחפצו בידיו וברגליו. לשמחתו לא היה גבול, ומבלי חכות לי, עד שאכפות גם אנכי את רגלי גורי, עשה דרכו הלאה. אבל קֹשי אחד היה בדבר: הגור מֵאן לְהִשאר במקומו מֻפשל על שכם ס ר ו ח־א ֹ ז ן. הוא התנענע הֵנה והֵנה, עבר בתחלה אל צדו ואחרי־כן אל עבר־פניו. הקטן לא היה זָמוּם ומיד נעץ שִׁניו בבטנו של ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן, שהיתה רכה ובלתי־מְכֻסה. הוא השמיע קול־צעקה, נפל לארץ כמעט וגאחז בכל כֹּחו באחד הענפים להציל את נפשו. הזמורה הקשורה מסביב לצוארו נשברה, והגור הכפות נפל תחתיו. מִיד נגש הצבוע לאכול את לחם־הצהרים.

ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן חֻבּלה רוחו וחמתו בערה בו. הוא חרף וגדף את הצבוע ואחרי־כן סר הצדה ללכת לבדו דרך העצים. לא ידעתי, למה אני נושא את הגור אתי להביאו אל מערתי. רק זאת ידעתי, כי חפץ אני לשאתו אתי וידי לא רפו. הקַלֹּתי מעלי את משא עבודתי

הקפנו את הזיז הבולט אשר לאחד הצורים. (בזהירות יתרה עשינו דרכנו, כי לא ידענו את אשר לפנינו). ופתאם פגענו בשלשה גורי־כלב, משתעשעים בחַמה.

הם לא ראו אותנו ורגעים אחדים הסתכלנו בהם מרחוק. כלבי־היער היו אלה. בצלע הצר היתה נראית נקרה שכּבה, היא המאורה, אשר בה נָטשה אמם אותם בצאתה יאשר בה היו צריכים להשאר, לוא שמעו בקולה. ואולם כֹּח החיים התוססים, אשר השיא אותי ואת ס ר ו ח ־ א ֹז ן להרחיק מן היער, הטריד גם את הגורים ממאורתם להשתובב בחוץ. ידעתי גם ידעתי, מה היה ענשם, אלו תפשה אותם אמם בבך.

אבל אני ו ס ר ו ח ־ א ֹז ן תפשנ אותם. הוא הביט בי רגע אחד ומיד השתערנו עליהם שנינו. הפעוטות לא ידעו שום מנוס חוץ מן המאורה ואנחנו חסמנו את דרך־מפלטם לפניהם. אחד מהם נדחק לבין רגלי בשטף־רוצו, גחנתי אליו ותפשתיו בידי. הוא נעץ את שִׁניו הקטנות והחדות בזרועי ומגֹדל הכאב וההפתעה הוצאתיו מידי, ומיד נחפז להמלט לתוך המאורה.

ס ר ו ח ־ א ֹז ן, שהיה מטפל בגור השני, הרעים פניו עלי, ובמיני קולות משֻנים רמז לי, שמִפש אני בעיניו, איש לא־יצלח לכל מלאכה. בושתי ונכלמתי מאד ורוח־גבורה לבשה אותי. תפשתי את הגור השלישי בזנבו. הוא אף הוא נעץ את שִׁניו בבשרי, אלא שהִרפה ממני, כשהחזקתי בצוארו. ישבנו שנינו, אני ו ס ר ו ח ־ א ֹז ן, לארץ, הנפנו את הגורים בידינו, הבטנו בהם וַנִּתֵּן קולנ בצחוק.

הגורים נהמו, נבחו והילילו. ס ר ו ח ־ א ֹז ן נרתע פתאם ממקומו. נדמה לו, שקול שמעו אזניו. נבהלים ונפחדים הצצנו איש בפני רעהו: ידענו, שבסכנה גדולה אנחנו, כי הנוגע בגור החיה, כנוגע בבבת־עינה. הקטנים המְיַלְילִים האלה גורי כלבי־היער היו, ואנחנו ידענו את הכלבים האלה, המתרוצצים סיעות סיעות, פחד אוכלי־העשב וחתיתם. בעינינו ראינו אותם, בררפם אחרי עדרי בהמה ושורי־הבר ובזַנבם בהם את מפליהם, זקניהם וחוליהם. גם אחרינו רדפו הכלבים פעמים אחרות. בעיני ראיתי אשה אחת, אשר דלקו אותה, עד כי עיפה נפשה.

מעבר הטירה מערבה היתה בִּצה רחבת־ידים ומדרום לה — רכס־צורים שפל. מן המקומות האלה הוקַרנו רגלינו משתי סבות: ראשית כֹּל, לא מצאנו שם את מיני־האֹכל אשר אכלנו, והשנית, כי מאורות חיות דורסות ארבו לנו בצורים על כל צעד ושעל.

אבל יום אחד הרחקנו שנינו, אני ו ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן, לנדוד עד לגבעות־הצורים. ולא נדדנו לשם, כי אם לבעבור הָרעים נמר אחד. לא צחוק אני אומר לעשות לכם: ש ן ־ ה ח ר ב בכבודו ובעצמו היה זה. בטוחים היינו, כי כל רע לא יְאֻנה לנו. בבֹקר השכם נזדמן לנו ביער ומתוך מחסה־הענפים אשר מעל לראשו פטפטנו לְעֻמתו פטפוט שׂנאה ומשטמה. מענף אל ענף ומעץ אל עץ רדפנו אחריו מעל לראשו, ובקול שאוננו, שאון־התֹפת, הזהרנו את יושבי־היער, כי ש ן ־ ה ח ר ב בא.

חֶפְצֵנו לְמַלט את צידו מפיו צלח בידנו וחמת ש ן ־ ה ח ר ב בערה בו. הוא נהם עלינו בקולו, כשבש בזנבו, ומדי פעם בפעם היה נושא עיניו למולנו ומסתכל בנו דומם, כהורש מְזִמות ללכדנו. ואנחנו הוספנו לצחוק ולא חדלנו מקלֹע אליו בזרדים ושברי־ענפים.

שעשועים שכיחים היו לבני־עמי תעלוליהם, אשר התעללו בנמר. רבים מבני־העדה היו נאספים מפקידה לפקידה לרדוף דרך העצים אחרי נמר או אריה, אשר מלאו לבו לבוא בגבולנו, בעוד היום גדול. זאת היתה נקמתנו בהם, כי לא אחד ולא שנים מבני־שבטנו מצאו קברם בבטן הארי או הנמר. ואף גם זאת, כי בתעלולי־רפיוננו המחפירים האלה אִלַפְנוּ את חיות־הטרף לְהִמָנע מבוא בגבולנו. ומלבד כל אלה, הלא מְשחק מבדח היה זה.

וכך רדפנו שנינו אני ו ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן אחרי ש ן ־ ה ח ר ב דרך שלשה מילים בלב היער. לבסוף שם הנמר את זנבו בין רגליו, וכגור־כלב מֻכֶּה נמלט על נפשו מחצי־לעגנו. חגרנו שארית כֹּהנו לבלתי פַּגר מאחריו, אבל בהגיענו לקצה היער, כבר היה בעינינו כנְקֻדה קטנה, משחירה במרחק.

אין זאת כי סקרנותנו המריצתנו ללכת הלאה, ואחרי שַחֲקֵנו מעט, שמנו פנינו אל עֵבר גבעות־הצורים, דרך הערבה. לא הרחקנו ללכת. אפשר שגם דרך מאה צעדים לא היתה בינינו ובין העצים.

כיון שנולד הרעיון, הלך והתפתח מאליו. עוד אשה אחת העלתה את הרעיון למדרגתו השנית בדרך־התפתחותו: דלעתה של זו קטנה היתה, כפי הנראה, ואפשר ששכחה להביא אותה מביתה כל־עִקר. בין כך ובין כך והאשה אֲחֻזָּה שני עלים גדולים יחד, פרשה את קצותיהם הכפופים בזמורות דקות, והביאה בהם לביתה גרגרים רבים מאשר יכלה ללקוט בגדולה שבדלועים.

עד כאן הגענו בהמצאת מכשירים להעברת צרכינו ממקום למקום בימי שבתי בתוך עמי, ומכאן לא זזנו הלאה. מעולם לא עלה על לב איש מאתנו לקלוע לו סַל מערבי־נחל. רק מדי פעם בפעם היו האנשים והנשים קושרים בזמורות דקות את חבילות עלי־הַשָּׂרָךְ וענפי־העצים, אשר נשאו למערותיהם להציע בהם את משכבם. אפשר כי במשך עשרה או עשרים דורות היינו מגיעים בהתפתחותנו עד לקליעת סלים. וזאת לדעת: כי אִלו עלתה קליעת־הסלים בידינו, כי אז הגענו ממילא לתולדתה המֻכרחת: אריגת אֵטוּן. מתוך כך היינו למדים ללבוש בגדים לכסות את מערומינו, ובגדינו היו מביאים אותנו לידי צניעות.

כך היה הכֹּח הדוחף אשר בהתפתחותנו הולך הלוך ורב גם בימים ההם, ימי הארץ בנעוריה, אלא שכֹּח דוחף זה עדַין היה חסר לנו: התקדמותנו אך זה החלה ולא היינו יכולים להרחיק לכת בה בימי דור אחד. כלי־עבודה לא היו לנו, האש עוד טרם תִּמָּצא, ולשוננו עודנה בערפלי־יצירתה. המצאת הכתב רחקה ממנו כל־כך, עד כי פלצות תאחזני גם עתה, בעלות הדבר על לבי.

כמעט שבאתי פעם גם אנכי לידי תגלית גדולה. ולמען הראות, עד כמה היתה התפתחותנו בימים ההם תלויה בשחוק־המקרה, אני מעיד על עצמי, שאלמלא זוללותו של ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן, אפשר הייתי זוכה להפוך את כֶּלֶב־הַיַּעַר לחיה ביתית. כי גם ב נ י ־ ה א ש אשר בפאת צפונית־מזרחית עוד טרם למדו להשתמש בכלב לשֵׁרוּתָם. מתוך הסתכלות נוכחתי, כי כלבים לא היו להם. אבל אספר־נא לכם, איך השיבה זוללותו של ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן את מהלך התפתחות האדם הרבה דורות אחורנית.

זה זבה מ ֹ חַ ־ עֶ צֶ ם הזקן, ויש לשער, שהוא גם הוא לא בא לידי המצאה זו אלא מתוך צרכי זקנתו המֻפלגת.

בין כך ובין כך ומֹח־עצם היה הראשון בבני־העדה, אשר השתמש בדלעת לצֹרך גופו. תמיד היה מכין לעצמו מעט מים במערתו, כלומר: במערת בנו, חֲסַר־הַשֵּׂעָר, אשר באחת מפנותיה היה דָר. לעתים קרובות היינו רואים את מֹח־עצם ממלא את דלעתו במקום השתיה ונושא אותה בזהירות יתרה אל מערתו. תכונת החקוי היתה נטועה בלבנו ואחד אחד התחלנו מוצאים דלועים לעצמנו ושמים בהן את מימינו, עד כי נתפשט המנהג בקרבנו לאצור מים במערותינו.

מֹח־עצם הזקן ידוע־חולי היה, ומדי פעם בפעם לא ד׳׳ה יכול לצאת ממערתו החוצה. לעת כזאת היה חֲסַר־הַשֵּׂעָר ממלא את הדלעת בשביל אביו. כעבור זמן־מה מסר חֲסַר־הַשֵּׂעָר את תפקידו זה לאֶרֶךְ־הַשָּׂפָה בנו. וגם אחרי־כן, בשוב מֹח־עצם לאיתנו, לא חדל ארך־השפה, נכדו, משאוב לו את מימיו. מעט מעט למדו הגברים למסור את העבודה הזאת לנשיהם ולבניהם הגדולים ולא היו יוצאים בעצמם לשאוב מים כי־אם בשעת־הדחק.

אנכי וסרות־אֹזן היינו עומדים ברשות עצמנו ומים לא שאבנו כי־אם לצֹרך גופנו. ויש שהיינו מלגלגים על שואבי־המים מבני־הנעורים, בהקָראם מדי פעם בפעם לפרוש ממשחקם ולצאת אל הנהר למלא את הדלועים מים.

התקדמותנו היתה אִמית, כי שחוק ושעשועים היו לנו חיינו. משחקי־תינוקות היינו מְשַׂחקים כֻּלנו, הקטנים עם הגדולים גם יחד, ולא היתה בריה בעולם, אשר ידעה להשתעשע כמונו. גם את המעט, אשר למדנו בחיינו, לא קנינו אלא מתוך משחק, וסקרנותנו והסתכלותנו החדה מסַיעות בידנו. עובדה היא, כי ההמצאה הגדולה האחת, אשר המציאו בני־עמי בימי שבתי בתוכם, אינה אלא שִׁמוש הדלעת.

בתחלה היינו נוהגים לשים רק מים בדלועינו, זכר למנהגו של מֹח־העצם. אבל פעם אֵרע שאשה אחת, — איני יודע, מי היתה האשה, — מלאה את דלעתה גרגרים שחורים לשאתם אל מערתה ומיד התחילו כל הנשים נושאות גרגרים, אגוזים ושרשים בדלועיהן.

חיינו היו תלוים במזל ודאגה לא ידענו. מעולם לא חשבנו דרכנו מראש וגם את אשר יזַמנו לעשות לא היינו עושים. היינו אוכלים בשעת־רעבון ושותים בשעת־צמאון, נזהרים שלא לפגוע בחיה רעה ובאים בלילות במחבֵא המערות. זה היה תֹכן חיינו, חיי שחוק ושעשועים. סקרנותנו היתה רבה, דעתנו מתבדחת על־נקלה ולמזמותינו ותעלולינו אין קץ. לבד־ראש לא נהגנו בעצמנו אלא בשעת סכנה או כעס, אולם כשם שהיינו מהירים לרצות, כך היינו מהירים לשכוח את הסכנה בעָברה.

חסרי־הגיון היינו ורחוקים מכל סדר ושיטה בפעולותינו. ארך־רוח לא ידענו בשאיפותינו ובני ע ם ־ ה א ש נִפְלו ממנו בתכונה יפה זו. מתכונותיהם־הם בכללן לא היו ברותנו כי אם מעט. רק לעתים רחוקות היינו מְכשרים לשאוף למטרה אחת ימים רבים, וביחוד, כשהיה במטרה זו משום רגש שבלב. אמנם העובדה, שזוגות רבים היו נאמנים בברית־הנשואים, אינה משמשת ראיה לדברי, מפני שיש לאמר, שהרגלם נעשה להם טבע; ואולם תשוקתי העזה ל ק ַל ַ ת ־ ה ר ג ל י ם והמשטמה הנצחת אשר ביני ובין א ד ו ם ־ ה ע י ן – אות ומופת הן, כי יש אשר רגשותינו האריכו ימים.

אבל זֵכר טפשותנו וחסר־הגיוננו יָמֵר נפשי גם עתה, מדי אתבונן בחיי הרחוקים ההם בשכבר הימים. פעם מצאתי דלעת חלולה ומבֻקעה, מלֵאה מי־גשמים עד לשפתה. המים היו מתוקים ואני שתיתי מהם עד כְּלותם. אחרי־כן נשאתי את הדלעת אל הנהר, מלאתיה מים, שתיתי מהם מעט ואת שיָריהם שפכתי על ראש ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן, ואז השלכתי אותה מעל פני, ולא עלתה על דעתי למלאותה שנית ולהביאה אל מערתי, למרות אשר לעתים תכופות צמאתי בלילות, ביחוד לאחר אכילת בצל וקֻרְמול, ואיש לא היה בתוכנו, אשר מלאו לבו לצאת מפתח מערתו בלילה, לשתות מים.

שוב פעם מצאתי דלעת יבשה, שגרעיניה מקשקשים בתוכה. זמן־מה השתעשעתי בה להנאתי, כי צעצוע יפה שִמשה לי. ואולם לא היו ימים מועטים ובני־העוּד. התחילו נוהגים לאצור את מימיהם בדלועים חלולות, אבל לא אני המצאתי את ההמצאה הזאת. לכבוד

פרק שמיני

זכור אזכור את החֹרף ההוא, הראשון לצאתי מבית־אמי. חלומות רבים אני חולם, שבהם אני רואה את עצמי ואת ס ר ו ח ־ א ֹז ן רועדים מקרה: יושבים אנחנו צפופים, מגפפים זה את זה בידינו וברגלינו וְשִׁנֵינו זו לזו נוקשות. לפנות־בֹקר, ביחוד, היתה הצנה מכבידה ידה עלינו. שנתנו נדדה מעינינו באותן שעות־בֹקר קרות ומתוך יסורי־קפאון היינו מתקפלים יחד, מצפים לצאת השמש, אשר יחמם את בשרנו. ובצאתנו החוצה, תִּשָּׁמַע חריקת הכפור מתחת לרגלינו. בֹקר אחד מצאנו קרח על־פני מי־הנהר השקטים, אשר עם מקומות־השתיה, והעם ראה, כן תמה. מֹ חַ ־ עֶ צֶ ם, הזקן שבבני־העדה, אף הוא לא ראה כזאת מימיו. זוכר אני את ארשת הצער החרישי, שהופיעה בעיניו, בהתבוננו בקרח. (צער חרישי זה היו עינינו מפיקות תמיד, בהיות דבר נשגב מבינתנו או בהרגישנו בקרבנו זעזועי תשוקה טמירה וסתומה). א ד ו ם ־ ה ע י ן אף הוא הרעים פנים בהסתכלו בקרח, ועיניו נטויות אל מעבר לנהר, לפאת צפונית־מזרחית, כאלו מצא קשר בין המאורע הזה ובין תעלולי עַ ם ־ הָ אֵ ש.

אפס כי רק בבֹקר ההוא מצאנו קרח על־פני הנהר. ואותו חֹרף קר היה מכל אשר עבר עלינו מעודֵנו. איני זוכר אף חֹרף אחד קר וקשה כחֹרף ההוא. ויש אשר אני סבור, כי חֹרף זה בִּשר את בוא החֳרפים הקרים הרבים, אשר הגיחו על הארץ, בזחול שכבת־הקרה מירכתי־הצפון וברדתה לאִטה על־פני האדמה. אבל עינינו לא ראו את שכבת הקרח עצמה. דורות רבים חלפו, כפי הנראה, בטרם יצאו צאצאי עמנו אל עבר הדרום, אז נשארו באשר ישבו מאז והסתגלו אל התנאים החדשים

שוב נִסה סרוח־אֹזן להוציא את החץ דרך הבשר ושוב הפסקתיו באמצע. אז גחן עלי והתחיל מכרסם בשִׁניו את הנוצה אשר בקצה ההץ, נזהר להחזיקו בשתי ידיו הכן, שלא יתנענע בתוך הפצע, ואני נאחז בו. לעתים קרובות אני הוגה בתמונה הזאת, הנצבת לנגד עיני, שִׁבתנו יחד, שבת שני גורים, שלא הגיעו לתשחֹרת, בראשית ימי הגזע האנושי, והאחד מבליג על פחדו, מתגבר על תשוקתו האנֹכית לברוח ועומד לימין חבֵרו לעזרו בצרתו. מהרהר אני בתמונה זאת וסמל העתיד, הצפון בה, יקום לעיני ואני רואה את דַמון ופתִיאַס, את צבאות המצילים נפשות טובעים בים ואת האחיות הרחמניות, את כל הקדושים ונביאי התקוות הנדחות, את האב דַמיון ואת הנוצרי עצמו, עם כל גדולי־הרוח, אנשי־השם, אשר את שׂרש גבורתם אנו מכירים במעשי גְדָל־הַשֵׁן, סרוח־אֹזן ושאר הדמויות הכהות, דמויות בני הארץ בנעוריה.

לאחר שנטל סרוח־אֹזן את הנוצה בשִׁניו, יצא החץ מתוך הפצע על־נקלה. קמתי ממקומי ללכת, אך הפעם עכב הוא בי. רגלי היתה שותתת דם. עורקים קטנים אחדים בודאי נקרעו בה. סרוח־אֹזן מִפס ועלה עד לקצה ענף אחד, קטף מלֹא־קֻמצו עלים יְרֻקים וסתם בהם את הפצע. סגולה יפה היתה זו, כי על־כן חדל הדם מזוב כעבור רגעים אחדים, ואז יצאנו לדרכנו, העולה אל מערותינו השאננות מפחד.

מגבה שבעים רגל נפל ש ב ו ר - ה ש ן הצועק, גופו נחבט בקרקע בקול רעש ורסוק-אברים, נִתר ממקומו מכח החביטה ונפל לארץ שנית. חי היה עוד, כי על-כן הוסיף לזחול, להתפתל ולְתַפֵּשׂ בידיו וברגליו. עודני זוכר את מראה א י ש - ה א ש ברוצו אליו ובהכותו על ראשו באבן אשר בידו... ושוב איני זוכר דבר.

בילדותי הייתי מקיץ פעם בפעם בקול פחד וזועה, מדי הגיעי למאורע זה בחלומי, ויש אשר אמצא את אמי ואת מינקתי עומדות נפעמות ונרעשות על-יד מטתי, מחליקות את שער-ראשי בידיהן להרגיע את רוחי ומדברות על לבי, כי הן הן העומדות על-ידי ואין כל פחד מסביב.

בפתיחת חלומי השני – השני לפי סדר המאורעות – אני רואה תמיד את עצמי ואת ס ר ו ח - א ֹז ן בורחים מלב-היער. ש ב ו ר - ה ש ן, א י ש - ה א ש ועץ-האסון חלפו ואינם, ואני וס ר ו ח - א ז ן – אחוזי-פלצות נסים אנחנו בזהירות יתרה דרך העצים. כאב צורב אני מרגיש ברגלי הימנית וחץ מחצי א י ש - ה א ש תקוע בבשרה ובולט משני עבריה. והמעט אשר כאב אכזרי גורם לי החץ, השוקע בפצע ומזדעזע בדרך מרוצתי, והנה עוד מטריד הוא אותי כל-כך, עד כי בעל-כרחי אני מפגר ונחשל אחרי ס ר ו ח - א ֹז ן.

לבסוף עמדתי מלֶכת ובמקום-מבטחים, אשר בין עפאי עץ אחד, נלפַּתי חֶרש. ס ר ו ח - א ֹז ן עשה דרכו הלאה. קראתי אליו קריאת-תחנונים, והוא עצר בדרכו והביט לאחוריו. אז שב אלי, מִפֵּס אף הוא אל בין העפאים ובדק את החץ. הוא נִסה להוציאו מרגלי, אולם בשרה עצר בעד שן החץ אשר בקצהו האחד, וחסם את הדרך בפני הנוצה אשר בקצהו השני. עוד גם זאת, כי הכאב, אשר גרם לי, קשה היה מנשוא ואני הפסקתיו באמצע.

זמן-מה נלפַּתנו שנינו בין העפאים, ס ר ו ח - א ֹז ן נרגז ונכסף ללכת, מציץ לעברים בדאגה ופחד, ואני מתיפח חרש ונאנק דֹם. לב ס ר ו ח - א ֹז ן נמס בקרבו, אולם מנהגו זה, אשר נהג אתי, בהשארו על-ידי למרות פחדו, יֵרָאֶה עתה בעיני כראשית דמדומי האהבה והאחוה. אשר הועילו לעשות את האדם בעל-חי עצום מכל אשר בארץ.

קנה־העץ הכפוף? אולם ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן ידע זאת. כפי הנראה, כבר ראה בימיו את בני ע ם ־ ה א ש ולמד מעט אל דרכיהם. א י ש ־ ה א ש הביט למעלה, ראה את ס ר ו ח ־ א ז ן והתחיל מקיף את העץ סביב. ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן אף הוא התחיל מקיף את גזע העץ מעל לעפאים, מתחבא מעבר האחד ומתעלם מעיני א י ש ־ ה א ש, הנמצא מעֶברו השני.

ופתאם שִׁנה א י ש ־ ה א ש את סדרי־הקפותיו. ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן, שלא צפה לכך, מהר אף הוא לשַׁנות את סדרי־הקפותיו, אלא שלא עלתה בידו לבוא בסתר הגזע, עד שדרך א י ש ־ ה א ש את קשתו. ראיתי את החץ מזנק למעלה, מחטיא את ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן, נתקל באחד מבדי העץ וחוזר ונופל לארץ. מרֹב חדוה התחלתי מכרכר בכל עֹז על־גבי הענף, אשר עליו ישבתי בראש העץ. הלא מִשחק הוא זה! א י ש ־ ה א ש הרי קולע באיזה דבר אל ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן, כְּקַלְּעֵנו אנחנו איש אל רעהו בדרך משחקנו.

המשחק נמשך עוד זמן־מה, אולם ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן לא יצא ממחבואו שנית, ו א י ש ־ ה א ש עזבהו לנפשו. הוצאתי את ראשי מבין העלים, נשענתי על הענף השכוב אשר על ידי, והתחלתי מפטפט לְעֻמתו. להשתעשע חפצתי. חפצתי, כי ינסה האיש לקלוע אלי בדבר אשר בידו. ראֹה רָאָנִי, אבל לבו לא שם אלי ואת עיניו הסב אל מול ש ב ו ר ־ ה ש ן, המתנענע עוד בקצה הענף לאטו ושלא־מדעתו.

חץ אחד זנק למעלה. ש ב ו ר ־ ה ש ן צעק מכאב ופחד. החץ לא החטיא את המטרה והענין לבש צורה חדשה. לא חפצתי עוד להשתעשע ותרד נלפַּתִּי על בדי, חץ שני המריא למרום ושלישי אחריו, אך שניהם החטיאו את המטרה, זעזעו את העלים בעברם, שרטטו מעין קשת באויר ונפלו לארץ.

א י ש ־ ה א ש כונן קשתו שנית, שִׁנה את מקום־מעמדו, סר הצדה כדי צעדים אחדים ושוב שִׁנה את מקום־מעמדו. אז דרך קשתו, החץ זנק למעלה ו ש ב ו ר ־ ה ש ן נפל מעל הענף בקול צעקה אֻימה. ראיתי אותו בנפלו, סובב ומתהפך על פניו, ידיו ורגליו מתנועעות לכל רוח וקצה החץ, הבולט מתוך חזהו, מתגלה ומתעלם חליפות, מדי התהפך גופו פעם בפעם.

היה הענף נכפף מטה־מטה ומשמיע לפעמים קול נֶפֶץ מבַשר־רע. אבל מעולם לא נשבר הענף, ופני ש ב ו ר ־ ה ש ן היו מתגלים פעם בפעם מבין עלי העץ ושחוק־נצחון על שפתיו.

אני הייתי „החותף" בשעה שנסה ש ב ו ר ־ ה ש ן לעשות את מעשהו זה בפעם האחרונה. הוא הגיע אל ראש הענף והתחיל מנענע אותו כדרכו ואני עודני זוחל אחריו, ופתאם נשמעה קריאת־אזהרה חרישית מפי ס ר ו ח ־ א ז ן. הבטתי למטה וארא אותו יושב בין העפאים, מתכַוֵץ כֻלו ונלחץ אל גזע העץ. בפְקֻדת החוש הטבעי שֶבִּי נִלְפַּתִּי גם אני על הבד העבה, אשר עליו ישבתי. ש ב ו ר ־ ה ש ן הפסיק את נענועיו, אבל הענף לא חדל מהתנועע וגופו עדַין היה עולה ויורד עם העלים הרוחשים.

שמעתי קול זמורה יבשה מתפוצצת, ובהביטי למטה, נגלה לעיני א י ש ־ ה א ש הראשון, אשר ראיתי בימי חיי. הוא זחל כמתגנב על־פני האדמה ועיניו נשואות אל נוף־העץ. בתחלה נתתי אותו כחית־פרא, כי היה לבוש קרעי עור־דֹב, נתונים על כתפיו ועל מתניו, אבל לאחר רגעים מועטים ראיתי את ידיו ואת רגליו, ושרטוטי־פניו אף הם הֻבררו בעיני יותר. בהרבה פרטים היה דומה לבני־מיני, אלא ששערו היה קלוש משערנו וצורת־היד אשר לרגלנו לא היתה נכרת כל־כך ברגלו. אכן ברבות הימים למדתי לדעת, כי בני ע ם ־ ה א ש כֻלם שערם קלוש משערנו, כשם ששערנו היה קלוש משער ע ם ־ ה ע צ י ם.

ובהביטי בו, נתחַור לי כל הענין כֻלו: אך זה הוא הפחד, האורב לנו מפאת צפונית־מזרחית, ואשר סור־העשן מעיד על קרבתו! אבל תמיהה היא, שבני־עמי יראים מפני יצור שכזה: הלא על־נקלה יוכל לו א ד ו ם ־ ה ע י ן או איזה איש־מדה אחר מגבורי עמנו. יתר על־כן: זקן היה האיש. פניו כמושות ושערו לבן, והוא צולע על רגלו האחת. שום ספק לא היה אצלי, כי יכול נוכל לעברו במרוצה או בטפוס על העצים ובָטֻח הייתי, שלעולם לא יתפשנו.

אבל א י ש ־ ה א ש נשא בידו דבר, אשר כמוהו לא ראיתי מימי: קשת היתה זאת, קשת וחץ בה. אלא שבימים ההם עדַין לא ידעתי מה הם אלה, ואיך יכולתי לדעת, כי המות אורב לי מתוך אותו

הנראה. משחק ה„תַּג״ 1) היה זה ושלשתנו הפלֵאנו לעשות בו. נקל היה לנו לנתר בחלל־האויר דרך עשר רגלים וחמש־עשרה רגל, ולנפול לארץ, בכַונה תחלה, מגבה עשרים וחמש רגל לא נחשב בעינינו למאומה. באמת אני מהסס למסור כאן את שִׁעורי קפיצותינו, שהיינו קופצים מגבהי־מרומים, שלא אהיה כמַגזים. אמנם משגדלנו וגופותינו הכבידו, התחלנו נוהגים מנהג זהירות בעצמנו. אבל קטנים היינו בשעת המעשה, וגופותינו עשוים קפיצים־קפיצים, ולפיכך היינו יכולים לעשות ככל העולה על רוחנו.

שבור־השן הראָנו נפלאות בדרך־משחקו. רק לעתים רחוקות היה הוא „החוטף״, ובשעת המשחק עצמו חִבל תחבולה אחת קשה כל־כך, עד כי קצרה גם ידי סרוח־אֹזן לעשות כמעשהו. והאמת צריכה להאמר, שיראים היינו לנסות כֹחנו בכך.

כשהיינו אני או סרוח־אֹזן „חוטפים״, היה שבור־השן מטפס ועולה בראש אמיר אשר לאחד העצים הגבוהים. מראש אמיר אשר כזה ועד הארץ מתחת בודאי שהיתה דרך שבעים רגל ודבר אין בתוך לעצור בעד נפילת הנופל מעל העץ. רק במרחק עשרים רגל בערך מתחת לאמיר וכדרך חמש־עשרה רגל מן העץ הצדה יִמָּצֵא ענף עץ אחר גדול ועבה.

וכשהיינו עולים על העץ, היה שבור־השן מֵסַב פניו אלינו ומתחיל מנענע אותו הֵנה והֵנה. כמובן, שנענועיו היה מעכבים בנו מטפס הלאה, אבל מעִקרם לא באו כי־אם לסַיע לו בקפיצתו. עודנו מנענע את הענף, והנה הוא מפנה את שכמו לעֻמַת העץ הסמוך, אשר אליו יחפוץ לנתר, וכמעט תפשנו אותו בכף, והוא כבר הוציא את הענף מידו. הענף המתנענע היה משמש לו מעין קפיץ, ובהשמטו מידו לפתע־פתאם, היה מטלטלו לאחוריו וזורקו למרחוק בדרך נפילתו, ועד שהוא נופל ארצה, יתהפך פעם אחת מצד אל צד, כדי לְכַוֵּן פניו אל מול ענף העץ הסמוך, אשר עליו היה אומר לנפול. מפגיעת גופו

1) מין משחק, שהמשתתפים בו נזהרים שלא להתפש בידי אחד המשחקים, „החוטף״, הרודף אחריהם. מי שנתפש, נקרא „הוא״ (it) ועליו להיות „החוטף״ במקום „החוטף הקודם״.

פרק שביעי

עוד נער גלמוד אחד ישב בתוכנו, ושְׁבור־הַשֵּׁן שמו. אמו היתה יושבת באחת המערות, ובהוָלד לה עוד שני בנים, אחרי לדתה את בנה הראשון, עמדה והשליכה אותו החוצה להתהלך באשר יתהלך. עֵדי־ראִיה היינו למעשה־הגרוש הזה, שחזר ונשנה לעינינו במשך ימים אחדים רצופים והרנין את לבנו לא מעט. שְׁבור־השן מאן ללכת, וכשהיתה אמו יוצאת מן המערה, היה מתגנב ושב לתוכה מדי פעם בפעם. וכמה יפה, כמה נעים היה זעם אמו, בשובה ובמצאה אותו! רבים מן העדה היו מתכנסים ובאים לראות בחזיון. ראשית כֹּל היו צפים ועולים מתוך המערה קולות גדופים וצוָחות. אז יִשָּׁמַע קול מהלומות ויללות שְׁבור־השן. כאן היו שני הקטנים אף הם מצטרפים למנין ושבור־השן היה טופיע מתוך המערה, טס ונזרק למעלה בחלל־האויר כפרץ הר־שרפה זעיר־אנפין.

כעבור ימים אחדים, גֹרש מביתו כָּלה. כחצי־שעה עמד המגֹרש בטבור הכפר וְתִנָּה צערו בקול־נהי, אך איש לא שם אליו לב, והוא בא אל מערתנו לשבת אתי ואת סרות־אֹזן. מערתנו היתה קטנה, אך דחקנו את עצמנו ופִנינו מקֹום גם לו. איני זוכר כי־אם לילה אחד, אשר לן שבור־השן במערתנו, וזו ראָיה, כי האסון, אשר קרהו התרחש תכף לבואו.

בצהרים באה הרעה. בבֹקר אכלנו גזרים לשבע, וכטוב לבנו במשחק, אשר שחקנו אחר־כן, הרחקנו ללכת מהלאה לישוב אל עֵבר העצים הגדולים. גם עתה לא אבין, איך זה שָׁנה סרות־אֹזן ממנהג הזהירות, שהיה נוהג תמיד, אבל המשחק העבירו על דעתו, כפי

המתאבך במרחק, מעבר הנהר, בפאת צפונית־מזרחית. זו היתה ה־יה היותר גדולה, אשר ראיתי מימי. חשבתי כי נחש בריח, נחש ענק, הוא המנופף ראשו מעל לצמרות־העצים ומנענע אותו הֵנה והֵנה. ואף־על־פי־כן נדמה לי מתוך תנועות בני־עמי ומנהגם באותה שעה, כי לא בעשן עצמו כרוכה הסכנה. נדמה לי, כי יראים הם את העשן, אך מפני שאות הוא לדבר נורא ממנו. לא יכולתי לעמוד על טיב אותו הדבר הכמוס והנורא, וגם הם לא יכלו להגיד לי. אבל לא היו ימים מועטים, ואנכי למדתי לדעת, כי נורא הדבר ההוא גם משחום־העור גם משן־החרב או אפילו מהנחשים עצמם; נורא הוא מכל המוראים, אשר יכולתי להעלות על דעתי.

כמטעם זה עצמו. בלי ספק, היו הזוגות הנאמנים פורשים מן הצבור יושבים לבדם, הבעל ואשתו, במשך שנים רבות, עד כי מת אחד מהם או טֹרֹף טֹרַף, והנשאר בחיים היה מבקש לו בן־זוג אחר או בת־זוג אחרת.

שאלה קשה אחת הטרידתני בימים הראשונים לשבתי בתוך העדה: מין פחד כמוס וסתום העיק על כל בני־עמי. בתחלה נדמה לי, כי פחד זה אין לו יחס כי־אם אל אחת מרוחות־השמים. בני־עמי יראו מפני רוח צפונית־מזרחית. צד זה עורר בהם תמיד רגשות פחד מדַכּא, ואליו היה כל אחד מַפנה מבטו לעתים יותר קרובות, מאשר לשאר רוחות העולם ומסתכל בו מתוך שממון ופחד רב.

וכשיצאנו שנינו, אני ו ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן, לפאת צפונית־מזרחית לאכול מקלחי הגזרים משׂרְגי־השרשים, שטעמם היה משֻׁבּח ביותר באותה עונה — נמוג לבו בקרבו, שלא כדרכו. מסתפק היה באכילת הַשְּׁיָרִים, הגזרים הגדולים עם הקטנים הקשים לאכילה, ובלבד שלא להתרחק אף דרך מעט למקום הגזרים הטובים יותר, שעדַין לא נגע בהם איש. לכשערבתי את לבי פעם להתרחק מעט, קם עלי לחרפני ולריב בי. הוא התאמץ להסביר לי, כי סכנה נוראה נשקפת לנו מן העֵבר ההוא, אך מה טיבה של סכנה זו, לא השיגה שפתו העניה לבאר לי.

הרבה סעֻדות ערֵבות מצאתי לי בדרך זו, והחרופים והגדופים, אשר המטיר עלי ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן, היו מאֶפֶס. לא יכולתי הבינו. זהיר הייתי מטבעי, אבל שום סכנה לא ראיתי בדבר. תמיד הייתי מחַשב את שעור המרחק אשר ביני ובין העץ הקרוב אלי, וידעתי גם ידעתי, כי יכול אוכל להמלט שמה, בהופיע ש ח ו ם ־ ה ע ו ר או ש ן ־ ה ח ר ב לפתע־פתאם.

ויהי היום, בשעה מאֻחרה אחרי הצהרים, ומהומה גדולה נפלה במחננו. רגש אחד, רגש פחד, תקף את כל העדה. כֻּלם נקבצו בצלעי הצור, מביטים ורומזים בידיהם לפאת צפונית־מזרחית. לא ידעתי מה החרדה הזאת, אך מהרתי לעלות אל מערת־מצודתי הקטנה, אשר במרום הסלע ורק אז הסבֹּתי עיני לראות את הנעשה.

נשאתי עיני ובפעם הראשונה בימי חיי ראיתי את ס ו ד הֶ עָ שָׁ ן,

לה אֵם הפרחח הגבור דרך בתוך העם, התנפלה על בנה בזעם וחרון, צבטה אזניו ומרטה שערו בילֵלת ליִלִית אִימה. אשה גדולה, חסֻנה ושעירה היתה זאת ועֹנג רב שבענו כֻּלנו למראה המנה היפה, אשר נתנה האם לבנה. אדיר וחזק היה קול צחוקנו ומרֹב גיל וחדוה היינו אוחזים איש בידי רעהו ומתגלגלים על־פני האדמה.

אוהבי־שחוק היינו, למרות הפחד הכבד אשר העיק עלינו תמיד. ידענו לרדת לעָמקהּ של בריחה ולשמחתנו לא היה גבול. להסתפק בשמחה למחצה, לשליש ולרביע לא יכולנו. כשהיה איזה דבר מבדח את דעתנו, היינו צוחקים עד ליציאת־נשמה. ולא היה דבר בעולם, ואפילו פשוט ביותר, אשר לא בדח את דעתנו. אכן אוהבי־שחוק היינו כֻּלנו!

במדה שמדדנו ל ש ן ־ ה ח ר ב, היינו מודדים לכל פריץ־חיות. אשר מלָאו לבו לפשוט על המירה. מקומות־השתיה והשבילים המובילים אליהם היו בידינו תמיד, כי ידענו לרדת לחיי כל בריה, הבאה בגב לנו או עוברת לתִמה בסביבות מירתנו. ואפילו העַזים שבמורפים לקחו מוסר והיו נזהרים שלא לנגוע בנחלתנו. אמנם גבורי־מִלחמה לא היינו, אבל ערומים היינו ורכי־לבב, וערמתנו ומֹרך־לבנו, יחד עם פחדנו הגדול, היוצא מגדר הרגיל, הם שעמדו לנו לקַיְמֵנו בסביבתנו האויבת אותנו, בני־הארץ בנעוריה.

כמדֻמה, ש ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן היה גדול ממני בשנה. את דברי ימיו הקודמים לא יכול להגיד לי, אולם מתוך שמעולם לא ראיתי את אמו, באתי לידי מסקנה, כי יתום הוא. האב לא נחשב למאומה בימים ההם. חיי־הנשואים עמדו עוד בראשית־התפתחותם, והבעל ואשתו היו מתקוטטים ונפרדים זה מזה. האדם בן־זמננו הרשות בידו לעשות כך על־פי דיני הגטין, הנהוגים במדינה. אבל חֻקים ומשפטים לא היו לנו בימים ההם. רק במנהג אחזנו בחיינו, וביחוסי־המינים היינו נוהגים מנהג־עֵרובים. אבל דמדומי המונוגַמיה, שהיתה עתידה לקַים את השבטים, האוחזים בה, ולעשותם לעמים גדולים וחזקים תחת השטים היו נכרים גם בקרבנו. יתר על־כן: גם בעת אשר ילדה אותי אמי כבר היו בין שכניגו יושבי־העצים זוגות אחדים נאמנים בברית־הנשואים. אולם שבת העם יחד בתוך המירה לא הועיל להתפתחות המונוגַמיה.

לבשה את כל הקהל: כֻּלם כאחד עמדו על משמרתם בחוץ ולא הפסיקו עוד את יריתם.

מי שלא ראה את ש ן - ה ח ר ב במבוכתו, לא ראה בריה נבוכה מימיו. פגיעה קשה נפגעה גאותו, כי נֵצַח נצחוהו בני־העם הפעוטים והרכים. הוא עמד לרגלי הסלע, נושא עיניו אלינו, מכשכש בזנבו, נוהם ונושך בעברתו את האבנים, הנופלות לרגליו. פעם זרקתי בו אבן אחת ובו ברגע נשא הוא עיניו למעלה. והאבן פגעה בקצה חטמו פגיעה קשה כל־כך, עד כי קפץ הנמר קפיצה משֻׁנה על ארבע רגליו ונתר למעלה, מילל ושואג מגֹדל הכאב וההפתעה.

הוא נִגַּף במלחמה וגם מעיניו לא נעלם הדבר. גאותו שבה אליו ובשובה ונחת נסוג אחור ויצא אל מחוץ לִמבול־האבנים, הנתך עליו. בהגיעו לטבור הככר עמד מלכת, הסב פניו אלינו והביט בנו בעינים כלות ורעבתניות. צר היה לו למשוך ידו מסעֻדה שמנה שכזו, סעֻדת־בשר קרובה ורחוקה באחת. צחוק פרץ מפינו למראהו, צחוק חזק ומתעלל. והנה ידוע, שקשה קול־לגלוג לאֹזן החיה וכמחט הוא בבשרה. וגם צחוקנו אנו העלה את חמת ש ן - ה ח ר ב, ובקול שאגה שב להשתער על הסלע, אשר בקשנו בא לנו: המלחמה נהפכה לנו למשחק ורבה היתה הנאתנו בהמטירנו אבנים על ראשו שנית.

אבל התנפלותו זאת לא ארכה. כעבור רגע שבה בינתו אליו ואבני הבליסטראות אף הן פעלו את פעֻלתן. עוד היום אזכֹּר מראה אחת מעיניו, עין יוצאת מחורה, צבה ועצומה כמעט ממכת־אבן, אשר באה לו מידינו. זוכר אני גם את דמות־דיוקנו בעמדו בפאת היער, אחרי שובו מן המערכה. הוא פנה להביט בנו ושפתיו המתעֲותות הושפות את מלתעותיו הגדולות עד לשרשיהן, שערו סמר וזנבו מצליף הֵנה והֵנה. הוא נהם את נהמתו האחרונה עלינו ויעלם בין העצים.

ואז נתַנו קולנו בפטפוט מחריש־אֹזן. זחלנו ויצאנו איש איש ממאורתו וירדנו למטה לבדוק בעקבות־צפרניו, החרותים בפני הסלע המתפורר. אחד משני הפליטים, אשר ישבו במצור במערה הכפולה, היה נער קטן, חציו ילד וחציו עלם. לובשי־גֵאות יצאו שני הגבורים ממצודתם, ואנחנו, קהל־מעריציהם, הקפנו אותם מעברים. אך פתאם הבקיעה

הראשונה. ושוב יצא ש ן - ה ח ר ב כלעֻמת שבא, נוהם ושואג בחרון־אפו.

בולמוס צהלה אֲחָזָנו. עמדנו צפופים בבל הנקרות ועל כל הזיזים אשר בצור הגדול, פטפטנו וצוַחנו בקולי־קולות. עִוינו פנינו וחרקנו שִׁנינו. פקְדַת החוש הטבעי היתה זאת. מלאי־חמה היינו כ ש ן - ה ח ר ב, איבנו, אלא שחמתנו־אנו תערֹבת פחד היתה בה. זכורני, שגם אני עִויתי פני וצוַחתי בבל כֹּחי כמשֻׁבהים שבהם. ולא שמהם ראיתי וכן עשיתי, אלא שהכרח פנימי דחפני לעשות כמעשיהם. שערי סמר, וזעם עז, אשר לא ידעתי שחרו, עברני.

זמן־מה עוד הוסיף ש ן - ה ח ר ב לקפוץ לתוך המערה האחת ולצאת מתוך השנית, קפוץ ויצוא חליפות, ושני הפליטים אך מתחמקים ממנו, מתליקים ועוברים מדי פעם בפעם דרך הנקרה, בינתים לא ישבנו גם אנחנו בחבוק־ידים, ומדי ראותנו את ש ן - ה ח ר ב יוצא מאחת המערות, סקלנו אותו באבנים מעל ראש־הצור. מתחלה זרקנו את האבנים על ראשו כלאחר־יד, אך כעבור זמן־מה, התחלנו ממטירים אותן עליו בכל כח־שרירינו.

ירִיָּתנו הסבה אלינו את לב ש ן - ה ח ר ב וחמתו עלתה עד להשחית. הוא שכח את שני הפליטים, אנשי־חרמו, והתחיל מטפס ועולה אלינו אל ראש הצור, נאחז בצפרניו בסלע המתפורר תחת רגליו ונוהם מדי זחלו למעלה. פלצות אחזתנו למראה עינינו וכל העם נחפז לבוא במַחבֵא המערות. הצצתי מתוך מערתי וארא, והנה שמם צלע ההר. לא נשאר בלתי־אם ש ן - ה ח ר ב, המתגלגל ונופל לרגלי הצור, בהשמט הקרקע מתחת רגליו.

אז השמעתי קול ענות גבורה, ולקולי יצאו כל בני־העדה אף הם בצוָחות אימֻות, ואבנים כבדות החלו לנפול למטה ביתר מהירות. ש ן - ה ח ר ב נטרפה דעתו מרֹב זעם, ושוב התחיל משתער על הצור. פעם כבר הגיע עד המבואות הראשונים של הנקרות ורגליו לא מעדו, אלא שלא היה יכול להדחק ולבוא כנימה. גלי פחד הציפו את לבנו בראותנו אותו מעפיל לעלות אלינו. בתחלה היו רֹב העם נסים אל מערותיהם, מדי מַפסו מעלה־מעלה, ורק מתי־מספר היו נשארים בחוץ ומוסיפים לסקלו באבנים, אבל לא היו רגעים מועטים ורוח גבורה

פרק ששי

למרות אשר ראיתי את אמיצי־הלב שבפרחחים משתעשעים בפתחי המערות רַחבות־הפה, יוצאים ובאים לתוכן לבטח בדרך משחקם, הֶרְאֵיתִי חיש לדעת, כי במערות האלה לא ישב איש, ואיש לא לן בהן בלילות. רק המערות, אשר פיהן היה צר כפי נקרה, שמשו דירת־קבע לבני־עמי, וככל אשר יֵצַר פי המערה, כן תיטב בעיני יושביה. כי שרוים בפחד היינו תמיד מפני חיות־הטרף, אשר הדריכונו מנוחה כל הימים וכל הלילות.

בבֹקר היום הראשון, לאחר שישנתי בלילה עם ס ר ו ת ־ א ֹ ז ן, נפקחו עיני לראות, מה יתרון לאדם במערה צרת־פה. רק האיר היום ו ש ן ־ ה ח ר ב, הנמר הזקן, הגיח מן היער והופיע על הככר. שנים מן העם השכימו בבקר ויצאו החוצה, ובראותם אותו, נשאו רגליהם וינוסו. אפס כי אל מערותיהם אשר במרום־הסלע לא נָסו לעלות; אם מפני שפחדם העבירם על דעתם, או מפני שהנמר היה קרוב כל־כך, עד ששעתם לא היתה מספקת לכך; יהיה איך שיהיה, ושני הפליטים קפצו לתוך המערה רחבת־הפה, אשר ביום הקוֹדם השתעשענו בה שנינו, אני וסרות־אֹזן.

אי־אפשר היה לדעת את הנעשה בתוך המערה, אבל יש לשער, כי שני הפליטים חמקו ועברו מתוכה לתוך המערה השנית דרך הנקרה, המחברת את שתיהן. נקרה זו צרה היתה מעבור בה ש ן ־ ה ח ר ב והוא שב על עקביו סַר וזעף. נִכּר היה, שבלילה הקודם שב מצידו ריקם ובבוא הבקר אמר לסעוד לבו בבשׂר אחד מאתנו. פתאם ראו עיניו את שני הפליטים יושבים בפתח המערה השניה, ומיד השתער עליהם. במובן, החליקו הם דרך הנקרה לתוך המערה

לפחדו, והנה אדום־העין עושה דרכו בכבדות במרכז שבילנו ומֵרעים גבות־עיניו המְפּוּת בדלקת. ראיתי, שכל הקטנים מתחמקים ממנו אף הם, והגדולים מסתכלים בו במורא ופחד, מדי הקריבו לבוא, וסרים הצִדה לפַּנות לו את הדרך.

עם דמדומי־ערב שָׁמֵם הכַּר מסביב. כל העם באו במחסֶה מערותיהם. סרות־אֹזן הראה לי את הדרך אל מלוננו. טפסנו ועלינו אל ראש הצור, מעל לכל המערות, עד הגיענו אל נִקרה קטנה אחת, אשר לא נראתה מתחתית ההר וסרות־אֹזן נדחק ובא לתוכה.

אף אני נדחקתי דרך הפתח הצר ונכנסתי למעון־צורים קטן. בית־מלוננו זה היה נמוך מאד וגבהו רק כשתי רגל, ארכו כארבע רגל ורחבו כשלש. במקום הזה לַנו שנינו בלילה ההוא, מכֻוָּצים וחבוקים איש בזרועות רעהו.

נשמע צחוקו שנית סמוך למרפקי ואני הֵנַסתי אותו לתוך המערה בפעם השלישית.

המעשה הזה חזר ונשנה פעמים אחדות. אז נכנסתי אחריו לתוך המערה, אך לשוא חפשתיו בתוכה. סקרנותי נתעוררה בי. איזו הדרך הצליח להתחמק ממני? פעמים אחדות כבר נכנס לתוך המערה ואף פעם לא יצא מתוכה, ואף־על־פי־כן היה בא פעם בפעם ולועג לי סמוך למרפקי ממש. כך נהפכה מלחמתנו והיתה למשחק־מחבואים.

ממועד־הצהרים ועד רדת היום הוספנו לשַׂחק את משחקנו זה בהפסקות ארעיות, ורוח רֵעות וידידות צררה אותנו בכנפיה. לבסוף חדל ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן לברות ממני, וַנֵּשֶׁב יחד חבוקים איש בזרועות רעהו. כעבור עוד זמן־מה גִּלָּה לי את סוד המערה פעורת־הפה. הוא אחז בידי ונהג אותי אחריו אל קִרבה. מערה זו היתה מפַלשת למערה שנית ונקרה צרה מחברת את שתיהן. דרך המערה השנית הזאת יצאנו החוצה.

עכשו היינו רֵעים נאמנים. וכשנאספו עלי שאר הקטנים להרעימני כאשר בראשונה, חש ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן לעזרתי ושנינו השתערנו עליהם. וכה קשה היתה המכה, אשר הכינו אותם, עד כי הרפו ממני כעבור רגעים אחדים. ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן הראַני את המירה ואת כל אשר בה. על תנאי המקום ומנהגיו לא יכול להגיד לי דבר: אוצר־מליו לא הספיק לו לכך. אולם אני התבוננתי אל דרכיו ואל מעשיו והרבה למדתי ממנו. הוא הראני גם את המקומות הידועים ואת הדברים המצֻינים, אשר במירה.

הוא הוליכני אל הככר, המשתרעת בין הנהר ובין המערות, ומשם – אל היער הגדול. במקום מַעֲר קטן אשר בין העצים סעדנו לבנו בגזרים משׂרְגי־שרשים. אחרי־כן שתינו לרוָיָה ממֵי הנהָר ונָשב אל המערות, שוב ותָפס במעלה־השביל.

בשביל זה נזדמן לנו א ד ו ם ־ ה ע י ן עוד הפעם. אני לא ראיתיו מתחלה, אלא שהרגשתי פתאם בס ר ו ח ־ א ֹ ז ן, שהוא מתכַוֵּץ ונפנה הצדה, נלפת ונלחץ אל צֶלע ההר. שלא־מדעת התחלתי גם אני מתכַוֵּץ ונלפת כמוהו. אחרי־כן נשאתי עיני לראות, מה גרם

את אזנו האחת היה יכול לזקוף. השניה היתה סורחת תמיד ותלוית ברפיונה מבלי־נוע. אסון קרהו בילדותו ושרירי אזנו נפצעו, ולא היה יכול להשתמש בה כרצונו.

נאחזנו זה בזה ומלחמה אמתית, מלחמת שני נערים קטנים, פרצה בינינו. שרטנו בצפרנינו ונשכנו בשִׁנינו, תלשנו איש את שער רעהו, גפפנו איש את אחיו בידינו והפלנו זה את זה ארצה. זכורני, שהצלחתי לתפשו דרך אותה תפישה, שהיינו קוראים לה בבית־המדרש למדעים בשם „חצי־נֶלסון". בכח אותה תפישה היתה ידי על העליונה, אך נצחוני לא ארך. הוא הרים אחת מרגליו (או ידיו האחוריות) אל מול בטני, כאומר לשפוך את מעי לארץ. ומיד הוצאתיו מתוך זרועותי לחָפְשִׁי, למען הצל את נפשי, והמלחמה החלה שנית.

ס ר ו ת ־ א ֹ ז ן היה גדול ממני בשנה, אבל בעסי גדל שבעתים, ולבסוף פנה הוא עֹרף לפני. רדפתי אחריו על־פני הכּר ובמורד אחד השבילים הברחתיו אל שפת־הנהר. לאשרו היטיב ממני לדעת את מבואֵי המקום ואת מוצאיו, והוא רץ לאֹרך שפת־הנהר, רוץ ועָלֹה במעלה שביל אחר, עד שעבר את כל הככר באלכסון וקפץ לתוך מערה אחת פעורת־פה.

ובטרם ידעתי את אשר לפני, צללתי אחריו בעלטת המערה. כעבור רגע חרדתי חרדה גדולה: מימי לא הייתי במערה קֹדם לכן. התחלתי צועק ומתיפח וס ר ו ת ־ א ֹ ז ן לועג לי בפטפוט ולהג הרבה. רואה ואינו נראה, זנק עלי פתאם והפך אותי על פני. בכל־זאת לא מְלָאו לבו להשתער עלי שנית, והוא סר הצדה. בינו ובין הפתח הייתי, ובהתרחקו מעלי, לא עבר על פני; ובכל־זאת נדמה לי, כי יצא מן המערה. הקשבתי רב קשב, ולא ידעתי אנה נעלם. תמוה היה הדבר בעיני, ובצאתי מתוך המערה, ישבתי לשמור את הפתח.

ברור היה לי, כי לא יצא דרך הפתח, ואולם לא היו רגעים מועטים, וקול צחוקו הכבוש נשמע סמוך למרפקי. רדפתי אחריו עוד הפעם, ושוב רץ זה ונכנס לתוך המערה; אבל אני נתעכבתי על־יד הפתח ולא נכנסתי הפעם. נרתעתי לאחֹרַי דרך צעדים אחדים ואשוב לשמור את הפתח. גם הפעם לא יצא מפתח המערה, ובכל־זאת

המושבות על־פני האדמה. שנוי זה, שבא באֹרח־חיינו, התפתחותו ארכה בימי־דורות רבים, ולפיו נשתנו גם גופותינו גם מַהֲלָכֵנו ומעמדנו. ואולם בזה היה א ד ו ם ־ ה ע י ן משֻׁנה משאר בני־עמנו, כי דמה בתארו לבני־הדורות הקדומים אשר לפנינו, שוכני־העצים. רק מפני אשר נולד בתוכנו נשאר לשבת אתנו, ובאמת לא היה כי־אם אטַביזם, פלֵטת־ירושה מימים קדמונים, ומקומו לא הכירו בקרבנו.

עֵר מאד וקַשּׁוב מאד הוסיף א ד ו ם ־ ה ע י ן לשוטט על־פני הככר, מציץ בחרַכים אשר בין העצים ומתאמץ לראות בעיניו את חית־היער הנוראה, אשר רדפה אחרי, כפי שאמרו כֻּלם בלבם. הוא עושה כֹּה וכה מבלי התבונן בי, וכל העם צבאו בפתחי־מערותיהם ויביטו אחריו.

כפי הנראה, החליט א ד ו ם ־ ה ע י ן לבסוף, שאין שום סכנה אורבת מסביב, ויֵּשב על עקביו מראש השביל, אשר עליו עמד, בהתבוננו אל כל הנעשה מתַחת, במקום־השתיה. בדרך שובו הלך הלוך והתקרב אלי ועדַין לא הרגיש בי. מבלי־משים שֵׂרך את דרכו הלאה, עד שנגש אלי ולפתע־פתאם הרים ידו, ובלי שום התרָאה הכַּני במהירות מרעישה מכה אחת על ראשי. נפלתי אחורנית דרך שתים־עשרה רגל, עד שנחבטתי בקרקע. ועדַין אני זוכר את קול העם ברֵעו ואת שאון צחוקו וצהלתו, אשר עלה באזני מתוך המערות, ברדת המהלומה על ראשי, ואני נפעם ונדהם. בדיחה יפה היתה זאת – לפי טעם הימים ההם לפחות, – והנאה רבה נהנה ממנה כל העם.

כך קבלו בני־העדה את פני. א ד ו ם ־ ה ע י ן לא שם אלי לבו עוד, והרשות נִתנה לי להאנק ולהתיפח כאַוַּת־נפשי. נשים אחדות נאספו עלי מסביב והביטו בי מתוך סקרנות. הכּרתי אותן, כי פגשתין בשנה הקודמת, בצאתי עם אמי אל בקעת־האגוזים.

אבל אלה עזבוני מיד לנפשי, ואת מקומן לקחו מנין פרחחים סַקרניים וחצופים, אשר באו להרעימני. הם עמדו במעגל מסביבי, מוללו באצבעותיהם למולי, עִוו פניהם, צבטו ומרטו את בשרי, מתחלה נפל לבי עלי ואשא את תעלוליהם דומם, עד כי נִצתה חמתי להשחית, ואני קפצתי ממקומי ואתנפל על אחד מהם, החצוף שבכֻּלם, הוא ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן, בכבודו ובעצמו. קראתי לו ס ר ו ח ־ א ֹ ז ן, מפני שרק

בימי חיי, גם בבני ע ם ־ ה א ש גם בבני ע ם ־ ה ע צ י ם לא ראיתי כמוהו לגֹדל ולגבורה. ויש אשר בקרְאִי בעתונים את תֵּאורי המתגוששים ובעלי־האגרוף, בני־דורנו, אני מסַפק, אם היו גם המשֻׁבחים שבהם יכולים להתיצב לפניו.

חושטני, שגם הם היו נופלים לפניו חלל, בלחיצת אצבעותיו, אצבעות־הברזל אשר לו, ובמשיכת־יד אחת בלבד היה יכול לעקור מבשרם את אחד משריריהם על שרשיו כֻּלם. במכת־אגרוף שלוחה בלאחר־יד היה יכול לרוצץ את גֻלגלותיהם, כקלפות־הביצים. בבעיטת רגליו הדרסניות (הן ידיו האחוריות) היה שופך מעיהם לארץ בִּן־רגע, ובהטָיה אחת, שהיה מטה את צוארם הצדה, היה שובר את מפרקתם. ומֻבטחני שבגרימת־שִׁנים בלבד היה יכול לבקוע גם את הוריד שבגרון גם את חולית חוט־השדרה אשר לעֻמתו.

יכול היה לנַתֵּר מתוך ישיבה דרך עשרים רגל. שעיר היה עד לגֹעל־נפש. כל בני עמנו – שֵׂער קלוש לגאון ולתפארת היה להם. ואולם זה כאדרת־שער היה כֻּלו וזרועותיו ואזניו שעירות אף הן. רק בכפות ידיו ורגליו ומתחת לעיניו לא צמח שערו. מבַּער היה להבהיל ופיו עם שִׁניו, החשופות תמיד מתוך לגלוג אכזרי, ושפתו התחתונה העבה ומשֻׁרבָּבה למטה הֻתאם התאימו עם עיניו הנוראות.

זה א ד ו ם ־ ה ע י ן וזה מראהו. בזהירות יתרה זחל מתוך מערתו, ירד לרגלי הסלע, ומבלי תת לבו עלי כל־עִקר, התחיל תר את המקום מסביב. בלכתו היה כופף את גופו משוקיו ולמטה, וכל־כך ארֻכּות היו זרועותיו וכל־כך היה כופף את גופו, עד שפרקי־ידיו היו נוגעים באדמה מימינו ומשמאלו בדרך הלוכו. קשה היתה עליו דרך־הליכתו זו, כשגופו זקוף למחצה, ובאמת לא היה נוגע באדמה בפרקי־ידיו אלא כדי להחזיק מעמד. ואולם על ארבע הפליא לרוץ, אם כי בני־עמנו בכללם בקֹשי היו רצים. עוד זאת, כי חזון יקר היה בקרבנו איש מחזיק מעמד בפרקי־ידיו בדרך־הלוכו. יצור שכזה אַטביזם היה נחשב, פלֵטת־ירושה מימים קדמונים. ו א ד ו ם ־ ה ע י ן היה אַטביזם משֻׁנה עוד יותר.

עמדנו אז בתקופת המעבר מחיי הקנים אשר בעצים אל חיי

זנקה מתוך המערה, והפעוט קפץ לקראתה ונאחז בה בכל כחו, בטפסה על הסלע לשוב עמו אל מערתה.

בדד נשארתי. הכר הנרחב, אשר המה זה עתה מרב אדם, שמם פתאם. ישבתי נבוך ומתיפח. לא ידעתי את פשר הדבר. למה ברח כל העם מפני? ברבות הימים ואנכי למדתי אל דרכיהם, עמדתי על טיב הענין: בראותם אותי והנה אני רץ בכל כחי, כנמלט על נפשי מתוך היער, אמרו כלם בלבם, כי חית־טרף רודפת אחרי. החרד החרדתי אותם מרבצם, בגשתי אליהם גשת אדם שלא מן הישוב.

עודני יושב ומסתכל בפתחי־המערות, והנה הרגשתי בבני־העם, שאף הם מסתכלים בי איש איש ממקום מושבו. כעבור זמן־מה התחילו מוציאים את ראשיהם החוצה, ולאחר רגעים מועטים כבר היו קוראים ועונים זה לזה בקולי־קולות. בשעת המהומה והחרדה, אשר נפלה עליהם לרגלי, לא שבו כלם איש אל מערתו, כי רבים מהקטנים מצאו להם מקלט במערות אחרות. ועתה לא קראו אמותיהם אשה לילדה בשמו המיחד לו, כי שמות עוד טרם יהיו לנו: בני־בלי־שם היינו כלנו, אלא שהיו הוגות בקול דאגה ופחד, והפעוטות היו מכירים איש את קול אמו. אלו, למשל, היתה אמי שם אף היא והיתה קוראת לי בתוך כל הקוראות, כי אז הכרתי את קולה במקהלת קולותיהן של אלף אמות שכמותה, והיא היתה מכירה את קולי־אני בערבובית קולותיהם של אלף תינוקות שכמותי.

רגעים אחדים לא חדלו קולות הקוראים, אבל נזהר נזהרו מצאת את מערותיהם ומרדת לרגלי הצור. לבסוף יצא אחד. מאת הגורל היתה נסבה, כי היוצא הראשון הזה ימלא תפקיד חשוב בחיי, כשם שמלא תפקיד חשוב בחייהם של שאר בני־השבט, עוד בטרם בואי לשבת בתוכם. היוצא הזה הוא אשר אקרא לו בספורי אדום־העין, על שם עיניו שהיו מכות בדלקת וריסיהן האדמים תמיד, שהיו עושים רשם מוזר על כל רואם ומכריזים ברבים על אכזריות־לבו הנוראה: צבע נפשו אדם היה.

מפלצת היה במראהו וענק במבנה־גופו. משקלו בודאי שעלה למאה ושבעים ליטרה. הוא היה הגדול בכל בני־מיני, אשר ראיתי

פרק חמישי

התמונה, אשר ראיתי, נגלתה לעיני לפתע־פתאם, בהגיעי מתוך היער. עמדתי על גבול כר־נרחב. מעֵבר הכר מזה התנשאו אל עָל צורי־כֵפים רמים, ומעֶברו מזה שטף נהר. שפתו היתה תלולה ורק במקום אשר נעתקה הקרקע ממקומה בשבבר הימים וצנחה למטה, זעיר שם זעיר שם, היו נראים שבילים מובילים אל המים. אלה היו מקומות־השתיה אשר לבני־עמי, השוכנים במערות.

מירת בני־עמי היא שנזדמנה לי בדרכי. עיר־הבירה היתה זאת, במובן ידוע. אני, אמי והפטפטן, ועוד הדיוטות אחדים שבמתנו, היינו מבני־הפרוָרים. גם אנחנו נמנינו על שבטני, אם כי לא בתוכו ישבנו. קצרה היתה הדרך בינותינו, למרות אשר שבוע תמים הייתי נע־ונד ביער, עד בואי אל המערות. אלו הלכתי בדרך ישרה, כי אז היתה לי זאת רק דרך שעה אחת.

אבל נחזור לענייננו. בעמדי בפאת היער ראיתי את המערות אשר בצורי־הסלעים, את הכר הנרחב ואת השבילים, המובילים אל מקומות־השתיה. ראיתי רבים מבני־השבט נפוצים על־פני הכר. שבוע תמים תעיתי לבדי, ואני ילד קטן ואיש מבני־עמי לא נזדמן לי בדרכי. עזוב ושבַע־אימים הייתי כל הימים ההם ועתה, למראה בני־מיני, נפעמתי מרֹב גיל, ובמטֹרף רצתי לקראתם.

ואז קרה מקרה מוזר. אחד מבני השבט רָאַנִי מרחוק וקריאת־אזהרה פרצה מפיו. ובו ברגע פנה כל העם עֹרף וינס בצְוָחות חרדה וזועה. מנתרים ומטפסים על־פני הסלעים, צללו אחד אחד בפיות מערותיהם, עד הֵעָלמם... לא נותר לרגלי הצור כי־אם אחד, התינוק פעוט, אשר נשמט מידי אמו בהחפזה, הוא בכה בבכי־תמרורים. אמו

חייה, ביחוד מאלה שאֵרעו לה בתקופה זו, שאני עומד בה עכשו. ולא עלתה בידי לאַחות את חלומותי השונים, עד כדי לקשר את צאתי מבית־אמי עם בואי אל המערות.

זכורני: בדרכי פגעתי גם בּרַחֲבוּת־היער והייתי עֵבר בהן רועד מפחד, יורד לארץ ורץ ברגלי קל כצבי. זוכר אני גם ימות־חמה גם ימות־גשמים, שבאו לי בדרכי, וזו ראיה, שימים רבים הייתי נע־ונד ביער לבדי. בחלומותי שבים לתחיה יסורי, שסבלתי בימי שרב וגשמים, ועינויי הרעב הקשים, אשר הציקו לי מאד. גם זכור אזכור, במה שברתי את רעבוני. באחד מזכרונותי היותר בולטים אני רואה את עצמי יוצא לצוד לטָאות קטנות על ראש סלע תלול. הלטאות היו בורחות מפני מתחבאות מתחת לאבנים, המתגוללות מסביב, ורֻבן נמלטות מידי. אולם יש אשר בהפכי את אחת האבנים על פניה, הייתי לוכד את הלטָאה אשר מתחתיה. אפס כי הנחשים גרשו אותי מראש הסלע התלול ההוא. הם לא רדפו אחרי, כי רק התעדנו בחַמה על־גבי הצורים החלקים. ואולם פחד־הנחשים, אשר מורשת־קדומים היה אתי, תקף עלי כל־כך, עד כי נסתי מפניהם, כאלו היו דולקים אחרי. אז התחלתי מכרסם את הקלִפה המרה אשר על העצים הרכים ואֹכל גם אגוזים ירֻקים לרֹב, על קלִפתם הרכה ועל גרעיני־חֲלָבָם. כמו חי אזכור כאב־בטן אכזרי, אשר עִנה אותי באחד־הימים ההם. אפשר כי הלטאות אשר אכלתי גרמו לי כאב זה, ואפשר, כי אגוזי־הבֹּסר הולידוהו. דבר זה לא ידעתיו אל־נכון. רק זאת ידעתי, כי מזלי עמד לי, ולא הייתי לברות לאחד המורפים, בשכבי שעות אחדות מְקֻפּל ומכֻוץ על הארץ, וכאב־בטני נורא עד מאד.

זכורני: עוד אנקותי הולכות הלוך וְגוֹעַ, ולבי נמשך אחרי רקמות־האור המוזרות, המשעשעות את עיני, מדי פָּקחי ועָצמי את ריסיהן הרטֻבּים מרמעות, יְקוּת ועָצום למחצה. אחר־כך התחלתי בודק בכל אברי, עד כי נוכחתי, כי לא אנושים פצעי. עורי נתמעך במקצת ושערי נתלש זעיר שם זעיר שם; קנה רצוץ אחד, רב־חדודים בא בזרועי כמלוא־זרת, ושוק־ימיני, אשר עליו נפלתי, בהחבטי בקרקע, כאב עלי מאד. אבל סוף־סוף היו אלה פצעים קלים. גם עצם אחת מעצמותי לא נשברה, ובשַׂר־האדם היה מהיר לחיות בימים ההם מאשר בימינו אלה. ואף־על־פי־כן היתה נפילתי קשה מאד, כי צלעתי על ירכי שבוע תמים לאחריה.

שכבתי בשיחים ורגש־בדידות מעֻנה תקפני. חשתי, כי בן־בלי־בית אנכי. גמרתי בדעתי, שלא לשוב עוד אל אמי ואל ה פ ט פ ט ן, כי אם להרחיק נְדוד דרך היער הנורא, עד שאמצא לי עץ לשים בו את קני. שאלת־מזונותי לא הטרידתני: ידעתי גם ידעתי למצוא את לחמי, כי זה שנה תמימה אשר התפרנסתי מיגיע־כפי ולא הייתי סמוך על שלחן אמי. אמי רק בעצתה נהלה אותי ולא חשה לעזרתי כי־אם לעתות בצרה.

זחלתי חרש ואצא מתוך השיחים. הבטתי לאחורי וראיתי את ה פ ט פ ט ן, המנענע עוד את העץ בקול־רנה. לא נעים היה המראה, ואני ידעתי להזהר ולשמור על נפשי מאד, בצאתי לדרכי לבדי בפעם הראשונה בימי חיי.

לא שאלתי את נפשי, אנה פני מועדות. רק מטרה אחת היתה לנגד עיני: ללכת למקום, שלא תמצאני יד ה פ ט פ ט ן. טפסתי על העצים ושעות רבות תעיתי בסבכיהם, מדלג ועובר מעץ אל עץ, מבלי רדת על האדמה. אפס כי לא שמתי פני אל עבר אחד ומדי פעם בפעם עמדתי מלכת. כאחד מבני־עמי, לא ידעתי גם אני לנהוג בהגיון וסדר, ועוד גם זאת, כי ילד הייתי ומדי פעם בפעם הייתי עוצר בדרכי למען השתעשע.

כל המקרים אשר קרוני, בצאתי מבית־אמי, כהים מאד בזכרוני, והלומותי לא יכילו את כֻּלם. אִשיותי האחרת שכחה הרבה ממאורעות

והזמורות הדקות, אשר בראש האמיר. ה פ ט פ ט ן, שהיה מוג־לב מטבעו וזהיר עד מאד גם בכעסו המעֻשה, ירא לרדוף אחרַי אל בין העלים והזמורות הדקות, אשר לא יכלו לשאת את כֹבד־גופו. אלו מלְאו לבו לטפס אחרי אל ראש־האמיר, כי אז נפל ארצה דרך הזמורות השבורות, עוד טרם נתפשתי בכפו.

אבל למען עשות נקמה בי, לא היה אותו ריקא צריך לתפשני בכף, והוא גם הוא היטיב לדעת זאת. פניו הפיקו שמחה לאידי וברק־ערמומית אכזרי הופיע בעיניו. בהתחילו לנענע את העץ הֵנה והֵנה: הוא מנענע אותו ואני יושב בראש האמיר, נאחז בזמורות הדקות, המתפוצצות מכֻבדי אחת אחת ודרך עשרים רגל ביני ובין הארץ.

ביתר און וביתר־עֹז נענע ה פ ט פ ט ן את העץ, ועל שפתיו שחוק משטמה נצחת. אז בא הקץ. ארבע הזמורות, אשר נאחזתי בהן, נשברו כֻלן בבת אחת, ואני נפלתי תחתי פרקדן ועיני נטויות אל מול פני ה פ ט פ ט ן, היושב על העץ, ושברי הזמורות הרצוצות בידי הקפוצות. אשרַי, שלא במעמד חזירי־היער נפלתי ארצה והשיחים הגמישים והרעננים אשר מתחת לעץ עכבו את נפילתי.

מקרה־נפילה, כי יקרני בשנתי, ונפסק חלומי באמצע, כי הזעזוע, אשר עבר לי בירושה מדורות קדומים, כחו יפה לגשור גשר על־פני מאות אלפי השנה, המבדילות ביני ובין עֲברי הרחוק, ולהטילני אל עריסתי תוך כדי רגע. אני מקיץ רועד ומכֻסה־זעה ושומע את קול קוקִיַת־השעון, המכרזת במסדרון את מספר השעות, אולם חלומי זה, אשר בו אני רואה את עצמי יוצא מבית אמי, כבר חלמתיו הרבה פעמים, והֶעֱר לא העירַני מעולם. בחלומי זה אני נופל תמיד דרך השיחים, צועק ונחבט בקרקע.

מֻחוץ, פצוע ונאנק דם, שכבתי באשר נפלתי. הצַצתי למעלה, מבעד לעלי־השיחים, ואֵרא את ה פ ט פ ט ן יושב מעל לראשי. הוא נתן קולו בשיר־שטן, רנֵה־חדוה, ואת נענועי העץ כִּוֵן לקצב זמרתו. ומיד כבשתי את קול־אנקותי. גֹרשתי ממעוני, מעון־מבטַחים, אשר בסתר העצים, וידעתי, כי מתחַיב אני בנפשי, בהעירי עלי בבכי־כאבי את כל הטורפים אשר ביער.

היו וקֻטרם כמלֹא זרת. ולפיכך אפשר היה להם לשאת על־נקלה את משא הענפים והזרדים, שכאלו נערמו עליהם שלא לצֹרך. בני הדור ההוא לא נִסו מעולם לעשות את גגותיהם שכָבות שכבות של קָנִים. ויש להודות, שרבות סבלנו מגגנו, שהיה דולף בלי־הפוגות, ברדת עלינו גשם שוטף.

ועתה נחזור לענייננו. הפטפטן הֵמַר את חיי ואת חיי אמי גם יחד, ובאכזריות־חמה רדף אותי בלי חָשָׂך. שאיפתו להציק לי היתה המטרה האחת בחייו, אשר, עם כל פחזותו, לא הסיח דעתו ממנה אפילו לשעה קלה. גם בזאת הורע לי, כי ברבות הימים חדלה אמי לשקוד על הגנתי, כאשר בראשונה. כפי הנראה, הייתי עליה לטֹרח מפני הקטטות הרבות, אשר חלו בינה ובין הפטפטן בגללי. בין־כך ובין־כך ומצבי הלך ורע מיום אל יום, עד כי בעוד זמן־מה בודאי הייתי עוזב את בית אמי בחפץ־לב. אולם גם בזאת היתה בי יד הגורל לרעה, כי נגזלה ממני האפשרות לעזוב את בית אמי מרצון, כבן־חורין גמור. ובטרם הייתי נבון לצאת לדרכי, הָשְׁלַכְתִּי החוצה, כנֵצֶר נתעב. כן, הָשלכתי, פשוטו כמשמעו.

שעת־כֹשר זו באה לו לפטפטן, בשכבי פעם בקן לבדי. הפטפטן יצא עם אמי אל הבִּצה ללקוט גרגרים כחֻלים. נִכָּר, שבעָרמה עשה את הדבר הזה, בהתחכמו להפטר מאמי, וכעבור זמן־מה, שמעתי את קולו, בשובו לבדו דרך היער, שואג ונוהם מתוך כעס מעֻשה. הוא היה עוצר בדרכו פעם בפעם ומטפח באגרופו על לבו, כדרך כל בני־עמנו בכעסם או בבקשם להתעטף חֵמה במחשבה תחלה.

היטבתי לראות את גֹדל הסכנה הנשקפת לי במעט כֹחי, וחרד נִלְפַּתִּי בקִני. הפטפטן נגש אל העץ — זכורני: אלון היה זה — והתחיל מטפס למעלה, נוהם ושואג בלי־הרף. שפתנו היתה דלה ביותר, והפטפטן רדה בה בפרך, למען הביע את עֹז־משטמתו לי, להודיעני, כי כלה יגרש אותי מזה.

עודנו מטפס ועולה על העפאים, אשר הקן ביניהם ואני נמלטתי על נפשי, ועליתי על הבד השכוב, הסמוך לקננו. הוא רדף אחרי ואני נסתי הלאה, עולה ומטפס למעלה־מעלה, עד כי הגעתי אל בין העלים

אך נשוּב־נא אל הפּטפּטן. הוא הוסיף להתעמר בי בידו החזקה. יום־יום העניקני מהלומות וצביטות, ולא נמנע גם מנשכֵני לעת־מצוא. עתים היתה אמי מתערבת בדבר, ולבי פחד ורחב מרֹב עֹנג, בראותי אותה מורטת שערו. אולם כל מחאותיה לא הועילו כי אם לחרחר ריב, ריב בעל באשתו לכל חֻקיו ומשפטיו, ואנכי אנכי סלע־המחלקות.

אכן מעט ורעים היו ימי שבתי בבית־אמי. בת־צחוק תרחף על שפתי בכתבי את המלים האלה. בית־אמי! בית! בית, במובנו המְקֻבל כיום, לא היה לי. בית אין פרוּשוֹ כאן: דירה, אלא קרבת־משפחה סתם. אל תקרא: חיי ב ב י ת אמי, אלא: חיי ב ר ש ו ת אמי ובהשגחתה. כי על־כן לא היתה לאמי דירה קבועה אחת, כי בכל אשר מצאה לה מחסה מעל לאדמה, בהיות הלילה, שם קבעה את דירתה.

אמי אדוקה בנושנות היתה ועדַין קִננה בעצים. אמנם אלה מבני־עמנו, אשר התקדמו יותר, כבר ישבו במערות, הנשקפות על־פני הנהר. אבל אמי חשְׁכָה היתה וחששנית ביותר ובין העצים שכנה לבטח. מובן מאליו, שעל־פי־רֹב היינו מקננים רק על־גבי עץ אחד, אלא שלעתים קרובות, כשהיה הלילה מחשיך עלינו פתאם מחוץ לקִננו, היינו עולים ולנים על כל עץ שהוא. וזה מעשה הקן: במקום רחב־ידים, אשר בין העפאים, היו עושים מעין איצטַבה וּמְרַפְּדִים אותה ענפים, זמורות וצמחים לַפְּפָנִיִּים. איצטבה זו באמת היתה דומה לקן־צפור גדול, אם כי מִבְנֶהָ היה הרבה יותר מְגֻשם ממבנה כל קן־צפור שבעולם. רק בפרט אחד נבדלה צורת קננו מצורת הקנים השונים, אשר ראיתי בימי חיי: לקננו היה גג. ולא שהיה גג ממש, מעשה אדם מן הישוב, כי גם למדרגת גגותיהם של הפראים אשר בימינו לא הגיע, ומלאכתו היתה נופלת לאין שעור מכל מיני המלאכה הגרועים, אשר יוציא לפעמים האדם בן־דורנו מתחת ידו. כי ארעית היתה דרך בניָתו וחלקיו מוטלים זה על־גבי זה בחפזון ובערבוביה. כל עצמו לא היה אלא ערֵמת ענפים וזרדים יבשים, צבורים על־גבי העפאים, אשר בסתרם נמצא הקן. ערמה זו היתה נתונה על ראשי בדים אחדים, ארבעה או חמשה מוטות סמוכים זה אל זה. בדים אלו גדולים ועבים

דברים, אשר לא יֵדע אדם לעשותם כיום. ידענו למַטמֵט אזנינו, לזַקפן ולשַטחן, כְּאַוַּת נפשנו. ידענו להתגרד בין כתפינו על־נקלה. ידענו גם לקלוע אבנים ברגלינו. אנכי אנכי עשיתי זאת פעמים אין־ספורות. יתר על־כן: ידעתי לכפוף את קומתי מירכי ולמטה, וברכי זקופות, – ולנגע באדמה לא בקצות אצבעותי, כי אם במַרפקי. ואין צריך לאמר, שאין בבני המאה העשרים נער, אשר ייטיב לטפס על העצים לבקש קִני־צפרים, כמונו אז. אבל לא לאֶסְפֵּי־נוי אספנו את הביצים העזובות, כי אכול אכלנון בכל פה.

זכורני... – אך מקדים אני מאחר למְקדם. מוטב שאספר לכם תחִלה, מי הוא זה ואיזה הוא סרות־אֹזן אוהבי ומה דבר ידידותנו. עוד בשחר ילדותי עזבתי את אמי. אפשר שלא עשיתי כן, אלא מפני שאחרי מות אבי לקחה לה אמי איש אחר. מועטים הם זכרונותי, הקשורים באבי־חורגי זה, וגם המעט האלה אינם נעימים ביותר. בחור קל־דעת היה זה, כבד־ראש לא ידע מִיָמיו ולשטף לשונו לא היה מעצור. לבי יֵרַע עלי גם עתה, מדי זכרי את להגו ופטפוטו. מחשבותיו היו הדלות־הגיון, ולפיכך לא יכול לכַון מעשיו כלפי מגמה קבועה אחת. מראה־הקופים בכלוביהם יעלה על לבי תמיד את דמות־דיוקנו של זה. אכן „קופי" היה מטבע בריָתו. בתֹאר זה הצלחתי, כמדֻמה, לתארו לפניכם בעין.

תכלית שנאה שְׂנֵאַנִי למיום ראותו אותי. ומיד למדתי גם אני לירֹא אותו ואת תעלוליו הרעים. בראותי אותו מתקרב ובא, הייתי זוחל אל אמי ודבֵק בה בכל עֹז. אפס כי הלכתי הלוך וגדול מיום אל יום ולא יכולתי להִטפל אליה תמיד, ונהפוך הוא, כי ככל נער בן־גילי, התחלתי לפרוש טמנה מדי פעם בפעם. ולשעות־כֹשר שכאלה היה הפטפטן מצפה תמיד. (כאן אני רואה חובה לעצמי לבאר, שלא נקרֵאנו בשמות בימים ההם, ולא ידע אז איש את רעהו בשמו ובכנויו המיֻחדים לו. רק למען יֵקל על הקורא להבין את ספורי, קראתי אני בעצמי שמות לאלה מבני־עמי, אשר אִתם הייתי בא בדברים. „הפטפטן" – אין לך שם נאה מזה לאבי־חורגי היקר. לעצמי קראתי „גְדָל־יהשו", על שם מלתעותי, שהיו גדולות ביותר).

למסור לי את הדבר הזה. כי אוצר לשון־עמי בכללו אפשר לא הֵכיל בימים ההם יותר משלשים או ארבעים קולות.

קורא אני לאלה קולות ולא מלים, לפי שבאמת לא היו אלא קולות־הברה סתם. שִׁמושם לא היה קבוע ולא עלול להשתנות על־פי שמות־תֹאר ותארי־פֹעל. הללו עדַין היו בבחינת כלי־דבור, שלא באו לעולם. ותחת אשר נְגַוֵּן מְשׂגי פעלים ושמות־עצם בשמוש תְּאָרֵי־פֹעל ושמות־תֹאר, היינו מְגַוְּנִים קולות סתם בהטעמה יתרה, בשנוי רב או מעט בצלצול הקול ובגבהו, במהירות הבטוי או באִטיותו. אֹרך הזמן, ששִׁמש לנו כדי לבטא איזה קול ידוע, הועיל אף הוא להוסיף למובנו לוית־גַוָן מְיֻחדת.

נטיות־הפעלים לא היו נהוגות בלשוננו. את זמן הפֹעל היינו למֵדים מתוך משמעותו של כל המשפט כֻּלו. היינו מדברים רק על דברים ממשיים, לפי שגם במחשבתנו לא היינו עוסקים אלא בדברים ממשיים. כל מֻשג מֻפשט, ואפילו פשוט ביותר, היה נשגב מבינתנו, ואם קרה מקרה ורעיון מפשט עלה במחשבתו של אחד מאתנו, הרי קצרה ידו לשַתף בו את חבריו, כי קולות וצלילים לצֹרך בטויו לא היה לו. חותר היה אל מעבר לגבולי שפתו, ואם חִדש את הקולות הנחוצים לו, לא הבינו חבריו אותם מפני חִדושם. בעל־כרחו יפנה אז בעל־החדוש לעזרת הַמָּחוג, ובתנועות והעויות שונות יתאר לעיני שומעיו את מחשבתו החדשה, אם אך אפשר היה לו להביעה באלה, ובאותה שעה עצמה יוציא את הקול החדש מגרונו וישמיעו באזני חבריו כמה וכמה פעמים.

כך הלכה השפה הלוך והתפתח. הקולות האחדים, אשר היו אתנו, נתנו לנו את היכֹלת לחשוב מחשבות, שהיו מרחיקות מעט מעל לגבולי שפתנו. ומתוך כך הֻרגש צֹרך בקולות חדשים, אשר יביעו את המחשבות החדשות האלה. אך יש אשר רחקה מחשבתנו מרחק רב מכח הבטוי אשר לקולותינו, ורעיונות מֻפשטים (אמנם עמומים מאד) היו נולדים במוחנו ולא היתה לנו היכֹלת להשמיעם באזני חברינו. כי התפתחות השפה סוף־סוף לא היתה מהירה בימים ההם.

אמנם פשוטים עד־מאד היינו בחיינו אז, אך ידענו לעשות הרבה

פרק רביעי

שאלה מטרדת אחת מעֹרה בזכרונותי הקדומים האלה, — זו שאלת הזמן. פרשה סתומה היא בעיני. לא תמיד אני יודע את סדר המאורעות ויש אשר יבצר ממני להגיד אל נכון, כמה שנים עברו בין מאורע אחד לשני: אם אחת או שתים, ואם ארבע או חמש. רק בקֵרוב אני יכול לקבוע את הזמן על־פי השנוים והתמורות, שחלו בטראי מיָדעי ובמהלך־חייהם.

אפשר לי לסדר את המאורעות השונים, הידועים לי גם על־פי הגיונם הפנימי. למשל, אין שום ספק אצלי, שאותו מעשה בחזירי־היער, שהניסו אותי ואת אמי אל ענפי־העצים, ונפילתנו מעל העץ בדרך מנוסתנו, קדום בזמן להתוַדעותי אל ס ר ו ח ־ א ׂז ן, ידיד־נעורי. וברור לי גם כן, שבתקופת־הימים שבין שני המאורעות האלה עזבתי את אמי, לבלי שוב אליה עוד.

מחיי־אבי איני זוכר אלא מה שמסרתי למעלה. בתוך כל שנות חיי שלאחר אותו מעשה לא שב ולא נראה עוד. מתוך בינתי בעתים ההן, אני בא לידי מסקנה אחת זו, שֶׁנִסְפּה נִסְפָה אבי בענין רע ימים מועטים אחרי מלחמתו בחזירי היער. למותר הוא להוסיף, כי נספה בלא עת: חסֹן במלֹא אונו היה אז, ורק מיתה משֻנה וחטופה היתה יכולה להכריעו. אולם בבֵרור לא עמדתי מעודי על טיב מיתתו, ולא אדע, אם טבע בנהר או נבלע בלוע אחד הנחשים או היה לברות לְ שֵׁ ן ־ ה חֶ ר ב, הנמר הזקן.

כי רק אשר ראיתי בעיני, בימים הקדומים ההם, אותו אזכור ואותו אדע לספר. אמי לא הגידה לי מעולם, מה היה סופו של אבי, אם גם ידעה זאת בעצמה. ומסֻפקני, אם היה אוצר־מליה מספיק, כדי

רועה, ואחוז געל־נפש. החלון היה פתוח ורוח קרירה נושבת בחלל־החדר ועששית־הלילה מפיצה את אורה השוקט. ולפיכך נראה לי, שלא היינו לבָרות לשִני החזירים ואַרצה לא נפלנו; שאלמלי כן, לא הייתי כאן כיום להעלות על לבי את זכר המאורע הזה, אחרי עבור מאות אלפי שנה.

ועכשיו בואו־נא והִלָוו גם אתם עלי. התהלכו אתי מעט באשר התהלכתי אני בשחר ילדותי, לינו אתי לילה אחד ושַוו נפשכם כחולמים חלומות־פחדים מעין אלו, חלומות נשגבים מבינת־האדם. זכרו־נא, כי נער קטן ומשֻלל־נסיון הייתי. מימי לא ראיתי חזיר־יער, ולא עוד אלא שגם חזיר ביתי לא ראיתי מימי. את החזיר ידעתי רק על־פי בשרו הצלוי, המֻגש אל השלחן עם פת־שחרית. ואולם בחלומותי, היו מגיחים עלי חזירי־יער ממשיים כחיים בעצמם, ואנכי, עם הורי הדמיוניים, מטריא ומנתר במרומי העצים.

היפלא אפוא, כי לילותי, לילי־אימים, הרווני פחד והעיקו עלי בנִטלם הכבד? ארור הייתי מכל אשר בארץ ועוד זו רעה חולה, כי יָרֵאתי להגיד את דבר־חלומותי לאיש מקרובי. לא אדע, מה טעם יָרֵאתי, אלא שכאשם הייתי בעיני ולא ידעתי, במה אשמתי. כך סבלתי דומם במשך שנים רבות, עד שהייתי לאיש ועמדתי על סבת חלומותי ומוצאם.

תסיסה עצומה ורטט של חשק עז לנתר גם אני כמוהו מענף אל ענף, כחי הצפון בסתרי ישותי ושרירי אלה לוחשני ומבטיחני, שיכול אוכל לעשות כן. ומה תְּמִיהָה יש בדבר? הלא יתושו נערים קטנים, בהביטם אל אביהם, המניף גרזנו ומפיל קורות־עץ אחת אחת, כי יבוא יום והם גם הם יניפו גרזנם ויפילו קורות־עץ? וכזאת חשתי גם אָני. כחי, שבא לי בירושה מאבי, עשוי היה לחקות את מעשי אבי והוא הוא שנפח בי חרש את משאת־נפשי הַרְבֵּה על נתיבות־האויר וסיורי־היער.

לבסוף נגש אבי אלינו. חמתו בערה בו עד להשחית. זכור אזכור מראהו אז, בשַרבבו את שפתו התחתונה הבולטת, מדי הביטו בחרונו למטה, אל חזירי־היער. הוא נהם עליהם כנהמת־כלב, וְשִׁנָיו, שהיו גדולות כמלתעות־חיה, עשו עלי רֹשם כביר.

מנהגו לא הועיל כי אם להגביר את חמת החזירים. הוא קטם ענפים וזמורות וזרק אותם למטה על ראשי אויבינו. יתר על־כן, לטען התגרות בחזירים, נאחז בדָלִיַּת העץ בידו האחת, שִׁרבב את גופו למטה, עד כדי התפש בשִׁניהם, והתעלל בהם, עד שהם הושפים את מלתעותיהם הלבנות בזעם אין־אונים. תעלוליו אלה לא הניחו את דעתו, עד שקטם בד עָבֶה אחד, אחז אותו בידו האחת וברגלו האחת והתחיל נועצו בצדי החזירים המתאנפים ומחלק להם מהלומות קשות על חטמיהם. מובן מאליו, כי מאד מאד התענגנו שנינו, אני ואמי, על שחוק־השעשועים הזה.

אבל גם אָכל דבש הרבה לא טוב, ומתוך צחוק כָּבוש ורע פנה אבי לבסוף ללכת לפנינו, להנחותנו בדרכנו על־פני העצים. עתה היו כל משאות־נפשי כלא היו, ולבי נמס בקרבי מפחד, בהלחצי אל אמי, המטפסת ומנתרת בחלל־האויר. זוכר אני, כי ענף אחד נשבר מכֹּבד משׂאָהּ, בחפצה לעבור מרחק רב בקפיצה אחת. בהתפוצץ הענף, אחזַתני הרגשה מעַנה, הרגשת הנופל בחלל־האויר. נגוז היער מעיני עם אור־השמש אשר על העלים המרשרשים. כמתוך ערפל נצנצה לעיני דמות־אבי, אשר עמד פתאם מלכת להביט לאחוריו, ואז הפך הַכֹּל שחור.

ברגע ההוא הקיצותי ואני שוכב במטתי המרפדת, מכסה זעה,

בשני נקבים בתוך הפנים, פתוחים ופונים לא למטה, כי אם אל פני החוץ.

מצחו עלה בשפוע מעיניו ולמעלה, ומעיניו ולמעלה גדל פרע שְׂעַר ראשו. הראש עצמו היה מְשֻׁנה בקטנותו היתרה, וצוארו הקצר והעָבֶה משֻׁנה אף הוא.

מעין קִמּוּץ מְיֻחד היה מֻרגש במבנה־גופו — כשם שהיה מֻרגש במבנה־גופם של שאר בני־דורנו. חזהו, אמנם, רחב היה, רחב מאד, אלא שחסרו לגופו השרירים המוצקים, הכתפים הרחבות, יֹשר האֵבָרים המְהֻקצעים למשעי, וההתאמה הנאה שבצלם־תבניתו של אדם ילוד־אשה. גוף אבי היה סמל הכח, כח שאין בו יֹפי, כח פרא קדום ועז, עשוי לחטוף ולתפוש, לטרוף ולהשמיד.

שוקיו היו דקים; רגליו צנומות ושעירות, עקומות ומשֻׂרגות־שרירים. באמת היו רגלי אבי דומות לזרועות־אדם. נראות היו כעשויות קשרים־קשרים, מעשה־עבות, וסבך־הבשר העגל, המְיַפה את רגלנו אנחנו כיום, חסר בהן לגמרי. זוכר אני, כי אבי לא היה יכול לפסוע פסיעה ישרה בכף רגלו, לפי שרגל חטפנית היתה מטבע־בריָתה, וצורתה כמעט כצורת יד. בֹהן הרגל לא היתה נטועה בשורה אחת עם שאר אצבעותיה, אלא נטויה כנגדן, כבֹהן יד־אדם, עד שהיה אבי יכול לתפוש כל דבר ברגלו, ולפיכך אי־אפשר היה לו לפסוע פסיעה ישרה בכף־רגלו.

וכמראהו כן גם דרך־הלוכו משֻׁנה היה וזר. עודנו יושבים שנינו, אני ואמי, מעל לראשי החזירים הזועמים, והנה הוא הולך ובא דרך העצים, מדלג מבד אל בד ומעץ אל עץ, מתקרב ובא קל־מהרה. גם עתה, בחיי בהקיץ, בעודי כותב את הדברים האלה, ראה אראנו, בחושו לעזרתנו דרך העצים: יצור שעיר בעל ארבע־רגלים, נוהם בזעם־אפו, עוצר בדרכו מדי פעם בפעם לטפח על לבו באגרופו הקפוץ, מנתר בחליל־האויר דרך עשר רגל וחמש־עשרה רגל, נאחז בענף־עץ בידו האחת וממטלט את גופו מתוך נענוע רב אל ענף העץ השני, ולבו אינו מהסס בו ומעצור אין לפניו.

שמרתי את דרך בואו, ובכל ישותי, בכל אחד משרירי, הרגשתי

בו מפניה. אף אני ידעתי להשתמש באותו רגע רצוי, קפצתי לקראתה, דבקתי בְּחָזֶהָ, ונאחזתי בה בידי וברגלי – כן, גם ברגלי, כי היטבתי לִתְפֹּשׂ בהן כאשר בידי. וברבקי בה בכל עֹז, הרגשתי בזעזועי שערה, בהתכּוץ עורה ושריריה מתוך מאמצי־כחה.

קפצתי לקראתה, ובו ברגע נתרה זו למעלה בחלל־האויר ונאחזה בידיה בדָלִיָּה סורחת אחת. כעבור רגע חלף החזיר ועבר מתחתינו, כשהוא מקשקש במלתעותיו. הוא התנער מתמהונו, זנק קדימה ונחר נחרה אחת, שהיתה באזני כמעט כקול־החצוצרה. נחרה זו לא היתה אלא קול קורא לעזרה, כי על כן נשמע אחריה קול־דהרת גופות הרבה, משתערים מעברים ובאים דרך הסבך ושיחי־השָׂרָךְ.

מכל צד ועבר פשטו חזירי־יער על הַמַּעַר הקטן – כעשרים במספר. אולם אמי המריאה ונתרה אל ראש בד עבה אחד, גבוה כשתים־עשרה רגל מעל לאדמה; שם ישבנו לבטח ואני עודני נאחז בה. היא היתה נסערה עד־מאד, הגתה בגרונה, צוחה ונהמה נהמת־גדופים אל תוג החזירים, העומדים מתחתינו חורקי־שן וסומרי־שער. רועד הצצתי גם אני למטה, אל החיות הרוגזות, וככל אשר היה לאל ידי השתדלתי לחקות את צעקות אמי.

צעקות מעין אלו, אם כי יותר עֲמֻקות ונשמעות כקול־שאגה עבה, נָשאו ובאו מרחוק. כעבור רגע התגברו הצעקות האלה, ולא היתה שעה מועטת, ואני ראיתי אותו, את אבי, מתקרב ובא. ולא שידעתי אז שאבי הוא זה, אלא שמתוך מאורעות הימים ההם, אני בא עכשו לידי מסקנה, שהוא היה אבי.

אבי לא לִבבַני במראהו, כלבב אב את בנו, שכן היה חציו אָדָם וחציו קוף, ובכל־זאת לא אדם ולא קוף, קצרה ידי לתארו. אין מָשלו כיום על־פני כל הארץ, בבטן הארץ או מתחת לארץ. איש־מדה היה בימיו, ומשקלו בודאי שעלה למאה ושלשים ליטרה. פניו היו רחבים ושטוחים, וגבות־עיניו סרוחות ותלויות על עיניו. העינים עצמן היו קטנות, שקועות בחוריהן וסמוכות זו לזו. חֹטם כמעט שלא היה לו כלל. חטמו היה רחב ושקוע, בלי שום גב, כפי הנראה, ונחיריו

ושתי עינים מבריקות, חרטֹם ארֹך ומַלְתְּעות לְבָנות נגלו לנגדי.

זה היה חזיר־יער. הוא הציץ עלי מתוך סקרנות מְרֻבָּה, נהק פעם ושתים והניד את כֹבד־גופו חליפות מרגלו הקדומה האחת אל השניה, ובאותה שעה עצמה הניע בראשו אֶנֶה ואָנֶה וזעזע את עלי השָרך מסביבו. ואני עוד ישבתי קופא תחתי, מביט אליו מבלי הָנֵד עפעף, ולבי מרתת מִפחד.

אין זאת כי דרך אחרת, מלבד שבת דומם ובלי־נוע, לא היתה לפני. להרים קול צעקה בעצם הפחד לא ערבתי את לבי. פִּקְדַת החוש הטבעי היתה זאת. וככה ישבתי יחיל ודומם, מבלי דעת מה. והחזיר סלק את עלי־השָרך לצדדים ויצא מסתר־הסבך. סקרנותו לא היתה עוד בעיניו ונֹגַה אכזרי הופיע בהן. הוא הניע ראשו עלי מתוך איום ופסע לְעֻמתי פסיעה אחת. ושוב הניע ראשו ושוב פסע פסיעה אחת לעֻמתי.

ואז השמעתי קול־חרדה, קול צוחה או יללה, כי לא אדע, מה אקרא לו. על־כל־פנים, צעקה צרודה ואיֻמה היתה זו. ואין זאת, כי דרך אחרת, מלבד צָעֹק, לא היתה לפני באותו רגע, שכן נִשמעה לא מרחוק צעקה עונה על צעקתי. נִכּר היה, שצלילי־קולי הביאו את החזיר במבוכה, ברגע הִשָּׁמעם, ועד שהיה עומד מהסס ומטיל את כֹבד־גופו מרגלו האחת אל השניה, הגיחה עלינו איזו דמות משֻׁנה.

דמות משֻנה זו, היא אמי, מַרְאֶהָ היה כמראה אוֹרַנְג־אוּטַנְג גדול או כמראה השִׁימְפַּנְזֶה, אלא שבהרבה פרטים נכרים ובולטים היתה שונה מהם. גופה היה כבד במבנהו מגופם ושערה קלוש משערם. זרועותיה לא היו אֲרֻכּות כזרועותיהם ורגליה עבות מרגליהם. עירֻמה היתה בלי לבוש, בלתי אם שערה לבדו. אכן כאשת־מדנים איֻמה היה מַרְאֶהָ ברגזה.

וכאשת־מדנים איֻמה, הופיעה פתאם על שדה־המערכה: חרקה שניה, עוֹתה פניה, פני־פחדים, נהמה וצוחה צְוָחות ממֻשכות, שהיו נשמעות כעין כ־אה! כ־אה! הופעתה היתה כה פתאֹמית ומראֶהָ איום כל־כך, עד שהחזיר התכַּוץ כֻּלו, כמתכונן לעמוד על נפשו, ושער סטר, בהשתערה עליו. מיד נסַבה לעֻמתי, והחזיר לא קמה עוד רוח

אשר קרוני בתקופת נעורֵי הארץ ואשר רחוקים זה מזה מרחק שנים רבות, עברו עלי בחלומי במשך רגעים או דקים אחדים.

ערבוביה של מאורעות היתה זו, אך אין ברצוני להטריחכם בפרשת הדברים. רק לאחר שהגעתי לתשחֹרת וכבר חלמתי את חלומותי אלפי פעמים, נתיַשרו כל ההדורים והכל נתחַור ונתפשט. רק אז עמדתי על סדר הזמנים, ונתנה לי היכֹלת לְאַחות את המאורעות ואת המעשים בסדרם הנכון. ואז עלה בידי ליצור לי מחדש את עולמי הנָגוז, עולם חיַי, או חיי אישיותי האחרת, על הארץ בנעוריה. ההבדל שבין שני מיני החיים ההם אינו חשוב; כי הנה גם אנכי, האדם המודֶרני, שבתי וחייתי את חיַי הקדומים בחברת אישיותי האחרת.

מכיון שאין ברצוני לתת לפניכם חקירה יבשה בתולדות החברה האנושית, הנני לרקום בשבילכם את כל המאורעות השונים לסִפּור אחד כולל ונוח להבין. כי מעין חוט אחד של השתלשות המקרים נמשך ועובר בכל חלומותי. הנה, למשל, ידידותי עם ס ר ו ח ַ - א ֹ ז ן אוהבי, והנה גם משטמת א ד ו ם - ה ע י ן, ואהבת ק ל ת - ה ר ג ל י ם. בטוח אני, כי כל אלה ביחד יהיו גם בעיניכם כספור אחד מְסֻדר יפה ומלא־ענין למדי.

לא רבים הם זכרונותי, הקשורים באמי. זכרוני היותר מֻקדם, — ואל־נכון היותר חי, — הקשור בה, אולי הוא זה: דומה, כי הייתי מוטל על הארץ, בעת ההיא ואני גדול מעט, מאשר בימי חיי בקִני, אך עודני רך ורפה־אונים. התגוללתי הֵנה והֵנה בעלים היבֵשים, משתעשע בהם והוגה בגרוני הגה חרישי וצרוד. השמש זרחה עלי בחמימותה, ואני מתפנק ורוחץ בעדנים. המקום אשר בו נמצאתי היה מְקום מַעַר קטן, מכל העברים סַבוּני שיחים וצמחים מעין הַשָׁרָךְ, וממעל לראשי ועל כל סביבותי — גזעי עצי־היער וענפיהם.

ופתאם שמעתי קול שאון. ישבתי זקוף והקשבתי רב קשב. לא געתי ולא זעתי. קול הגיגי נחבא בגרוני, ואשב דומם כאבן. והשאון קרב ובא. דומה היה לנהקת החזיר. אז הקשבתי ואשמע את אִושת השיחים המזדעזעים, בפַלֵס לו איזה יצור דרך בינותם. אחרי־כן ראיתי את זעזוע עלי־הַשָׁרָךְ, הנעים מפני היצור העובר. והנה נתפרדו העלים,

פרק שלישי

החלום היותר שכיח בשחר־ילדותי היה מעין זה: כמְדֻמה היה לי, כי קטן אני מאד ושוכב מקֻפל ומכֻוָץ במין קן של ענפים וזמורות. עתים הייתי שוכב פרַקדן. בשכיבה זו, כפי שנדמה לי, בליתי שעות רבות, שוכב ומתבונן אל משחק אור־השמש בין עלי־הצמרת אשר מעל לראשי וברטט העלים, הנעים מפני רוח. לעתים קרובות היה גם הקן עצמו מתנועע אָנֶה ואָנָה, בגעת בו רוח חזקה.

אך תמיד, מדי שכבי כך בקני, הייתי באחוז־הרגשה מיֻחדת במינה — הרגשת חלל רב ונורא מתחתי. מעולם לא ראיתיו בעיני, מעולם לא הצצתי מתוך הקן ולמטה; אך י ד ע ת י ויראתי את החלל הזה, אשר אָרב לי מתחת והלך עלי תמיד אֵימים, כלוע פעור של מין מפלצת, הבולעת כֹּל.

את החלום הזה, אשר בו ראיתי את עצמי שקט ושאנן, ואשר היה דומה יותר למצב־נפש פנימי, מאשר לנסיון של פעולות ומעשים, חלמתי לעתים תכופות מאד בשחר ילדותי. אך לפתע־פתאם היו פורצים ומבקיעים לעצם חלומי זה דמֻיות מוזרות ומאורעות מבעיתים, קול רעם ורעש סערה, או מראות ארץ נכריה, אשר מִימי לא ראיתי כמוהם בחיי בהקיץ. וסופם היה — מבוכת־נפש וחזיונות־בלהה. לא הבינותי דבר מכל הערבוביה הזאת. מדת ההגיון חסרה בכל אלה.

את חלומותי לא חלמתי בסדר הגיוני, בזה אחר זה. רגע הייתי תינוק מוטל בקנו על אחד העצים, ומשנהו הפכתי גבר בעצם ימיו, כְּלי אחוז בזרועות א ד ו ם ־ ה ע י ן המתעֵב במלחמת־שנים קשה; וברגע שלאחריו הייתי זוחל בלאט ויורד אל פלג־המים בחֹם־היום. מקרים,

להודות, כי פרטים אלה של חלומותי היו באים תחלה בערבוביה חסרת־הגיון – עד אשר למדתי את תורת־ההתפתחות. תורה זו שמשה לי מפתח להם. היא נתנה את הפתרון, את הסכמת השכל לתעלולי מוחי האטביסטי, אשר עם כל היותו מוח אדם מן הישוב ובן־זמננו, האזין והקשיב לקולות עולים מעבר בה רחוק, מראשית ימי המין האנושי.

כי בימי העבר ההוא, אשר ידעתי, אדם בצלמו ובדמותו היום טרם יהיה בארץ. אין זאת כי־אם בתקופת התהוותו של האדם חייתי את חיי הראשונים עלי־אדמות.

חַיב אני, למרות החשש להיות מרחן ביותר, לחזור עוד הפעם על מה שאמרתי, כי בתכונתי האחת הזאת הריני בריה משֻנה באמת: לא די שאוצר אני בקרבי זכרונות גזעיים במדה גדושה, הנה נושא אני בתוכי גם זכרונות מְיֻחדים של אחד מאבותי הקדמונים והרחוקים מאד, העומד בפני עצמו. ואף כי הדבר הזה יוצא מגדר הרגיל, בכל זאת אין לתמוה עליו ביותר.

וזה מהלך־חקירתי. האינסטינקט אינו אלא זכרון גזעי. אם כן, הרי כֻלנו מקבלים את הזכרונות האלה איש מאביו ואמו, כשם שהם קבלו אותם אף הם מאבותיהם ואמותיהם. הרי, שצריך להיות מין אמצעי, אשר דרכו עוברים הזכרונות האלה בירושה מדור אחד למשנהו. אמצעי זה הוא מה שנקרא בפי וַיסְמַן בשם ג י ר מ פ לַ ס ם. ה״א נושא בקרבו את כל זכרונות ההתפתחות של הגזע האנושי. זכרונות אלה כהים הם וקלושים, ורבים מהם אבדו ואינם. אך יש גם מיני גירמפלַסם, הנושאים בקרבם עתרת זכרונות גזעיים — והם, אם לדבר בלשון המדע, מינים יותר אַטַביסטיים ממיני־גירמפלַסם אחרים; ומין כזה נפל בחלקי. בריה משֻנה אנכי, פליטת ירושה מקדמונים, חלום־בלהות אַטַביסטי, — קראוני בשם אשר תקראו; ואף־על־פי־כן הנני עומד פה לפניכם, חי וקים, אוכל שלש סעודות כהלכה מדי יום ביומו, ואין לאל ידכם לכפור במציאותי.

ועתה, טרם אפתח ספורי, רוצה אני להקדים תשובה לספקות התלמידים הוָתיקים של תורת־הנפש המֻשבעים, אשר יפקפקו בדברי מתוך לגלוג של בטול, ואשר יחליטו בודאי, כי הסדר ההגיוני שבחלומותי בא לי מתוך התמדה יתֵרה בלמודי ומרֹב ידיעותי בתורת־ההתפתחות, אשר נדחקו שלא מדעתי לרשות חלומותי. ראשית־כל, הרי לא הייתי תלמיד שוקד מימי. מכל בני־מחלַקתי, שגמרו את חֹק־למודם, הייתי אנכי האחרון במעלה. לבי הלך ביותר אחרי עניני התעמלות והתגוששות, וגם — למה אכחד — אחרי משחק הביליַרד. מלבד זאת, הרי לא למדתי את תורת־ההתפתחות עד שנכנסתי אל בית־המדרש למדעים, ואף־על־פי־כן עוד בילדותי ובימי־נעורי כבר חייתי בחלומותי את חיי האחרים, חיי העבר הרחוק, לכל פרטיהם. אמנם צריך אני

של הנפילה. אך רבים מאתנו – אישיותם האחרת ברורה ומסוימת יותר. רבים מאתנו חולמים את חלום הטיסה באויר, חלום המפלצת הדולקת אחריהם, חלום הצבעים, חלום המחנק מחסר אויר וחלום השרצים והרמשים. בקצרה, בעוד שהאישיות האחרת הזאת היא נחלת כֻּלנו, הנה היא מטֻשטשת כמעט בקרב האחד וברורה יותר בקרב השני. אחדים מאתנו זכרונותיהם הגזעיים חזקים ושלמים יותר מאלו של אחרים. הכֹּל לפי מדת שליטתה של האישיות האחרת באדם. כי – מדת שליטתה רבה עד־מאד. כֹּחה של האישיות האחרת שבי שקול כמעט כנגד כל אישיותי שלי, ובענין זה הרי אני, כמו שאמרתי, בריה משֻׁנה – פלֻטת דורות קדומים.

מאמין אני באמונה שלמה, כי שליטתה של האישיות האחרת הזאת – אם כי אין כֹּחה יפה כזו של האישיות האחרת שלי – היא שהולידה בלב רבים את האמונה בגלגולי נשמותיהם. השערה זו מתקבלת בנקל על לב האנשים האלה, כדבר הקרוב אל האמת. כשהם רואים בעיני־רוחם חזיונות, אשר לא ראו מעולם בעיני־בשרם, וזכרונות מעשים ועלילות מימי־עבר רחוקים – הרי הבאור היותר פשוט לכל אלה הוא, כי חיה חיו כבר מלפנים.

ואולם באחת טועים הם – בהעלימם עין מהשניות אשר בנפשם. אין אלה מרגישים בָּאישיות האחרת אשר בקרבם. כסבורים הם, כי אישיות עצמם היא זאת, כי רק אישיות אחת להם; ומתוך הנחה זו על־כרחם הם באים לידי המסקנה האחת, כי חיה חיו כבר חיים קדומים.

ואולם אך מִשְׁגֶה הוא אתם: לא גלגול־נשמות הוא זה, רואה אני את עצמי בחזון נודד ותועה ביערות הארץ בנעוריה, ואף־על־פי־כן לֹא את עצמי אני רואה, כי־אם את מי שהוא רק חלק רחוק ומְרֻחק ממני, כשם שאבי ואבי־אבי הם חלקים ממני – פחות מְרֻחקים. אֲנִי – הָאַחֵר הזה – אחד מאבותי הקדמונים הוא, אבי־אבות־אבותי, אשר חי על האדמה בראשית ימי הגזע האנושי, ואבי זה הקדמוני בעצמו היה אחד מצאצאי משפחה קדומה אחרת, אשר ימים רבים לפני זמנו כבר רכשו להם אצבעות בקצות ידיהם ורגליהם ולמדו לטפס בעצים.

שמור בה זכרון הנסיונות מימי־הגזע הקדומים, כשם שבאישיות ו הערה שמור זכרון נסיונותינו בהקיץ.

ורק לאחר שהגעתי למדרגה זו במהלך מחשבותי נפקחו עיני לראות אור. אור זה הופיע עלי בבת־אחת בזהרו המבהיק, והאיר לי את כל הסתום והכמוס, גלה ובאר לי את כל הבלתי־טבעי והבלתי־אפשרי בנסיונות חלומותי. לא אישיותי בהקיץ היתה המושלת ברוחי בשעת שנתי. אישיות אחרת היתה זאת, מֻבדלה ומסֻימה, האוצרת בקרבה אוצר חדש ומיֻחד של נסיונות והרגשות, והשומרת בקרבה, בכל הנוגע לחלומותי, זכרון כל אותם הנסיונות וההרגשות המיֻחדים במינם.

מה טיבה של אישיות זאת? מתי חיתה בעצמה חיי־מציאות על כדור־ארצנו, עד כדי לקלוט לתוכה את כל האוצר הזה של נסיונות והרגשות משֻנים? על השאלות האלה נתנו לי חלומותי עצמם תשובה מספקת. בעל האישיות הזאת חי בימי־הקדם הרחוקים, בהיות עוד הארץ בנעוריה, באותה התקופה הנקראת בפינו בשם התקופה השלישונית המאֻחרה.

הוא נפל מעל העצים פעם בפעם, אך לארץ לא הגיע. הוא יבב מפחד לשמע שאגת האריה. חיות־טרף רדפו אחריו ונחשי־מות אפפוהו. הוא ישב בסוד בני־מינו ומלמל בשפתיו במועצותיהם, והוא ידע את תנואהם של בני עם־האש ביום ברחו מפניהם.

אם־כן – אשמע אתכם טוענים – מדוע אפוא אין גם לנו חלק בזכרונות הגזעיים האלה, מאחר שגם אנחנו יש לנו אישיות כהה אחרת, זו שנופלת בחלל־האויר בשנתנו?

ואני אענה אתכם בשאלה אחרת: וכי לא ראינו עגל בעל שני ראשים? תאמרו: בריה משֻנה היא זו. וכזאת אמנם אשיב לכם גם על שאלתכם. האישיות האחרת הזאת והזכרונות הגזעיים האלה ל י הם, ל י ולא לאחר, יען כי בריה משֻנה אנכי.

אך אבאר־נא את דברי ביתר באור: הזכרון הגזעי היותר שכיח בקרבנו הוא חלום־הנפילה בחלל האויר. האישיות האחרת הזאת הטבועה בנו, אישיות כהה היא מאד. כמעט רק זכרון אחד לה – זה

לכמה מצבי־רוח ונסיונות מוזרים בחיי האדם. הנה, למשל, חלום הנפילה בחלל־האויר – חלום זה, שהוא שכיח ביותר וידוע כמעט לכל אדם מתוך הנסיון, חלום זה, כך אמר לי מורי, הוא אחד מזכרונות הגזע. ראשיתו נעוצה בדברי ימי אבותינו הקדמונים, אשר ישבו בעצים. בהיותם שוכני־עצים, היתה הנפילה צפויה להם תמיד כסכנה אורבת. רבים מהם מתו בדרך זו; וכֻלם כאחד ידעו את טעם הנפילה הנוראה, בהצילם את נפשם מן הסכנה מתוך אחיזה בדליות בעת נפלם לארץ.

והנה הנפילה הנוראה, שרק בדרך זו נמנע ממנה האדם, היתה גורמת לו זעזוע. זעזוע כזה הוליד שנויים מוֹלֶיקוּלָיִים בתָאי־המוח. השנויים המוליקוליים האלה עברו בירושה לתוך תאי־המוח של הדורות הבאים ונעשו אפוא לזכרונות הגזע האנושי כֻלו. ובהן, בשעה שאנו חשים מתוך שֵנה או מתוך נמנום, כי נופלים אנחנו באויר, ואנו מקיצים נדהמים ונרעשים בטרם הגענו לארץ, הרי איננו אלא זוכרים את אשר עבר על אבותינו שוכני־העצים ואת אשר הָטְבַּע בטבע הגזע כֻלו על־ידי שנויים בתאי־המוח.

אין שום פלא בדבר זה, כמו שאין כל פלא באיזה אינסטינקט שהוא. אינסטינקט אינו אלא הרגל טבוע בחֹמר הוָיָתנו, העובר אלינו בירושה מדור דור. אגב, כדאי להעיר, שבחלום־הנפילה, הידוע היטב לכל אחד מאתנו, לעולם אין אנו נחבטים בקרקע. הנפילה לקרקע – הרי זו כליון. אלה מאבותינו הקדמונים, שוכני־העצים, אשר נפלו לארץ, מתו מכֹּחַ הנפילה. אמנם זעזוע נפילתם זאת עשה אף הוא רֹשם בתאי־מוחם. אך הם מתו תוך־כדי־רגע, טרם הספיקו להנחילו לבאים אחריהם. אנחנו כֻלנו, החיים היום, הרי אנו יוצאי־חֲלָצֵיהם של אלה, אשר בנפילתם לא הגיעו לארץ; ולכן אין אנו מגיעים לעולם לארץ בחלום נפילתנו.

ובזה הגענו לענין הפרדת האישיות. אין לך אדם, אשר תהיה לו הרגשת הנפילה בחלל־האויר בהיותו עֵר. אישיותנו הערה אינה באה לידי נסיון כזה. נמצא – וזוהי ראיה שאין לה סתירה, – כי יש בנו מין אישיות אחרת, ברורה וקבועה, אשר תפול למטה בהיותנו ישנים, ואשר כבר היו לה נסיונות בנפילה זו – בקצרה: אישיות, אשר

פרק שני

אמרתי למעלה, כי מעולם לא ראיתי בן־אדם בחלומי. עובדה זו נתחוורה לי עוד בשחר ילדותי, והייתי מֵצר מאד, שאין עמדי גם אחד מבני־מיני. גם בהיותי ילד קטן כבר הכרתי מתוך אימי־חלומותי, כי א״לו יכולתי למצוא לי רק אדם אחד, רק ילוד־אשה אחד, כי־אז נצלתי מחלומותי, ובלהותיהם לא היו מוסיפות עוד לגזול מנוחתי. רעיון זה היה מציק לי לילה־לילה במשך שנים רבות: לוּא רק יכולתי למצוא לי אדם אחד – ונצלתי!

צריך אני לחזור ולהטעים את דברי הקודמים, כי הרעיון הזה היה חולף במוהי בעצם חלומי, ואני מביא עובדה זו כראיה לדו־הפרצופים המטשטשים בי בערבוביה, כאות ומופת, שיש נקודת־מגע בין שני חלקי הנפרדים. אישיותי האחת, האישיות החולמת, חיתה את חייה בעבר הרחוק, בטרם היות האדם על הארץ בצלמו ובדמותו הידוּעים לנו; ואישיותי האחרת, זו החיה בהקיץ, נדחקה ובאה אל תוך חלומותי, במדה שהכירה אותה שעה במציאות האדם.

אפשר, שחוקרי־הנפש מאנשי־הספר יחשבו, כי משתמש אני במבטא „הפרדת האישיות" שלא כהלכה. אמנם ידעתי את הוראתו של מבטא זה בתורת־הנפש, ואולם מֻכרח אני להשתמש בו לפי דרכי, מחֹסר מבטא יותר הוגֵן. הבה אבאר לכם, מה ראיתי על כבה להשתמש, שמוש נכון או בלתי־נכון, במבטא זה דוקא.

רק לאחר שהגעתי לתשחֹרת והייתי כבר מתלמידי בית־המדרש למדעים, התחלתי להכיר את ערך חלומותי ולבוא עד סבתם. קֹדם לכן היו נראים לי כתפלים וחסרי כל סבה ממשית. אך בבית־המדרש למדתי את תורת־ההתפתחות ותורת־הנפש, וידעתי למצוא פשר

והייתי בעיניהם כמתעתע. ולכן החרשתי תמיד, בשמעי ספורי־מעשיות בשדים ורוחות. שמעתי וחִיַּכתי לנפשי בפנים זועפים. חשבתי על לילות־פחדי, וידעתי, כי אכן חזיונותי היו דברים של ממש – ממשיים בחיים עצמם, ולא ערפלים קלושים וצללי־דמיון התלוים על בלימה.

כי אני – מפלצות דמיוניות לא הלכו עלי אֵימים ורוחות רעות לא בִעתוני. הנפילה מגבהי עצים למטה, דרך דָלִיות עבֻתות, הנחשים, אשר שָפוּנִי בעודי מתחמק ונמלט מפניהם, מקפץ ומנתר ברתת, כַּלבי־הבר, אשר דלקו אחרי על־פני הרחָבות והניסוני לתוך מעמקי־החרֹש – אלה היו בלהות ממשיות, מאורעות ומעשים שהיו, ולא תעתועי־הדמיון, מעשים של חיי בשר־ודם וזֵעת הגוף. מפלצות, שדים ורוחות רעות – רק כידידים טובים היו בעיני לְעֻמת הפחדים, אשר על עמי על משכבי בלילות ילדותי, ואשר עוד יוסיפו להלָוות אלי בלילות גם עתה, בכתבי את השורות האלה, ואנכי כבר באתי בימים.

ובראותי אותו הפעם מאחורי שבכת סוגרו, כלוא ומחסר־ישע, נצתה חמת־נקם בקרבי. חרקתי שן אל מול פניו, כרכרתי כנגדו אנה ואנה, השתוללתי וצעקתי צעקות־פרא ועויתי את פני לעמתו, למען הרעימו. אף הוא ענה אחרי בקול, השתער בזעם על השבכה ושאג לעמתי שאגת־קצף אין־אונים. אָה! גם הוא הכירני וצלילי־קולי היו צלילים ידועים וברורים לו משכבר־הימים.

הורי נבהלו. „הילד חולה", אמרה אמי. „אחוז־היסטריה הוא", אמר אבי. מעולם לא הגדתי להם דבר, והם לא ידעו מאומה. גם אז כבר למדתי להסתיר מעין אנשים את תכונת־נפשי זאת, אשר, לפי דעתי, בצדק אקרא לה הַפְּרָדַת האישיות לחצאים בנפש האדם.

ראיתי רק את המנַחש, וזולתו לא הוספתי לראות דבר מן הקרקס בערב ההוא. הורי לקחוני הביתה תְשוש־כֹּח ונרגז־עצָבִים, כלי חלה ודואב על חיי הממָשיים, אשר פרצו בהם פרץ חיי האחרים, חיי חלומותי.

אמרתי למעלה, כי ידעתי להסתיר את סודי מעין כל. רק פעם אחת גליתי את הענין הזר הזה לאחר. זה היה נער קטן, חברי הטוב, ושנינו בני שמונה שנים אז. מקטעי־חלומותי שִׁויתי לנגדו תמונות מחיי העולם הנעלם ההוא, אשר אני מאמין באמונה שלמה, כי חיה חייתי בו לפנים. ספרתי לו על־אודות בלהות הימים הקדומים, על־אודות סרוח־אֹזן אוהבִי ותעלולי שנינו, על־א־דות מועצוֹת המלַהגים והמפטפטים, על־אודות בני עַם־האש ומושבותיהם.

הוא צחק ולעג לי, וספר לי אף הוא ספורי־מעשיות על־דבר הרוחות והמתים התועים בלילות. ביחוד הִרבה לצחוק על תעתועי דמיוני הרופף. בכל אשר הוספתי לספר לו, כן הוסיף הוא לצחוק. עמדתי ונשבעתי לו בלבב תמים, כי כֵנים כל הדברים האלה, ואז נתן בי עיניו מתוך תמיהה מוזרה. קטעים מפליאים מספורי מסר גם ליתר חברינו, וכֻלם התחילו מתבוננים אלי בעיני תמהון וחשד.

נסיון מר היה לי זה, ואולם הרבה למדתי ממנו. ראיתי כי שונה אני מבני־מיני, יוצא מגדר הרגיל בתכונת־נפש נפלאה, אשר חברי לא יוכלו לעמוד על טיבה, ואם אמרתי להרבות דברים עליה —

בקרקס? הם היו מידעַי, או, יותר נכון, שונאַי מלפנים, אשר הרוו את לילותי פחד וזועה.

הוי, יערות אין־קץ אלה עם עלטה זאת, משכן בעתה ובלהות! ימים רבים תעיתי בהם, יצור נפחד, מֻרדף, רועד מקול עלה נדף, נבעת ממראה צלי, נטוי אוזן וצואר, ער ומקשיב לכל רחש, תר וסוקר על סביבותי, מוכן ומזומן לשאת את רגלי בין־רגע ולהמלט כל עוד נפשי בי. כי שַׁחַר שְׁחרה לי כל חית־פרא השוכנת ביער, וחתת־אלהים אימה היא אשר היתה עלי להניסני מפני המפלצות השואגות לטרף מסביב.

בהיותי בן חמש הלכתי אל הקרקס בפעם הראשונה בימי חיי. שבתי משם הביתה מדֻכדך וחולה — ולא מאכילת בָמְנים ושתית לימונדה ורדה, אלא כך היה מעשה: נכנסנו אל אהל־החיות, והנה שאגה צרודה הרעידה את האויר. שמטתי את ידי מתוך יד אבי, וכמֻכה־שגעון פניתי לו ערף ונסתי דרך הפתח, נתקלתי בבאים אל האהל, נפלתי אפים ארצה ולא חדלתי מצוח, אחוז פחד וזועה. אבי תפסני והתחיל לשדלני בדברים. הוא הראה על המון המבקרים, אשר לא שמו לב לשאגה כל־עקר, והרגיעני בהבטחותיו, כי כל רע לא יאֻנה לי.

ובכל זאת הייתי נפחד ומרעיד כֻלי, בגשתי אל סוגר האריה לאחר פתוייו ושדוליו של אבי לאמץ את לבי. אָה, בין־רגע הכרתי אותו! פריץ־החיות! הנורא והאים! ובחזון־רוחי הבריקו זכרונות חלומותי: שמש־צהרים זורחת על העשב הגבוה, תוא רועה בדשא לאִטו, ופתאם — נתפלג העשב לשנים בפני שחום־העור, השוטף ובא, מזנק וקופץ על־גב התוא, והנה קול נהם זועם וגעית נאקה, ופצוח עצמות מְרצצות. ועוד תמונה: שלוַת־פלג קרירה, סוס־הַבָּר עומד במים עד לברכיו ושותה בנחת, והנה שחום־העור — שוב אותו שחום־העור! — בא בזנוק וקפיצה, ואחר — צוחת הסוס ושכשוכו במים, ופצוח עצמות מְרצצות. ושוב תמונה: אפלולית בין השמשות ודממת־תוגה, דממת היום הגֹוע, ופתאם שאגה נוראה, שאגת גרון פעור לבלי־חק, פתאֹמית כתרועת־מות, ותכף לאחריה — יללת־זועה רבה בין העצים, וגם אני רועד מפחד ונושא את קולי ביחד עם כל המיללים בין העצים.

עיניכם הרואות, כי כל המסֻפר בזה מערער את החֹק המְקֻבּל בדברי חלומות, שאין אדם רואה בחלומו אלא מה שראה בהקיץ, או צֵרופי הדברים שראה בהקיץ. ואולם חלומותי אני כֻּלם כאחד עִרערו את החק הזה. בחלומותי לא ראיתי מאומה מכל אשר ידעתי בהקיץ. חיי בחלום וחיי בהקיץ היו מְפֹרשים וּמֻבדלים אלה מאלה, ולא היה דבר משֻׁתּף להם זולתי אנכי בעצמי. אני הייתי הבריח המבריח אותם וחי את שני מיני החיים האלה גם יחד.

בראשית ילדותי למדתי לדעת, כי אגוזים מהחנוני יבואו, וגרגירים — ממוכר־הפֵּרות. ואולם עוד בטרם קניתי לי את ידיעותי אלה, כבר קטפתי בחלומי אגוזים מעל העצים או אָריתי אותם מעל האדמה ואכלתים מתחת לעצים, וככה אכלתי גם גרגירים מעל זרדים ושיחים. והלא מעולם לא נִסיתי באלה בהקיץ.

עד עולם לא אשכח את אשר הרגשתי בפעם הראשונה, בראותי גרגירים כחֻלים, מֻגָּשים בקערה אל השלחן. מעודי לא ראיתי גרגירים כחֻלים קֹדם לכן; ובכל־זאת — אך העיפותי עיני בהם, והנה קמו במוחי זכרונות חלומותי אשר חלמתי, בהיותי נודד על־פני אדמת־בצה ואוכל גרגירים כחֻלים כנפשי־שָׂבעי. אמי שמה לפני פִּנכה מלאה גרגירים. לקחתי מהם מלוא־הכף; אך בטרם הגשתיה למו־פי, וכבר ידעתי מה יהיה טעמם לחכי. ואמנם לא טעיתי. זה היה אותו הטעם החריף, אשר טעמתי אלפי פעמים בשנתי.

נחשים? ימים רבים בטרם שמעתי מפי איש, כי יש נחשים בעולם, וכבר עֻנֵּיתי מהם ענויים קשים בשנתי. הם אָרבו לי בתְרפות היער; זִנקו ולָחשו לרגלי; התעַוּתו והתפַּתלו בעשב היבש או על־פני קרחות־סלעים חשׂופות; ויש אשר דלקו אחרי והבריחוני אֶל צמרות העצים: הם מקיפים את גזעי העצים בגופיהם העבים והמבריקים ומדַדים אותי מעלה־מעלה, ואנֹכי מטפס ומניע את ענפי העצים, כופפם ומנַפצם בכֹבד גופי, וראשי סחרחר מגֹדל המרחק ביני ובין האדמה. הנחשים האלה, עם לשונותיהם, אשר מראה המזלֵג להן, עם עיניהם הזוגגיות הירֻקות, קַשקַשתם הנוצצת, להישתם וקשקושם, — האם לא ידעתים מכבר ביום ראותי אותם בפעם הראשונה בימי חַיי, מוּנָפים לרַאוה בידי המנַחש

עם־הָאֵש ועם־העֵצים, גם שיחם ולהגם של בני־העדה במועצותיהם. כי לא ידעתם מימיכם את שַׁלְוַת המערות הקרירות בצוקי־הסלעים, ובחוג הכורעים לשתות מאַמות־המים כפנות היום לא באתם. כי מעולם לא הרגשתם את צביטות רוח־הבֹּקר בצמרות העצים, וטעם הקלִפה הרעננה לא ימתק בפיכם.

אכן אין טוב לפניכם בלתי־אם תדעו ותבחנו את כל אלה, כאשר ידעתים ובחנתים אנֹכי, דרך מאורעות ילדותי. בהיותי נער דָמיתי בכֹּל ליתר הנערים – בחיי בהקיץ; ואולם בשנתי שונה הייתי מהם. עוד משחר־ילדותי היתה לי שנתי עת זועה ומגור. רק לִעתים רחוקות מאד ידעתי את החלומות במנעמיהם. בקִרבם היו חלומותי רְוֵי־פחד – ופחד מוזר וסתום, אשר לא ידעתי שחרו. בחיי בהקיץ לא תקפַני מעולם רגש דומה אף במקצת לאותו רגש הפחד, אשר העיק עלַי בשנתי. בטיבו ובצביונו נִפְלֶה היה מכל רגשותי והרגשותי.

למשל, היה הייתי נער בן־כרך, או יותר נכון, ילד בן־כרך, אשר תבל־יה מחוץ לעיר – ארץ לא עָבַר בה איש היא בעיניו. ובכל־זאת מעולם לא ראיתי כרַפים בחלומותי; ומעולם לא נקרה לי בחלומי מראה בית למושב אדם. יתר על־כן: מעולם לא פָרץ מראה אדם בן־ישוב פֶּרץ בחומת־תרדמתי. אני הנער, אשר ראה לא ראיתי עצים טימי, בלתי־אם בגני־העיר ובספרים מצֻיָרים, תעיתי בשנתי ביערות־עד לאין־קץ. ועצים אלה, עצי־חלומותי, לא עברו לפנַי במראה כטשטושי חזיון כהה; בולטים היו וברורים למאד, קרוב הייתי אצלם ולבי גַס בהם, ראיתי כל ענף מענפיהם, כל זמורה מזמורותיהם; ידעתי והכרתי את כל אחד מעלֵיהם.

עוד זכור אזכור את רגשותי, בראותי אַלון בפעם הראשונה בהקיץ. הבטתי על עליו, ענפיו וזרדיו, ופתאם נתחַור לי בבהירות מדַכּאת, כי את מין העץ הזה עצמו כבר ראיתי פעמים אין־ספורות בשנתי. וכמו־כן לא השתוממתי, בהכירי ימים רַבִּים אחרי־כן את הָאַשוּחַ, את האֵלה, את הלִבְנֶה ואת הדַפְנָה, בו ברגע שנתַתי את עיני בהם. את כֻּלם ראיתי קֹדם לכן, והייתי רואה אותם גם אז לילה לילה בשנתי.

פרק ראשון

תמונות! תמונות! תמונות! עוד בטרם למדתי דעת, שאלתי את נפשי בתמהון מדי פעם בפעם, מאין באה שפעת התמונות האלה, אשר הגיחו בהמון אל תוך חלומותי: כי מימי לא ראיתי כתמונות האלה בהקיץ. הן ענו את נפשי בילדותי, בהפכן את חלומותי לחזיונות־אימים עוברים לפני בסך; ובגדלי מעט הוכיחו לי, כי שונה אני מכל בני־מיני וארור מכל הבריות אשר על־פני הארץ.

רק הימים הביאו מעט רוחה לנפשי. בלילותי מלך הפחד – הפחד הגדול! מעז אני להגיד בפה מלא, כי בין כל האנשים, המתהלכים אתי על־פני האדמה, לא ימצא גם אחד, אשר ידע פחד דומה אף במעט לפחדי אנכי. כי פחדי הוא פחד ימי־הקדם הרחוקים, הפחד אשר התהלך על־פני הארץ בעודה בעצם נעוריה. בקצרה, הפחד אשר שלט בארץ שלטון גבוה בימים הנקראים בשם התקופה השלישונית המאחרה.

פשר דברי מה הוא? רואה אני, כי דברי צריכים באור, בטרם אוכל לספר לכם את תכן חלומותי. שאם לא כן – לא תבינו דבר מכל הידוע והברור לי כל־כך. בעודי כותב זאת, והנה כל הבריות והמקרים, ילידי אותו העולם האחר, עולים ועוברים לפני עיני דרך פנס־קסם גדול ונרחב; ואולם ידעתי גם ידעתי, כי בעיניכם יראו כל אלה כדברי־הבאי, אשר אין להם שחר.

ידידותו של סרוּחַ אֹזֶן אוהבי, חן־קסמה של קַלַּת־הָרַגְלַיִם, תאוָתו ופראותו של אֱדוֹם־הָעַיִן – במה נחשבו כל אלה בעיניכם? רק חזיונות־שוא ומדוחים. ותזיונות־שוא ומדוחים יהיו בעיניכם גם מעללי

ורזים, נותני כנפים לדמיון, אצורים בה! ואמן כגון דז׳ק לונדון, כיון שהציץ אל מאחורי הפרגוד של התפתחות־האדם, שוב אינו מוצא מרגוע לרוחו, עד שיעמיק לחדור אל לב הפלא, המתחמק ממבטו ויעלה על הבד את שרטוטיו האחדים, לפחות, אשר תפסה עינו. כי מגֹרה סוד־החיים הכביר את הרומַנטיקן, ושלא בטובתו הוא משתעבד לו ועובדו באהבה וביראה; נופל הוא אפים ארצה לפני „הגבורה" שבזרם החיים, „גבורה־שבתפארת", ואומר שירה בדחילו ורחימו, ושירתו הסוחפת אותנו בשטפה, מַרְחַקְתֵּנו מִיֵשותנו ומשַתַּפתּנו לשאר ההויה כֻּלָּה. כי זה כֹּחו של משורר רומַנטיקן וזה כֹּחו של דז׳ק לונדון.

כ"ז אדר ב׳ תרפ"א.

ש. הַלְּקין.

הגדולות, המתנכלות בקרחון להלך הבודד, בסערות־הים העזות ובזעזועי־הארץ העצומים ראה אותם והשתחוה לפני גאון־הדרם. ואת הכח העור הזה בקש לונדון גם באדם, ובכל אשר מצא אותו ידע לתארו כל־צרכו. אבל מה לכח עור זה, אשר אהב דז'ק לונדון אהבת־פרא, ולתורות פילוסופיות מבית־מדרשו של ניטשה? אולי ישמעו דברים אלו כפרדוכס, אולם עובדה היא, שמן החברה האנושית כמעט העלים לונדון עיניו. הסוציליסמוס שלו המתגלה באי־אלו מספריו, סוציליסמוס של רגש הוא ולא של השקפת־עולם פילוסופית. ואין דז'ק לונדון אומר לכפות את רגשו על אחרים: מתאר הוא את חיי דלת־העם, אשר ראה בלונדון, כדרך שהוא מתאר את כל רשמי־חייו. יתר על־כן: דוקא בספרים סוציליים אלה אתה מרגיש מעין אונס וכבדות. והטעם פשוט עד־מאד: כאן, בחיי המציאות האנושית, אין דז'ק לונדון יכול לפרש ידיו לשחות כדרכו. בגלים אחרים הוא אוהב לחתור, בגלי הכח הגורף שבטבע, אשר בו ילחם האדם, היחיד החלש, ויוכל לו. טעות גדולה טעו הרבה ממעריציו של דז'ק לונדון ומבקריו הקשים, ביחוד מאלה אשר מחוץ לאמריקה: אין דז'ק לונדון אלא רומנטיקן, כורע לפני כחות־הטבע הסמוים ומספר מתוך כריעה, איפה ואיככה נגלו אליו הכחות הסמוים האלה.

ואם רוצה אדם להכיר את דז'ק לונדון בדמותו ובצלמו ילך לו אצל יצירותיו הרומנטיות ובהן ימצא את מבקשו. „קול הדם", „לפני היות האדם", „זאב־הים" וכיוצא באלה מיצירותיו, שלמרות מצען הריאליסטי, רומנטיות הן בהתפעלותן הכבושה מכח־החיים, הסמוי מן העין, משמשות בבואה נאמנה לדז'ק לונדון האדם, שהוא הוא דז'ק לונדון האמן. הנה למשל, „לפני היות האדם", ספר זה, שבו דז'ק לונדון הרומנטיקן מרחיק בדמיונו אולי יותר מבשאר ספריו ומכניסנו לאותו עולם נשכח ורב־הקסם, שאליו נמשך לב כל אדם ביודעים ובלא יודעים: אבות־אבותינו, אשר לפני אדם הראשון, מי היו הם ומה טיבם, מה מלחמותיהם ומה נצחונותיהם, – כמה אפיני ספר זה לאמן כדז'ק לונדון! כמה הוא מגלה לנו מרוחו הרומנטית, המתפעלת דוקא מן האיתן והקים שבחיים! שלשלת־היוחסין של האדם המודרני כמה סודות

בורה־זהב באלַסקה, הֵלֶך נודד מירכתי־צפון עד קצוי־נגב רחוקים, פועל בבתי־חרשת רבים ושונים ועושה בכל עבודה בשעת־הדחק, — כלום יסיח דעתו ביצירותיו מרשמי־חייו ויטפל בחיי אחרים? לא יפלא אפוא, כי את אשר קרהו יספר לונדון בספריו, ואשר לא קרהו אותה לא יספר. ומספר הוא, מפני שהוא אוהב לספר במאורעות־חייו; ולא מפני שהוא רוצה ללמד את אחיו בני־האדם מה שלמד בחייו: קורותיו מענינות אותו, ולמה לא יהגה אחרים בהן? וכדברי טשארמיאן לונדון אשתו: „תכונה נחמדה היא בדז'ק, אשר יאהב לחלוק עם אחרים את כל אשר בו יתענין: שעשועיו, ספריו, פרקי־משנתו". ו„תכונה נחמדה" זאת היא המאיצה בדז'ק לונדון האמן, עשיר־הרשמים לספר לנו את רשמיו. לספר ביכלתו ולא ללמד, לספר ולא לתקן עולם. כי יותר משלבו הולך אחרי העולם ואחרי תקונו, הולך הוא אחרי רשמי חייו ואחרי חפצו לספר ולספר בהם.

ולפיכך תמוהה היא הטעות הגדולה, שטועים בדז'ק לונדון מעריציו הרבים מעבר מזה ומתנגדיו הקשים מן העבר מזה. באלה כן גם אלה רואים בדז'ק לונדון אמן פילוסוף (אמן ממש, או נראה כאמן), שקושר כתרים לַכֹּחַ בכל גלוייו ורוצה להדביר את העולם תחת רגליו, אלא שהראשונים אומרים עליו, על לונדון, שהוא בוחר בכֹּח, למען בער הרע מקרב הארץ, לתקן עולם במלכות־שַׁדי, והאחרונים דורשים את תורתו לגנאי ואינם רואים בה אלא אַלָּמוּת גסה, צביעות והתפארות־שוא. אבל עד שאֵלה מדַינים עם אלה, דז'ק לונדון מה חטא, שמעלילים עליו עלילות משֻנות ושמים בפיו תורות, אשר אולי לא עלו על לבו? בכלל מה לדז'ק לונדון ולתורות? „משורר כֹח־האגרוף" קוראים לו ברוסיה, ודז'ק לונדון לא ידע שירה אחרת, זולתי שירת־חייו על מאורעותיה השונים והמשֻנים! אמנם הֵעָרֵץ העריץ לונדון את הכֹּח, אבל לא את כֹּח האדם בר־הדעת, כי אם את כֹּח־הטבע העִוֵּר, כֹּח־האיתנים, אשר ידע פנים אל פנים. בו היו כל מעיָניו, בו ובמלחמה הרַבָּה, הנטושה בינו ובין האדם החלש, המשתרר עליו ונעשה מתוך כך כֹּח עִוֵּר, כֹּח־איתנים אף הוא. כי את הכֹּח השוטף, העִוֵּר הזה ואת המלחמה הזאת ראה דז'ק לונדון בעיניו. בערבות־השלג

דְזֶ׳ק לוֹנְדוֹן

(דברים אחרים)

„לפני היות האדם" ספור נוח הוא, שאינו זקוק להקדמה, ודברים אחרים אלו לא באו, אלא לצַיֵן אמת אחת, שעדַין לא עמדו עליה הרבה מקוראיו של דזֶ׳ק לונדון, המגלים ביצירותיו פנים שלא כהלכה, לשבחו או לגנותו. אמת זו פשוטה היא: אין דזֶ׳ק לונדון פילוסוף מבקש דרכים לתקונו של עולם ולא משורר גלוי־עינים, רואה ללבב החיים מסביבותיו ויודע לגלות את צפונותיהם. סֻבְּיֶקטיבי הוא מהיות חלקו עם אלה. מדרך כל אמן לתאר את העולם החיצון, כפי שהוא מתרשם בנפשו ולא בנפש חברו. אולם בשעה שהאמן האֹבּיֶקטיבי עושה את נפשו בית־קבול גם לרשמיו הוא אשר יקלוט מן העולם, גם לרשמי החיים אשר בנפש חברו, אין האמן הסֻבְּיֶקטיבי יודע כי אם את נפשו הוא. ולא יצא דזֶ׳ק לונדון מכלל אמן סֻבְּיֶקטיבי. שקוע הוא ברשמי חייו העשירים ורבי־הגוָנים עד כדי לשכוח את כֹּל וכל זולתם. כֹּח־יצירתו שותה לרויה ממעינות־נסיונותיו שלו, ומעינות אחרים לא ידע. נפש האדם חברו זרה לו לגמרה ולא ימצא את דרכו אל מסתריה. דרך שבעים ושבעה מדורי־גיהנֹם שבמציאות האמריקאית עבר לונדון, ואת כל אשר ראה ה ו א בהם ואת כל אשר אֵרע ל ו בהם ימסור לנו ביצירותיו. כמעט כל ספריו כֻּלם — ושלשים ושלשה כרכים כתב האיש בימי חייו המעטים — תולדות־חייו הם. אדם, שעוד קֹדם שהגיע לתשחֹרֶת, הספיק לשלוח ידו בכֹל ולהיות נער מוכר־עתונים, דַיָג פורש־מכמֹרות, סַפָּן מיורדי־הים, מַלָח מחותרי־סירות על־פני נהרות,

PRZED ADAMEM ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖
❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ DŻEK LONDONA
PRZEŁOŻYŁ: SZ. HALKIN ❖ ❖ ❖
❖ ❖ ❖ WYDAWNICTWO - SZTYBEL
WARSZAWA, 1921 ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖

❖ ❖ ❖ ❖ DRUKARNIA „VERSAL"
WARSZAWA, RYMARSKA 7. ❖ ❖ ❖

מאת

דְזֶ'ק לונדון

תרגם מאנגלית

ש. הַלקין

הוצאת אברהם יוסף שטִיבֶּל

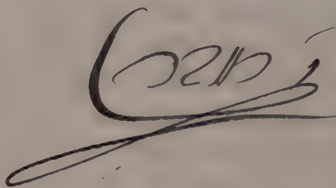
ורשה, תרפ"א

הדבר שאנו מבקשים מן הקורא והקונה ספר עברי בכל הארצות: לבל יקנה ספרים כאלה. מהיום והלאה נגהיג, שבכל ספר מספרינו יִמָּצא קול־קורא זה בראש הספר עם חותָם מיֻחד של הוצאת־הספרים שלנו. ובתוך החותָם שֵׁם המדינה, שלה נועדו הספרים למכירה. ליתר בטחון תִּמָּצא בצד החותָם גם חתימת ידו של אחד הפקידים הראשיים בהנהלת ההוצאה, שיחתום בשם ההנהלה. כל ספר שאין עמו חותם שֵׁם המדינה, שבה מציעים אותו לפני הקורא (החותם והחתימה באים כאן למטה) — גנוב הוא מאתנו ואַל יקנה אותו.

ברגשי כבוד

הוצאת־שטיבל.

אל הקוראים

בעקב התנאים המיֻחדים, שבהם נתון כעת ענין הוצאת הספרים העברים, הננו פונים הפעם אל הקוראים העברים. זאת הפעם הראשונה שהננו פונים אליהם לא רק בספרים, אלא גם בהוספת־דברים.

הדבר ידוע למַדַי, כי הוצאת־שטיבל לא נוסדה לכתחלה אלא לשם המשכת קיומהּ של הספרות העברית — לתת לה קיום ואפשרות הקיום וההתפתחות. בכל מה שעמלנו ועשינו עד עתה, רק מטרה אחת היתה לנגד עינינו: לתת ליצירה העברית את הכח לעמוד במלחמת־החיים הקשה. ההוצאה נתנסתה בנסיונות שונים, בכל הנסיונות שנתנסתה בכלל כנסת־ישראל בשנים האחרונות. היא גָלתה גלות אחר גלות, עברה ממקום למקום ולא פסקה אף יום אחד לעבוד וליצור. העבודה לא רק שלא רפתה, אלא הולכת הלוך והתרחב, הלוך והתפתח, הלוך והסתעף. לתחום העבודה של הוצאת־שטיבל נכנסים כעת מקצועות חדשים, שלא עסקנו בהם עד עתה. עוד מעט ויצאו בהוצאת־שטיבל ספרי־מדע מקוריים חדשים, תרגומים מספרים עברים עתיקים, שנתחברו בשפות זרות, כמו־כן קבצי כתבים של סופרינו המשֻבחים. מלבד המחלקות החדשות האלה, שכבר נפתחו, הנה עוד מחלקות אחרות עתידות להִפתח בקרוב.

הוצאת־שטיבל היא כעת כמעט ההוצאה העברית היחידה העוסקת ב ה ו צ א ת ספרים; בכל־אֹפן היא כעת היחידה המוציאה ספרים עברים ב ק ב י ע ו ת. הדבר הזה מטיל עלינו חובות גדולים וקשים עד־מאד, והם גדולים וקשים ביחוד מפני האנדרלמוסיה השולטת בעולם, מפני הפזור הרב של הקוראים העברים, והעִקר — מפני שערי־הכספים הבלתי־נורמליים. כל ספר שאנו מוציאים, אף בארצות שבהן שער־הכספים נמוך, עולה לנו במחיר כזה, שבשום־אֹפן אי־אפשר לנו לקבל תמורתו בכסף של מדינה זו, ורק על־ידי מה שנמכור מספַר־אכסמפלרים של כל ספר בארצות שבהן שער־הכספים הוא גבוה יותר — וגם שם אנו מוכרים את הספרים בזול מאשר הספרים של הוצאות אחרות במדינות הללו — אפשר לנו להכניס באיזו מדה מה שאנו מוציאים; והנה באים אנשים סוחרים, מבריחי ספרים ממדינה למדינה, והם הזוכים במציאה זו. לא חרשו ולא זרעו — והם הקוצרים. אין לך דבר קל להשלח, אף למדינות־הים הרחוקות, מספרים.

בעקב .

וההתפתחו

עינינו: